

53(092)
Ф 79

ФОРМУЛИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ АКАДЕМІКА ЮХНОВСЬКОГО

Есе
інтерв'ю
хроніка

53(092)

Ф 79

Ф 3(0)г 24
18 05

ФОРМУЛИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ АКАДЕМІКА ЮХНОВСЬКОГО

Есе
інтерв'ю
хроніка

НТБ ВНТУ

403756

53(092)

Ф 79

2000

Формули життя і творчості академіка Юхновсь

Львів Київ

Формули життя і творчості академіка Юхновського
Есе, інтерв'ю, хроніка. – Львів-Київ, 2000. – 160 с.

Книга, випущена з нагоди 75-річчя академіка НАН України, народного депутата України, голови парламентського Комітету з питань освіти і науки Ігоря Рафаїловича Юхновського, є розповіддю його колег – політиків, учених, письменників і журналістів – про видатного фізика-теоретика, активного політика і борця за національне відродження України, привабливу й одержиму людину, вірного сина, мудрого батька, ніжного дідуся, талановитого вчителя і вихователя кількох поколінь фізиків, політиків, громадян України.

Редакційна колегія

В.Й.Здоровега, Б.В.Залізник,
О.Л.Іванків, І.М.Мриглюд,
Ю.О.Шевченко

Літературний редактор

Г.П.Мащук

Комп'ютерний набір

Л.П.Гнатюк

При оформленні використані світлини з архівів родини Юхновських, Інституту фізики конденсованих систем НАН України та Інституту теоретичної фізики НАН України

© Інститут фізики конденсованих систем НАН України
© Дизайн і оформлення: "Аз-Арт"

Підписано до друку 18.08.2000, Друк офсетний. Наклад 300 прим.

ЗМІСТ

Вступне слово або феномен Юхновського 5

НАУКА

Мирослав Головка

Становлення львівської школи
теоретичної фізики 12

Юрко Даревич

Зустрічі з Ігорем Юхновським 27

Ігор Мриглюд

Слово про вчителя 32

Анатолій Свідзинський

“Поясни мені, чому...” 38

Олексій Ситенко

Збереження мови окремого етносу
і загальнонародська свідомість 43

Карл Гайнцінгер

На початках двадцятирічної співпраці 50

Георгій Максимович

І відпочивати треба вміти 53

ПОЛІТИКА

Роман Безсмертний

Наш “дід” 62

Степан Волковецький

Фактор Юхновського в українській політиці 67

Михайло Голубець

Академік у науці й політиці 75

ІНТЕРВ'Ю, ХРОНІКА

Дмитро Павличко

“Отченаш”

“Я дуже сильно
вчився. То страшно,
як я вчився”

Розмовляв

Богдан Залізняк,

травень 2000

Ігор Юхновський
на сторінках
самвидаву

З архівів Львівської
обласної філії УГС

Коментар з нагоди ...

Ветерани з-під
синьо-жовтого
та червоного стягів
об'єдналися,

Мирослав Левицький

“Наше слово”,
жовтень 1996

“Утворення України –
епохальна подія
в цивілізації Європи”

Розмовляв
Богдан Залізник,
травень 2000 62

Важливі віхи українського
політичного
життя в коментарях
народного депутата
України, академіка Ігоря
Юхновського

Із записів
Галини
та Мирослава
Левицьких 118

“Ми вироблятимемо
оптимізаційну
методику в державі”

Розмовляла
Галина Левицька
“За вільну Україну”,
жовтень 1996 140

403756

81 **Михайло Горинь**
Академік і політик

84 **Роман Іваничук**
“Будемо будувати незалежну Українську державу...”

88 **Юрій Костенко**
Український Сахаров

91 **Леонід Кравчук**
“Траплялося, що наші переконання співпадали...”

94 **Олександр Лавринович**
Одержимість

96 **Галина та Мирослав Левицькі**
Класичний тип українського політика-інтелігента

100 **Олександр Мороз**
Право на незалежну поведінку

102 **Іван Плющ**
Зустріч “на порозі нової України”

105 **Михайло Сирота**
Душа і совість колективу

107 **Володимир Філенко**
“Він мав очолити Народну Раду. Він її і очолив”

ОСОБИСТЕ

118 **Зиновій Гурський**
Погляд “зсередини”

150 **Ярина Гурська-Приймич**
Із вибраних віршів

СВІТЛИНИ

57 До розділу “НАУКА”

113 До розділу “ПОЛІТИКА”

153 До розділу “ОСОБИСТЕ”

Вступне слово або феномен Юхновського

Дмитро Павличко

“Отченаш”

І.Юхновський один із перших своїх виступів, спрямованих на здобуття самостійної України, проголошених у Львівському оперному театрі, розпочав молитвою *Отченаш*

Мій брате Ігоре,
з полону, ніби князь,
Ти рвався, та не сам, не
тайкома, як злодій;
Твій “Отченаш” лунав, як
заспів до мелодій,
Що в них воскрес народ,
Вкраїна піднялась.

Твій голос тихим був тоді,
як ми кричали,
Бо ти молитву знав, і в ті
грозові дні,
Як буря гнала нас на скелі
кам'яні,
Ти вів наш корабель на
лагідні причали.

Я чую голос твій, глибокий,
мов блакить,
Що в ній споріднена
тяжка земля з мольбою;
Він кличе розумом,
наснажує любов'ю,
Забороляє гнів, триво-
жить і болить.

Поява пропонованої Тобі, дорогий читачу, книжки спричинена цілком конкретно і поважною датою – 75 річчям з дня народження відомого сьогодні в Україні і в усьому світі вченого – фізика-теоретика, політичного і державного діяча, народного депутата України усіх трьох останніх скликань, голови Комітету з питань науки та освіти Верховної Ради України Юхновського Ігоря Рафаїловича. Ми ні на хвилину не сумніваємося в тому, що у вересні останнього року другого тисячоліття про нього буде сказано багато добрих слів, звучатиме чимало щирих побажань, до яких ми авансом із честю та задоволенням приєднуємося.

Нам щиро хотілося, скориставшись цією нагодою й спільно з його колегами, однодумцями, учнями, членами родини, а також із людьми, у чомусь відмінними від нього, задуматися над тим, що вже сьогодні дехто називає “феноменом Юхновського”. Йдеться саме про феноменальне явище в українській історії. Як і всяке незвичайне, рідкісне явище, воно має свої складові. У даному конкретному випадку – це, насамперед, самотність особистість, яка починається від постійно підтримуваного не лікарями, а власними вольовими зусиллями фізичного здоров'я, витривалості і має незламний характер, якийсь природній і невичерпний життєвий оптимізм. Далі – це вроджена і примножена добровільно покладеною на себе каторжною працею здатність до системного теоретичного мислення. В одному з інтерв'ю від Ігоря Рафаїловича світ почув, може, й стилістично кострубату фразу: “То страшно, як я вчився...”

А що ми нажили на
праведному полі,
Де кров батьків, братів
приорана як гній?!
Будь прокляті вожді, що в
люті вогняній
Порвали сув'язь душ і рук
у нашім колі!

Не знати нам тепер, чи
волю нам дано
На те, щоб ми людьми
ставалися назавше,
Чи, може, лиш на те, щоб,
неба скоштувавши,
Ми впали з висоти в
знайоме нам багно?

Мій брате, обізвись,
у самолюбство гліну
Вдихни життя і мисьль, на
братню просьбу зваж.
Знов за тобою ми прока-
жем "Отченаш",
І будуватимем навіки
Україну.

Варшава,
18 серпня 2000р.

яка дає про нього більше, ніж перелік прочитаного і продуманого. Нарешті, це порівняно пізно виявлений, але міцно збудований на двох названих підвалинах політичний талант. Епіцентром його політичної ідеї, високою пристрасною І.Юхновського є прагнення практично збудувати незалежну, демократичну, європейську Україну.

Політична логіка І.Юхновського виражена послідовна і разом з тим парадоксальна. Вона реалістична і водночас романтична, для деякого ідеалістична, нездійсненна, утопічна. Цей мотив звучить навіть у вміщених тут розповідях та розмовах. Існує багато спірних питань. Мабуть, не у всьому мав рацію наш ювіляр, у якихось хибках зізнається сьогодні і сам Ігор Рафаїлович.

Та можна з абсолютною певністю стверджувати, що ідея незалежної України як самодостатньої європейської держави виникла у нього не як туга за минулим, не як бажання виставити себе напоказ чи тим паче відхопити якийсь ласий шматок від перерозподілу розкішного пирога, а як глибоке усвідомлене розуміння історичної необхідності і неминучості цього суспільного акту. Його життєвий досвід ще раз підтверджує історично доведену істину, що на всі значні соціально-політичні, революційні зміни людина може йти як шляхом практичної участі у русі, керуючись власними соціальними, національними, в тому числі, інтересами, потребами, так і чисто теоретичним шляхом, усвідомлюючи необхідність тих чи інших суспільних змін і будучи готовою боротись за них до перемоги.

І.Юхновський йшов у політику без ореолу мученика (більше того, він – задіяна в тогочасну політичну систему і матеріально забезпечена людина). Але, як небагато інших борців за незалежність, чітко усвідомлював, що треба не просто протестувати проти режиму, мітингувати, розмахувати прапорами, а, як він сказав письменникові Романові Іваничуку, необхідно "б у д у в а т и незалежну українську державу". І, на відміну від багатьох політичних романтиків, усвідомлював (може, теж не до кінця), якою

неймовірно тяжкою буде ця праця. Якось після вкрай виснажливих і безрезультатних парламентських дебатов він висловив одному з авторів цих нотаток досить проникливу думку: “Своєю мукою-працею мусимо компенсувати ту відносну легкість, якою дісталась нам незалежність”. Хіба не закладений у цих словах глибокий філософський і навіть практичний сенс? Загалом він постійно наголошує на тому, що в житті, науці, політиці нічого легкого не буває. “Мені ніколи не було легко”, – любить повторювати академік.

Друга незаперечна істина в тому, що сам він був ініціатором і потужним мотором сміливої, в чомусь ризикованої акції під назвою референдум 1 грудня 1991 року. Скільки спротиву, “священного гніву”, кепкувань і звинувачень аж до прямого “Юхновський зрадник” довелося йому вислухати. Зате нині і навічно ніхто не спроможний звинуватити Україну в незаконності її суверенітету.

Ще одним із можливих десятків доведених практикою аргументів на користь нашого ювіляра є його постійна потрібність людям і українській державі. Багато з тих, хто брав найактивнішу участь в українському відродженні, відійшли від політичного життя. Одні тому, що зрозуміли свою нездатність до політичної праці в сучасних умовах, інші тому, що їх грубо відсунули від влади, ще інші – і таких чи не найбільше – просто виявились непотрібними або знайшли своє місце у бізнесі. Добре, якщо в чесному.

І.Юхновського “відсували”, і то досить грубо. Не обрали Головою Верховної Ради – став лідером опозиції. Не обрали президентом – погодився пізніше на пост першого віцепрем’єра. Не вгодив. Звільнили безцеремонно, без пояснення причин. Залишився у Верховній Раді, очолив фракцію, яка так сильно спричинилася до прийняття конституції держави. І сьогодні І.Юхновський виконує, може, найважчу роботу – аналізує, пропонує, радить. І ці поради, раціональні й перспективні, у чомусь трохи романтичні, виявляються чомусь не дуже потрібними.

Діяльність академіка дає багатющий матеріал для досліджень, у тому числі і таких тонких питань, як принциповість і компроміс, амбіції і терпеливість. Можна багато сперечатися. Незаперечним є те, що він спокійно може обійтися без цієї виснажливої праці, але усвідомлює, що вона потрібна державі та людям, які вірять йому.

Задумуючи цю скромну книжечку, ми аж ніяк не збиралися догодити її героєві, хоч він і має право на певний бальзам на завдані йому чужими і своїми рани. Але знаємо його, делікатно кажучи, стриманість щодо похвал у свій бік. Може трапитися, що через свою зайнятість він і не прочитає всього, написаного тут... Зрештою, книжка видається не для нього, а для читачів.

Для нас і, сподіваємося, для наших читачів дуже важливо зрозуміти, як дослідження складних фізичних законів привели вченого до відкриття певних закономірностей суспільного життя, переконання, що існуюча соціальна система безперспективна, а тому мусить бути зруйнована. Звідки взялася в зовнішньо спокійної і лагідної, уже не юної людини, академічної не тільки за званням, але й за внутрішньою природою, потужна вибухова енергія суспільно-політичної активності і невтомності, яка тримає вченого на гребені таких непростих, далеко не завжди позитивних за кінцевими результатами подій. Як впливав вчений на формування не тільки дослідників у галузі фізики, але й людей суспільного чину? Адже, мабуть, є щось закономірне в тому, що двоє з його учнів стали ректорами провідних вузів України. Не можна не побачити, що герой цих розповідей вміє впливати на своїх вихованців і вони, академічні дослідники, беруться за вивчення економічних процесів у молодій державі, пробують поставити свій діагноз хворій економіці, знайти вихід із затьяжної кризи.

Готуючи це видання, ми намагалися залучити до нього людей, які добре знають ювіляра. Не всі відгукнулися на наше прохання чи то через недостатню наполегливість укладачів, чи з інших об'єктивних або й суб'єктивних причин. Ми

спробували також дати максимальну можливість висловитися самому винуватцеві торжества. Звідси – розлогі діалоги з ним, а також зафіксовані в газетній хроніці думки та судження з днів минулих.

Укладачі книжки не поділяють усіх думок авторів збірника. Але можливо із сказаних далеко не в унісон слів у читача складеться хоча б приблизний портрет одного із справді нових українців – за волею, енергією, розумом, ерудицією, працьовитістю, вірою у день завтрашній.

То ж йому, панові академіку Ігорю Юхновському, наша шана і любов. Щиро, разом з усіма співаємо: “Многая літа!”

Володимир Здоровега

Олександр Іванків

Ігор Мриглод

Достойна людина не може
не володіти широтою знань
та твердістю духу. Його ноша
важка, а шлях його довгий.

Конфуцій

НАУКА

Мирослав Головко

Становлення львівської
школи теоретичної
фізики

Юрко Даревич

Зустрічі
з Ігорем Юхновським

Ігор Мриглод

Слово про вчителя

Анатолій Свідзинський

“Поясни мені, чому...”

Олексій Ситенко

Збереження мови окре-
мого етносу і загально-
людська свідомість

Карл Гайнцінгер

На початках двадцятиріч-
ної співпраці

Георгій Максимович

І відпочивати треба вміти

Ігор Юхновський:

**“Я дуже сильно
вчився.
То страшно,
як я вчився”**

**Розмовляв
Богдан Залізник,
Львів, травень 2000**

*Як колишній студент
фізичного факультету
Львівського національно-
го університету імені
Івана Франка, я з радістю
зустрів пропозицію
поговорити з Ігорем
Рафаїловичем Юхновсь-
ким про життя, політику,
перспективи України, бо
свого часу 1968р. мав
честь співпрацювати з
ним у факультетському
Товаристві охорони
пам'яток історії та
культури, понад двадцять
років писав і пишу
(останнім часом – зрідка)
про знану в світі фізичну
школу Юхновського, бо
на власні очі бачив працю
Ігоря Рафаїловича як
народного депутата, як*

Становлення львівської школи теоретичної фізики

Мирослав Головка,
доктор фізико-математичних наук

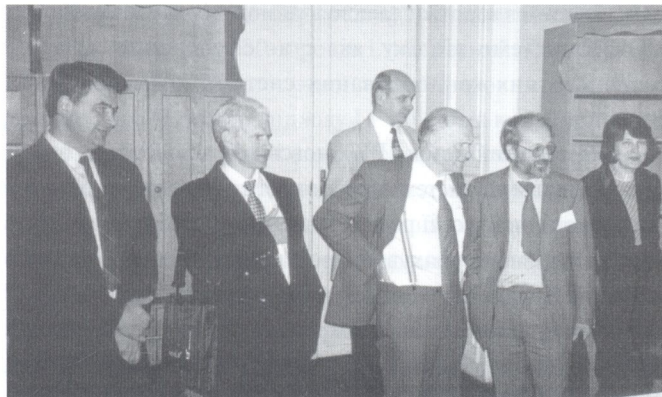
У 1965 році я вступив до аспірантури при кафедрі теоретичної фізики Львівського університету і був щасливий, що моїм науковим керівником погодився стати І.Р.Юхновський. З тих пір ось уже 35 років моє життя тісно пов'язане з ним. У тому, що мені вдалось досягнути за цей час, я зобов'язаний незмінній увазі та турботі, яку виявляв і виявляє до мене Ігор Рафаїлович не тільки як вчитель, а надзвичайно добра і чуйна людина.

В особі І.Р.Юхновського тісно переплівся талант видатного вченого в галузі теоретичної фізики, педагога і організатора науки, визначного громадського і політичного діяча. Писати сьогодні про Ігоря Рафаїловича – це говорити про його наукові здобутки, про формування львівської школи статистичної фізики і створення на її основі Інституту фізики конденсованих систем НАН України. Нерозривно з ним пов'язаний також процес становлення незалежної Української держави та розвиток демократичного суспільства в Україні.

Як учений І.Р.Юхновський формувався під благотворним впливом робіт та ідей М.М.Боголюбова. Свою наукову діяльність він розпочав на початку 50-х років у Львівському університеті із застосування методу розвинень М.М.Боголюбова за плазмовим параметром для розрахунку бінарних функцій розподілу систем заряджених частинок. Отримані результати залишаються актуальними і сьогодні. Восени минулого року на конференції, присвяченій 90-річчю від дня народження М.М.Боголюбова, професор Берлінського університету В.Ебелінг, давній і добрий друг

І.Р.Юхновського, розповідав мені, що недавно він рецензував роботу, в якій для опису високотемпературної плазми були заново отримані деякі з результатів Ігоря Рафаїловича ще з 1952 року.

Написавши акуратним почерком на папері з учнівських зошитів дисертацію, Ігор Рафаїлович поїхав до М.М.Боголюбова, якому дисертація сподобалась і він погодився бути опонентом на захисті. З тих пір доброзичливі наукові та чисто людські взаємини поєднували ці дві видатні особистості. З М.М.Боголюбовим І.Р.Юхновський пізніше консультується при написанні докторської дисертації. Особливо тісні контакти виникають між ними в 1969 р., коли І.Р.Юхновський в рамках Інституту теоретичної фізики, організованого М.М.Боголюбовим у Києві, створює у Львові відділ статистичної теорії конденсованих систем. М.М.Боголюбов кілька разів приїжджав до Львова, І.Р.Юхновський – постійний учасник конференцій, які організовує М.М.Боголюбов у Дубні, Москві, Києві, Баку, Римі. Пізніше Ігор Рафаїлович знайомить Миколу Миколайовича із тематикою докторських дисертацій своїх учнів (І.О.Вакарчука, М.Ф.Головка, Ю.К.Рудавського, З.О.Гурського та інших). Ігор Рафаїлович завжди підкреслює свою нерозривну приналежність до наукової школи М.М.Боголюбова.

науковця, як громадянина над проблемами реформування сільського господарства, енергетики, хімії, металургії тощо.

Ще 1991 року, коли Ігор Рафаїлович кандидував на посаду Президента України, у розмові зі мною він сказав крилату фразу: "Мені на державі залежить !" Що це не просто слова, академік Ігор Юхновський довів і доводить як своєю громадсько-політичною діяльністю – він народний депутат, свого часу голова Народної Ради чи перший віце-прем'єр міністр, нині – голова Комітету з питань науки і освіти, так і науковою – як директор Інституту фізики конденсованих систем НАН України. А ще – як інтелігентна, працьовита, упевнена у своїх діях людина, наставник багатьох науковців та чималого загону політиків, регіональних і не тільки...

– Ігорє Рафаїловичу, чи Ви погодитеся з поділом

Вашого життя на три періоди: університетський, інститутський, науково-політичний, відколи Ви займаєтеся не тільки наукою, але й політикою?

– У моєму житті періодів значно більше: до шести років (доки я виховувався в діда, дід – священик, дивний чоловік); до 1939 року, під Польшею; до 1941-го, під першими совітами; до 1944-го, під німцями; у 1944-1946 рр. – на війні і по війні; нарешті – післявоєнні роки. Їх би я так поділив: у 1946-1951 рр. навчання в університеті та аспірантурі; у 1953-му – закінчення аспірантури; з 1953-го до 1989 року – науковий період; від 1989-го року праця в науці і політиці.

– Чи добре, що так склалося життя?

– Іншими словами, чи завжди я був щасливий? Так. Людині треба дуже небагато. Людині треба родину: якщо є родина, то людина завжди буде щасливою. Я то мав і весь

Важливе місце в науковому доробку І.Р.Юхновського займає розробка запропонованого ним методу колективних змінних, ніби спеціально створеного для опису колективних ефектів у системах взаємодіючих частинок (центральною роллю у цьому методі відіграє яacobіан переходу від індивідуальних координат частинок до колективних змінних). Ігор Рафаїлович розповідав, як він додумався до цього: “Я багато працював над розрахунком яacobіану, нічого в мене не виходило, аж голова розболілась. Я пішов гуляти з Ніною Василівною у Стрийський парк. І тут ніби в голові щось переключилось: стало ясно, якою має бути форма яacobіану”. Колективні змінні використовуються для опису далекосяжних кулонівських взаємодій, але оскільки в системі частинок є ще й короткосяжні взаємодії, то Ігор Рафаїлович зразу приходить до ідеї виділення системи відліку шляхом усереднення функції переходу до колективних змінних по підсистемі з короткосяжною взаємодією. Ці результати були опубліковані в 1958 році і явно випереджали свій час, оскільки методи опису систем з короткосяжною взаємодією ще не були тоді достатньо розвинуті. І тоді за порадою М.М.Боголюбова І.Р.Юхновський розвиває техніку функціонального диференціювання для коректного і рівноправного врахування короткосяжних і далекосяжних взаємодій. Пізніше, коли починають розвиватися методи опису систем з короткосяжною взаємодією, він повертається до ідеї системи відліку, яка стає ефективною в теорії різноманітних конденсованих систем, зокрема рідин і розчинів.

Розвинутий метод І.Р.Юхновський застосовує до опису іонно-дипольних систем. Ці роботи стали початком побудови мікроскопічної теорії розчинів електролітів, яка базується на рівноправному врахуванні всіх можливих взаємодій між іонами електроліту та молекулами розчинника. Мені було особливо приємно недавно почути від професора Дж. Стела, одного з провідних американських вчених у галузі

статистичної теорії систем взаємодіючих частинок, що він при написанні своєї дисертації детально вивчав роботи І.Р.Юхновського 1958-1962 років, що стосуються систем заряджених частинок та іонно-дипольних систем.

Другий етап у розвитку методу колективних змінних пов'язаний з застосуванням його до опису квантових систем взаємодіючих частинок. Суть запропонованого в 1964 році І.Р.Юхновським підходу, відомого як метод зміщень і колективних змінних, полягала у виділенні з статистичного оператора частини, що характеризує взаємодію квантових хвильових пакетів частинок. Цю частину Ігор Рафаїлович представив у експонентному вигляді як безмежний ряд, записаний у термінах колективних змінних. Запропонований підхід виявився продуктивним в теорії різноманітних фермі-та бозе-систем взаємодіючих частинок, таких як високотемпературна плазма, електронний газ в металах. Особливо плідними були його застосування до кількісної мікроскопічної теорії рідкого гелію. Я пригадую ентузіазм, пов'язаний з розвитком цього методу. Л.Ф.Блаживський, який першим почав використовувати з Ігорем Рафаїловичем цей підхід в теорії високотемпературної плазми, дотепер зберіг грецьку літеру σ (якою позначалась операторна частина статистичного оператора) як першу букву власного підпису.

Новий етап розвитку методу колективних змінних настає на початку 70-х років і пов'язаний з розробкою І.Р.Юхновським статистичної теорії фазових переходів другого роду. В основу підходу І.Р.Юхновський кладе ідею про те, що статистичний опис процесу фазового переходу має здійснюватись у відповідному для кожної фізичної системи фазовому просторі колективних змінних, серед яких є змінні, пов'язані з відповідним параметром порядку. Ігоря Рафаїловича зацікавив кулонівський характер поведінки кореляційної функції в точці фазового переходу та пов'язані з цим особливості поведінки термодинамічних величин. Він

час почувався на силі. Я був завжди на силі.

У цьому місці я хотів одразу "перескочити" до учнів Ігоря Рафаїловича, адже його школа фізиків – відома у світі, і це без перебільшення, але академік м'яко і, водночас, наполегливо "попровадив" мене в своє дитинство. Скоряюся, а чому б і ні?

– Мій дід зі старої дворянської родини Бельських. Це були споконвічні священики з пра- і прапрадіда... Усі вони поховані за дзвіницею в селі Княгинин Млинівського району Рівненської області.

– Я пам'ятаю, як колись ми з Вами вже "проходили" цим прекрасним краєм.

– Дід залишив суттєвий слід у розвитку дитячої душі, тому що був не тільки священиком, а й добрим агрономом, лікарем. Не був бідним, хоч мав величезні борги через кризу в 1933-му. Вирощував хміль, розви-

вав хмілярство, заклав сушарню. Не було, однак, збуту, тому, взявши кредит під великі проценти, у ті тяжкі роки збанкрутував. Прихожан лікував кваліфіковано. Ця різносторонність діда робила мене з дитинства зацікавленим. Я завжди совав пальця в рот і дивився, як працює машина на току перед хатою чи як дід лікує хворих або скоромовкою відправляє службу в церкві. Хата і церква були, до речі, близько, з двору в двір. У Перикалях по сусідству з Княгинином, на горбі, була чудова дерев'яна церква (на жаль, совіти її спалили). Коло неї – дідів будинок зі стінами товщиною 1,5 м. Я часто сидів у вікні і дивився на луги, які мене завжди вабили, особливо коли річечки затоплювали навесні пасовища чи коли вода спадала, шезала, а жінки виносили довгі смуги витканого за зиму полотна. То було гарно. То було дитинство.

повертається до плазмових розвинень для бінарних функцій розподілу систем заряджених частинок, класифікує розбіжності і показує, що якобіан переходу до колективних змінних в околі фазового переходу має негауссівську форму і повинен містити в експоненті як мінімум другий та четвертий степені колективних змінних. Я знову пригадую особливий ентузіазм І.Р.Юхновського та його учнів у цей період. Ігор Рафаїлович їздить у Москву, Дубну, Київ, активно пропагує свої наукові результати. Запропонований ним підхід є достатньо загальний і може використовуватися для опису фазових переходів у різноманітних фізичних системах. Разом з учнями Ігор Рафаїлович розвиває теорію фазових переходів у магнітних системах, сплавах, сегнетоелектричних системах, рідинах та розчинах. На мою думку, запропонований метод містить у собі ще багато нереалізованих можливостей, особливо щодо застосування в таких складних і важливих об'єктах, як флюїди в пористих середовищах, самоорганізовані та самоасоційовані системи.

Отримані І.Р.Юхновським наукові здобутки стають основою для створення ним львівської школи статистичної фізики. Ігор Рафаїлович говорив: "Щоб мати учнів, треба спочатку самому напрацюватись, а тоді розроблений напрямок передати учням. Після цього слід братись за вирішення нових проблем". Моїм завданням став розвиток іонно-молекулярного підходу в теорії розчинів електролітів. Метод зміщень і колективних змінних розвивають Л.Ф.Блажисевський – в теорії високотемпературної плазми, М.В.Ваврух – в теорії квантових фермі систем, І.О.Вакарчук – в теорії квантових бозе-систем. Ідеї І.Р.Юхновського в теорії фазових переходів втілюють його учні Ю.К.Рудаєвський, М.П.Козловський, З.О.Гурський та інші. У полі уваги Ігоря Рафаїловича постійно є проблеми нерівноважної статистичної фізики: його цікавить, як результати, отримані для рівноважного випадку, використати для опису нерівноважних властивостей. Ця задача в колективі

І.Р.Юхновського успішно розв'язується сьогодні в роботах М.В.Токарчука, І.М.Мриглода та їх учнів.

Мені поталанило бути серед перших вихованців І.Р.Юхновського. Коли в 1966 році після річного перебування в армії я приступив до навчання в аспірантурі, в Ігоря Рафаїловича було фактично 6 учнів, з якими він працював. Це Л.Ф.Блажиєвський, який щойно закінчив аспірантуру, М.В.Ваврух, який в цей час був асистентом кафедри, аспірант Г.І.Бігун, я та ще два німецькі стажисти з Ростоцького університету Н.Альберент і Г.Крінке. Останній працює нині професором в Регенсбурзькому університеті і контакти з ним не перериваються. Крім того, ще час від часу з Луцького педінституту приїздив перший аспірант А.О.Некروت, який закінчив аспірантуру раніше і готував до захисту дисертацію. Були ще студенти, які готували під керівництвом І.Р.Юхновського свої дипломні та курсові роботи. З кожним із нас Ігор Рафаїлович зустрічався один-два рази на тиждень. Був складений спеціальний графік: кожному відводився певний час. Однак часто бувало так, що зустрічі затягувались і я мав можливість послухати розмову Ігоря Рафаїловича з іншими. Іноді ці зустрічі відбувались на кафедрі, інколи вони переносились на Коцюбинського, 11, де він проживав. Так я познайомився з його дружиною Ніною Василівною, дочкою Наталею та сином Павлом. Мені завжди приємно було бачити ту щиру любов, яка поєднувала Ігоря Рафаїловича з дружиною та дітьми. Ніна Василівна постійно підтримує Ігоря Рафаїловича в його нелегкій праці.

Робота з учнями починалась з постановки задачі. Ігор Рафаїлович вважав, що задачу треба ставити складну (але таку, яку можна розв'язати) і формулювати, як кажуть, "з перших принципів". Моя задача починалась із написання гамільтоніану на електронно-ядерному рівні для іонно-молекулярної системи, після чого статистичний оператор з таким гамільтоніаном усереднювався за електронними станами, що давало змогу зрозуміти природу різноманітних класичних взаємодій в іонно-молекулярних системах. Така

– Очевидно, це дуже важливо для майбутнього мати добре дитинство, дитинство, в якому тебе любили, чи не так ?

– Певно. Уявіть собі сильного діда, як він може не любити малого онука? А коли я пішов до школи, то поїхав до батьків на Полісся. Батько – секретар гміни, поляки весь час намагалися перетягнути його на католицьку віру (на Волині це відбувалось більш жорстко, ніж в інших місцях). Не могли собі батьки, звичайно, цього дозволити, і тому стосунки з поляками були дивні: з одного боку, нормальні, людські, з іншого – напружені, бо поляки намагалися будь-що покатоличити українців.

Вчився я в Кременецькому ліцеї (від Степаня до ліцею – кілька годин їзди, десь до 150 кілометрів). Спеціально на цьому зупинюся, бо початкові школи відіграють свою роль у формуванні

людини. Ліцей – школа чудової традиції, столітньої традиції. Ви пам'ятаєте, що Київський університет був створений з Кременецького ліцею у 1825 році. У ліцеї – чудова бібліотека, чудові рисувальні класи. Вони складалися з трьох чи чотирьох величезних залів, там стояли скульптури, копії грецьких та римських художників. На уроках малювання усе було під руками: і добрі олівці, фарби, відповідно наświetлені горщики, і добрий викладач. Кожен міг собі вибрати кімнату і годину малювати... Концерти на скрипці. Заняття симфонічного оркестру, на яких викладач повністю описує зміст твору: маєте почути, як гойдається поле, як відбувається гра вітру і поля, власне, маєте то не так відчутти, як побачити... У спорті дуже висока культура легкої атлетики. Нас вчили, як треба ставати до старту, як вести, наприклад, 100 метрів, як закінчувати

постановка задачі давала свідоме розуміння проблеми, запал на все життя. Саме такий глибинний підхід до проблеми дав змогу І.Р.Юхновському та його учням зайняти провідні позиції в ряді наукових областей. Пам'ятаю, Ігор Рафаїлович говорив: “Це в Москві можуть дозволити собі розв'язувати прості задачі. Ми, позбавлені достатньої інформації, повинні копати глибоко, робити складні розрахунки, за які не беруться інші наукові групи”.

Як близьку мені галузь, у якій завдяки глибинному підходу І.Р.Юхновського до проблеми були досягнуті значні успіхи, можна навести піонерський розвиток Юхновським та його учнями іонно-молекулярного підходу в теорії розчинів електролітів. На той час, в основному, розвивався іонний підхід, у рамках якого явно враховувались тільки іони. Розчинник розглядався як середовище, яке характеризується діелектричною сталою та іншими параметрами, що вводились феноменологічно. Вважалося, що вони відповідають за сольватацію іонів. Я пригадую певний скептицизм, який існував у деяких московських та зарубіжних наукових колах щодо можливостей застосування мікроскопічних методів до опису складних сольватаційних ефектів у розчинах. Однак наукова стратегія Юхновського повністю себе виправдала. Проведені нами дослідження показали вирішальну роль молекулярного розчинника у формуванні багатьох властивостей розчинів електролітів. Започаткований І.Р.Юхновським та його учнями іонно-молекулярний підхід у теорії електролітів схвально сприйнятий сьогодні науковою спільнотою і успішно використовується при розв'язанні різних конкретних задач.

Ще одну рису І.Р.Юхновського я хотів би відмітити. Він вважав, що в науці не повинно бути “модних” і “немодних” тем. Пригадую, як на семінарі доповідав про свою дисертацію викладач Івано-Франківського педінституту І.М.Кіліченко, робота якого присвячена дослідженню теплового розширення твердих тіл. Мені здавалось, що тематика не надто цікава, не зовсім сучасна. Однак Ігор Рафаїлович не

тільки підтримав цю роботу, а й закликав автора продовжувати свої дослідження, не переходячи, як він сказав, на якусь більш модну тематику. В мене також було в певний момент бажання змінити предмет дослідження і я вдячний Ігорю Рафаїловичу, що він не дозволив мені цього зробити.

Особливо я любив лекції Юхновського. Незабутнє враження на мене справив його курс квантової механіки. Заняття як одкровення. Ігор Рафаїлович підкоряв своєю барвистою мовою, інтелектуальністю, ясністю та чіткістю викладу матеріалу. До лекцій він дуже старанно готувався. Як правило, приходив він на лекцію з дому. По дорозі все ще раз обдумував, запізнюючись інколи на кілька хвилин. Не любив, щоб в цей час його відволікали. На лекціях ніколи не користувався конспектом, будь-яка формула на дошці виводилась. На курс квантової механіки крім студентів ходили аспіранти, дослідники, а також викладачі (пригадую, наприклад, професора Синицького, який на той час уже захистив докторську дисертацію).

У 1969 році після закінчення аспірантури мені знову пощастило. Ігор Рафаїлович створює науковий відділ при Інституті теоретичної фізики Академії наук, і я став одним з перших його співробітників. Разом зі мною у відділ І.Р.Юхновського переходить працювати Р.Р.Левицький – він щойно закінчив аспірантуру в І.В.Стасюка, який згодом також перейде працювати в колектив Ігоря Рафаїловича. З проблемами псевдопотенціалів у металах у відділ приходять З.О.Гурський.

Першими аспірантами І.Р.Юхновського в Академії наук стають Р.М.Петрашко, І.О.Вакарчук, П.П.Кострубій. Одночасно Ігор Рафаїлович продовжує читати лекції в університеті, де в нього з'являються нові аспіранти М.В.Ваврух, Ю.К.Рудавський, які після закінчення аспірантури переходять працювати у Львівський відділ Інституту теоретичної фізики. Відділ розростається і вже в 1980р. перетворюється у Львівське відділення "Статистична фізика", а ще через десять років (1990р.) – у самостійний

дистанцію, а як досягати конкретного рубежу. На десятиборстві у гімназії задивлялися: до 10 видів спорту освоїти – то таки щось значить! Та ще й – на високому рівні...

Пам'ятаю стародавній парк, стародавнє місто. Так закінчується період до 1939-го, під Польшею. Я відчував себе в окупованій країні.

У той час відбувся своєрідний злам Польщі, прийшли перші совіти, яких ми дуже чекали. Хлопці навіть вигнали зі Степана гарнізон поляків. (Степань, до річч, стародавнє князівське містечко з дерев'яним мостом через Горинь. Це – Полісся, чудовий край.) Літаки летіли на низькій висоті. Усі раділи. Через деякий час прийшли танки і стали на базарній площі. Радо їх зустріли. Старші селяни підходили до солдатів, які частували співбесідників "Беломорканалом". Дехто пам'ятав, як це робили ще солдати царської Росії. Нараз всіх почало дивувати, коли

солдати кинулися по магазинах, тягли шкури для підошов, мило і ховали їх у танки.

– Як, забирали з крамниць самовільно ?

– Ні. Їм дарували. Невелика кількість євреїв, які мали магазини, відчула себе на силі, то ж ділилися з солдатами своїм добром. Але ми всі раділи визволенню.

Ще перед тим батьки продали в Княгинині маєток і купили ділянку в Кременці, думали будуватися. Отже, у жовтні 1939-го я з братом у Кременецькій гімназії, тепер це вже десятирічка. Коли радянські вояки прийшли, ми, українці, почали відчувати себе господарями, а поляки, які з нами вчилися, почали розповідати, що когось арештували, когось забрали. Ми ж спочатку це сприймали, як прояв певної справедливості.

Взимку, на двох підводах, раптом приїхали батьки зі Степаня до Кременця. Їх

Інститут фізики конденсованих систем. Із задачами релятивістичної фізики в колектив І.Р.Юхновського входить Р.П.Гайда із своїми учнями. Незважаючи на бурхливий ріст колективу, Ігор Рафаїлович продовжує бути в курсі наукової роботи кожного працівника. Винятково працездатний і вимогливий до себе, він є також надзвичайно вимогливим до своїх учнів – маю на увазі ідею “прослуховування” колективу, на якому кожен працівник розповідає про свої останні результати і плани на найближчий період. Такі “прослуховування” відбувалися щоквартально і не давали можливості для розслаблення та самозаспокоєння, вони згуртовували колектив, оскільки всі знали, що хто робить. Одночасно кожного четверга працює науковий семінар, який також відігравав важливу роль у становленні школи.

Ігор Рафаїлович завжди доброзичливий. На його семінарах завжди цікаво. Він не боїться задати, здавалося б, прості питання, які, однак, торкаються прихованого змісту проблеми, що розглядається, і дають змогу краще її зрозуміти. Задача мусить ставитися “з перших принципів” і мати ясно сформульовані математичні перетворення та наближення. Ніколи не дозволялося писати формули, якщо не відомо, як їх вивести та звідки вони взяли. У такій чіткій постановці проблеми, акуратній математичній культурі розрахунків, напевне, і полягає основна специфіка школи Юхновського.

Ігор Рафаїлович завжди уважно ставиться до чужих робіт, вміє їх оцінити, підтримати, виявити нові проблеми. Доброзичлива критика притягує на семінар до І.Р.Юхновського багатьох учених: з виступами приїжджають дослідники з Києва, Харкова, Одеси, Чернівців, Кишинєва, Москви, Дубни, Ленінграда, Новосибірська та інших міст колишнього Радянського Союзу. Не перериваються контакти з Ростоцьким університетом, виникають нові міжнародні зв'язки з ученими з ФРН, США, Канади, Франції, Чехословаччини, Угорщини та інших країн. Значну роль у формуванні наукової школи відіграли також численні

конференції та наради, які проводить колектив під керівництвом І.Р.Юхновського. Ще в 1969 р. він домовляється з М.М.Боголюбовим про організацію у Львові регулярних нарад з актуальних проблем статистичної фізики. Пізніше в нашому місті проводиться всесоюзна школа з теорії твердого тіла, міжнародна школа з фізики іонної сольватації, радянсько-італійський симпозіум з статистичної фізики та інші заходи, які сприяють росту творчого потенціалу та наукового авторитету школи І.Р.Юхновського.

З самого початку переходу на роботу в Академію наук Ігор Рафаїлович приділяє значну увагу застосуванню комп'ютерних методів у статистичній фізиці. Він бере на роботу спеціаліста з обчислювальної математики В.С.Височанського, який займається дослідженнями високогрупових розвинень для бінарних функцій іонно-молекулярних систем. Ігор Рафаїлович постійно дбає про забезпечення обчислювальних можливостей очолюваного ним колективу. Згодом з ініціативи І.Р.Юхновського укладається договір про співробітництво його колективу з Німецьким Інститутом хімії товариства Макса Планка, що дає змогу науковцям ознайомитись із сучасними методами комп'ютерного моделювання. Зараз ці дослідження інтенсивно розвиваються в Інституті фізики конденсованих систем НАН України. Важлива роль І.Р.Юхновського у започаткуванні цієї діяльності безсумнівна. Ігор Рафаїлович багато обговорював з нами та німецьким партнером К.Гайнцінгером методику комп'ютерного моделювання. Завдяки неприйняттю ним існуючих на той час методів врахування далекосяжних взаємодій виникла ідея поєднання методу комп'ютерного моделювання із методом системи відліку. Згодом на цьому шляху було досягнуто значних успіхів у теорії діелектричних і зв'язаних з ними властивостей води та водних розчинів.

Як учитель І.Р.Юхновський надзвичайно щедрий. Свої ідеї він легко передає учням, підтримує їх, надихає. Безперечно, без його підтримки багато хто з нас не мав би

мали вивести, але добрі люди тата попередили, і вони зуміли втекти. Опинилися ми всі, п'ятеро (бо ще моя баба Дарка приїхала з батьками), в маленькому будиночку, що мав дві кімнати загальною площею десь 25 метрів квадратних. Ходили з братом в школу, десятирічку. Тоді, 1940 р., і почався мій перший моральний злам у зв'язку зі страшними арештами серед дітей старших класів (бо я був у сьомому). Діти як діти – на radoшах визволення почали писати вірші патріотичного змісту. Учні 9-10-х класів арештовували масово, їх звозили в тюрму, що містилась на Дубенській рогації. Рудий торговець м'ясом, як розповідали, був там за головного екзекутора. На школу найшов жах. У той час вже поприїжджали начальники з Радянського Союзу – з'явилися начальник міста, начальник пошти. Жах у моїй

душі наростав разом із страшним протестом, таким страшним, що я не міг психічно витримати. Але я був дуже побожний: сім'я наша регулярно ходила до церкви – на літургію, на вечірню, на всеношну, я знав докладно всі церковні пісні і підспівував разом з хором. Філософія християнства у мені панувала, що мене й виручило. Став дуже добре вчитися: був, може, найкращим математиком у школі (не було такої задачі, яку б я швидко не міг розв'язати). Математика була зі мною в органічному зв'язку, все інше знав слабо.

– Ви тільки вчилися чи й мали вдома якісь обов'язки?

– Я дуже багато помагав батькам. Хлів, свиня, дрова, матеріали на будову, щось майстрував. Важко працював, зовсім не мав часу. Іноді задивлявся на дівчат. Певно, був найбільш пугатим і низьким на зріст. Пам'я-

достатньої сміливості розвивати нові наукові напрямки. Юхновський вважає, що учений-початківець обов'язково повинен отримати якнайшвидше свій перший науковий результат, щоб не розчаруватися в своїх силах. Успіх своїх учнів він вмів оцінити і підтримати – це визначальна риса Ігоря Рафаїловича як учителя. В будь-якому науковому виступі чи в розмові він обов'язково згадає своїх учнів, з якими він отримав той чи інший науковий результат. У своїх вихованців він найбільше цінує ініціативу та індивідуальність. Зрозуміло, що будь-яка ініціатива не може зводитися до розмов, за нею повинна стояти активна позиція автора.

Ще одну школу проходять учні в Ігоря Рафаїловича – молоді науковці активно залучаються до керівництва колективом. У різні часи заступниками І.Р.Юхновського як керівника були З.О.Гурський, М.В.Ваврух, Р.М.Петрашко, І.О.Вакарчук, М.А.Кориневський. Інші співробітники проходять цю школу на посаді ученого секретаря колективу: в різні часи її обіймали Ю.К.Рудавський, М.Ф.Головко, М.П.Козловський, І.М.Мриглод. Хочеться відзначити організаційно-адміністративну роботу нинішнього керівництва Інституту, зокрема заступників директора І.М.Мриглода, І.В.Стасюка, М.І.Пацагана та вченого секретаря О.Л.Іванківа, які в складній економічній ситуації при підтримці та сприянні Ігоря Рафаїловича роблять все можливе, щоб зберегти та розвинути потенціал Інституту.

У поле зору І.Р.Юхновського потрапляє і побут та відпочинок його працівників. До цієї діяльності Ігор Рафаїлович залучає профспілкову організацію, яку в різні часи очолювали В.С.Височанський, М.В.Ваврух, Ю.К.Рудавський, І.М.Ідзик, а сьогодні – П.А.Глушак. При цьому організуються виїзди на природу, в Карпати. Пам'ятними стають постійні спільні зустрічі Нового року. Більшість працівників зобов'язані Ігорю Рафаїловичу розв'язанням своїх квартирних питань.

Багато учнів І.Р.Юхновського набутий досвід керівництва розвивають на нових посадах: сьогодні

І.О.Вакарчук та Ю.К.Рудавський є ректорами двох найбільших навчальних закладів Львова – Львівського національного університету імені Івана Франка та Державного університету “Львівська політехніка”, а В.С.Височанський та П.П.Кострубій є проректорами цих університетів. І.А.Процикевич є директором Української науково-дослідницької мережі УАРНет.

Ігор Рафаїлович переконаний, що виявляти наукові таланти слід від шкільної партії. Пам’ятаю, з яким ентузіазмом він брався за організацію фізичної олімпіади школярів України (це було ще в 60-і роки, коли я був аспірантом). Пізніше він виступає ініціатором видання лекцій з фізики для юнацької фізико-математичної школи і сам пише третій том. Коли виникають проблеми з друком, видає їх у вигляді препринтів Інституту теоретичної фізики. А вже в 70-і роки він з ентузіазмом береться за організацію Малої академії школярів м. Львова, в горбачовські часи виступає одним з організаторів відродження в Україні молодіжного скаутівського руху.

Ігор Рафаїлович завжди в оточенні учнів, молоді. І безперечно, що тут є і зворотній зв’язок. Працюючи з молоддю, він легко сприймає нові ідеї, розвиває нові методи і напрямки. Ігор Рафаїлович часто їздить на конференції, робить наукові доповіді, старанно до них готуючись. Його ім’я широко відоме в наукових колах. При цьому він завжди старається прихопити з собою і когось зі своїх вихованців. Мені, як одному з перших учнів, чи не найбільше пощастило бувати з Ігорем Рафаїловичем на різних конференціях. З ним завжди повчально обговорювати почуте, з ним зручно в побуті, а у вільний час цікаво походити по місту, відвідати церкву чи костел, музеї. Однією з перших моїх поїздок з Ігорем Рафаїловичем була участь в організованому О.З.Голиком Пленумі з фізики рідкого стану, який проходив у Плютах – спортивно-оздоровчому таборі Київського університету. Ця зустріч відбувалась наприкінці травня 1970 р., і кожен день розпочинався з кількакілометрової пробіжки

таю, що почав їздити на лижах і став неймовірно швидко рости, так, ніби витягувало мене щось догори. То була моя романтика, бо дійсність – жахлива: страшні черги за хлібом, за цукром. У тому всьому дійстві головними виявилися двірники. Про арешти я вже казав.

Почалася війна. Ми якраз йшли тоді до церкви. Неділя. І тут їдуть машини (Кременець мав лише одну дорогу): на Вишне-вещку рогатку з Дубенської тягнулися вантажівки з солдатами, які співали “Катюшу”. Низька якість автомобілів мене дивувала. З-під низу стирчали зв’язані шнурки, що вели до задніх гальм у машині. Шнурки ті, звичайно, рвалися.

Потім прийшли німці. І їх дуже радо вітали. Побігли всі до тюрми. У ній – місиво замучених дитячих тіл з пониженими пальцями, чорними нігтями. Було страшно. Відразу чутка рознеслася містечком, що зловили рудого

м'ясника. Довжелезною чотирикілометровою вулицею гнали езекутора з Дубенської рогатки під охороною німців, бо кидалися на нього в розпачі матері, страшні у своїх сльозах і злості. Німці його, звичайно, розстріляли.

Зразу ж було утворено магістрат. Мій батько – секретар магістрату. Всюди мова стала українською.

– Яке було відчуття – пам'ятаєте?

– Уперше по лиці мені йшов мороз, коли я встановлював жовто-блакитний прапор на штахетах нашої господи. І вся вулиця була прикрашена українськими національними прапорами – таке було сильне оновлення. Незвичайно нове місто, в якому всі раділи.

– Вважаєте ?

– Так, мабуть, усі. Навчання в гімназії мені не дуже подобалось – було воно якесь українсько-панське. З лицю, де панувала

та купання у Дніпрі. До нас приєднувались інші учасники зустрічі, але не всі витримували заданий Ігорем Рафаїловичем темп. На конференції І.Р.Юхновський виступив з доповіддю про бінарні функції іонно-дипольних систем. У зв'язку з обговоренням там проблем теорії рідких металів він організовує семінар, на якому розповідає про механізм отримання класичних міжчастинкових потенціалів взаємодії шляхом усереднення статистичного оператора електронно-ядерної задачі за електронними станами. Вроджена інтелігентність притягувала до Ігоря Рафаїловича інших учасників: наприклад, на цій зустрічі відбулось знайомство Ігоря Рафаїловича з відомим московським фізиком українського походження М.А.Леонтовичем. Плюти та околиці були рідними для М.А.Леонтовича, тут він провів своє дитинство, і ми почули багато цікавих спогадів. Мальовничі краєвиди також дуже сподобались Ігорю Рафаїловичу, і через рік він з сім'єю проведе тут літню відпустку, з якої повернеться з власними пейзажними замальовками.

Особливо мені запам'яталась наша перша спільна поїздка в Німеччину (1986) у рамках договору про співробітництво з Інститутом хімії товариства Макса Планка, м. Майнц. Ми пробули разом декілька тижнів. Свої враження Ігор Рафаїлович занотовував, щоб потім передати колегам та знайомим (слід сказати, що вже тоді до всього побаченого він ставився з державницьких позицій, вважаючи, що багато з того, що є в Німеччині, могло б бути використане в Україні: він придивлявся до стану доріг в Німеччині, як працюють німецькі робітники і т.д). Крім Майнца, побували і в Мюнхені. Кілька років перед тим в Ігоря Рафаїловича померли батьки, в храмах, куди ми заходили, він ставив дві свічки за упокій їх душі. З ініціативи Ігоря Рафаїловича в Мюнхені ми відвідали музей науки і техніки, від якого в мене й досі залишилось незабутнє враження.

І.Р.Юхновському подобаються усі міста, в які він приїжджає, але особлива любов у нього до Львова та Києва.

Коли хтось з шановних гостей приїжджає до Львова, Ігор Рафаїлович вважає, що гостю обов'язково слід показати місто. Іноді він робив це сам, а я його супроводжував. Кожна така екскурсія була цікава і не схожа на попередні. Оскільки більше, ніж двадцять років наш колектив був частиною Київського Інституту теоретичної фізики, часто приходилося бувати з Ігорем Рафаїловичем також у Києві.

При цьому він любив показувати Київ так, як і Львів. Від нього я дізнався, як нищився Київ за радянських часів, як Ромен Роллан врятував Софію Київську, як більшовики під час війни зруйнували Хрещатик та Успенський собор у Лаврі, а потім цей вандалізм приписали німцям. Особливо запам'ятався мені підйом фунікулером, з якого відкривалася незабутня панорама Дніпра та Києва.

До будь-якої проблеми І.Р.Юхновський підходить як учений. У 1971 р. він стає заступником голови Західного наукового центру Академії наук, зустрічається з різними вченими – біологами, геологами, механіками, математиками, фізиками, істориками, аналізує стан наукових досліджень у Західній Україні. Пізніше в 90-х роках він це повторить на вищому рівні, аналізуючи стан різних галузей економіки України.

Ігор Рафаїлович не є вченим книжного типу. Мудрість Юхновського є природна, від самого себе – і в цьому його неповторність. Будь-який матеріал він переосмислює, дошукуються до першопричин, роблячи іноді несподівані висновки. Так сталося, наприклад, коли партійне керівництво в середині 70-х років доручає йому вивчити проблеми АСУ (автоматизованої системи управління) міста. З'ясувавши зв'язок між інформацією та ентропією, Ігор Рафаїлович застосовує другий закон термодинаміки до інформаційних систем, робить висновок про нестійкість закритих систем без доступу інформації ззовні. Далі ці закони він поширює на суспільство і стверджує, що ізоляція суспільства неприпустима, а звідси робить висновок про недовговічність радянської імперії як закритої системи. Не знаю, як сприйняли

радянська методика, намагалися зробити щось претензійне, але так тривало один місяць. Німці гімназію швидко закрили, а найкращих викладачів розстріляли. З'явилось німецьке гестапо: люди в кашкетах з чорною смужкою, на якій намальована "мертва голова". Арештували українців – директора банку, найкращих лікарів. Завезли їх до тюрми, там вони викопали собі рів, потім за командою німця, який сидів на стільці, приречених підводили під цей рів і розстрілювали. Через місяць – знову гестапо. Знову – нова партія арештованих, знову – розстріли.

– Як поводитися люди?

– Люди (деякі) почали загравати з німцями, почались пошуки ворогів. Зробили гетто. Усіх євреїв зігнали до єврейської дільниці – старовинної, з великою синагогою і типовими єврейськими будиночками. Там завжди пахло оселедцями і було

брудно (навіть за Польщі я заходив у цю вулицю і відчував – не така, як інші).

Отже, другий, моральний злам почався після першого, радянського: розстріли, які вело гестапо. Знищували найвизначніших українців. Почали розстрілювати євреїв. То все виглядало дуже страшно. В єврейському гетто була єврейська поліція, жорстока до своїх же євреїв. А найкращий математик, який мене вчив і який дуже мене любив за радянських часів (забув його прізвище), “Професором” його звали, став головою єврейської общини. Німці змушували євреїв здавати золото – одна контрибуція, друга, потім – масовий розстріл. Він виглядав зловісно: дві великі черги євреїв вишиковувались під пильним поглядом німців, під’їжджали вантажівки, там вже сиділи шумани (поліцаї з місцевого населення) і німці (по одному на

партійні лідери цей результат, але життя через 15 років повністю підтверджує висновок ученого.

З 1990 р. Ігор Рафаїлович з головою занурюється в політику. Його неодноразово обирають депутатом Верховної Ради. Водночас перед Інститутом він ставить нові проблеми, пов’язані з становленням молодого Української держави. Серед них – взаємодія ядерної магми з водою на Чорнобильській атомній електростанції, проблема каталізу та паливних комірок. Останнім часом я кілька разів зустрічався з Ігорем Рафаїловичем у Верховній Раді, мене завжди захоплювала його виняткова працездатність та вміння швидко переключатись з одного виду діяльності на інший: так, зранку він проводить засідання фракції, потім науковий семінар у Комітеті з освіти і науки, який він очолює, а після цього виступає у Верховній Раді.

Ігор Рафаїлович – надзвичайно приваблива людина, яка користується великою любов’ю і авторитетом. Навіть люди протилежних політичних поглядів поважають його. Виключна доброта, правдивість, чутливість, чесність, м’якість, відкритість підкоряють всіх. З будь-якою людиною – чи це міністр або депутат, чи академік або професор, чи студент або аспірант, чи просто звичайний виборець – Ігор Рафаїлович завжди розмовляє однаково, кожен почуває себе з ним легко і просто, для кожного він знайде теплі задушевні слова, кожна розмова з ним творчо збагачує.

Львів

Зустрічі з Ігорем Юхновським

Юрко Даревич*,

професор фізики при Йоркському Університеті,
закордонний член НАН України

Моя дружина, Дарія, і я належимо до того покоління українців, котре виїхало на еміграцію з батьками в 1944 році малими дітьми (нам тоді було по п'ять років). України ми практично не пам'ятали, крім окремих епізодів, бо наша неперервна пам'ять починалася від останніх місяців другої світової війни в Австрії. Після чотирьох років у таборах переселенців Німеччини наші родини опинилися в Канаді, точніше кажучи, в місті Вінніпегу, що є столицею провінції Манітоба. Там ми виростили, познайомилися в організації української молоді "Пласт", закінчили студії в Манітобському університеті (Дарця – мистецтво, я – фізику), одружилися та після моїх докторських студій в Едмонтоні (провінція Альберта, на заході Канади) ми остаточно поселилися в Торонто, де я дістав посаду професора фізики у Йоркському Університеті і де працюю по сьогоднішній день.

Попри нашу участь в житті української громади, ми завжди цікавилися і слідкували за подіями на нашій поневоленій батьківщині і прагнули її відвідати. Перші наші намагання відвідати Україну були 1971р. Відвідини мали відбутися з рамени виміни науковців між Канадою і Союзом Радянських Союзом. З візиту нічого не вийшло, бо радянський конзуля в Оттаві не видав мені візи.

Перша нагода відвідати Україну припала на 1984 рік, коли ми дістали запрошення на двотижневі відвідини Києва і Львова від Академії Наук УРСР. Не можна в кількох рядках описати всі враження і пережиття з нашого, практично

машину). Євреїв "чемно" підводили, вимагали лізти в машину і її закривали. Перед тим наказували їм у машині нахилитися, закласти руки за шию і так везли за місто. Там – довгі рови. Біля них їх і розстрілювали. То все виглядало, як якийсь жаж (євреї без будь-якого опору сідали в ті машини і йшли на розстріл), як якесь психічне пригнічення, коли повністю виключається мозок людини.

– **Люди масово зазнали стресу...**

– Приреченість передавалася масі людей.

Німці ринули в села збирати данину, але селяни зерна не віддавали. Так виникла партизанка. Самих же партизанів надзвичайно поважали.

– **Яких?**

– Як – яких? Не було тоді радянських чи місцевих.

* Стиль і правопис статті збережені на прохання автора

Були партизани, які не пускали німців до сіл, було УПА, я не знав ніяких ковпаківців. Надходила весна сорок четвертого. Фронт наближався до Кременця. Усі раділи з успіхів радянських військ і під Сталінградом, і під Корсунем, усі пильно стежили за битвою на Курській дузі. Я регулярно купував журнал "Вермахт" і з нього дізнавався про всі події.

Наближався фронт. Німці продовжували вивозити людей (особливо молодих) до Німеччини, а в останні дні перед відступом їх хапали, як собак, де тільки могли. Ми це бачили, тому я разом з братом та батьком втік через городи в рів, а далі – в Діброву, у лісі німці ще навіть по нас стріляли.

Жили ми на тому хуторі. Мама залишилася вдома, пекла плячки і носила нам. Уперше я там почув чудово виконані українські пісні, їх співав

кажучи, першого побуту на батьківщині. Помимо всього, що ми знали з книжок і преси та з оповідань людей, які мали можливість побувати на Україні перед нами, нас дуже вразили зросійщеність України та велика обережність, якщо не страх, населення перед режимними властями, бо ні з одним, ні з другим ми до того часу не зустрічалися. Та головне, що при тій нагоді ми познайомилися з багатьма гарними людьми, в тому числі з фізиками-академіками Олексієм Ситенком у Києві та Ігорем Юхновським у Львові.

Професор Юхновський очолював тоді Львівський відділ Інституту Теоретичної Фізики, і саме там я вперше з ним познайомився. Відразу було пізнати, що Ігор Рафаїлович, як його всі тоді називали (незвично на наші вуха "по батькові"), був непересічною людиною. В очі впадали його енергійність, розмашистість та добросердечність, як і вповні український мовою та духом очолюваний ним інститут. Крім приємних та цікавих дискусій про фізику, ми мали можливість бути на сесії Малої Академії Наук, на якій першуні цієї унікальної і корисної установи виголошували доповіді про дослідження, в яких вони брали участь під керівництвом науковців міста Львова. Пригадую добрий рівень доповідей і те, що більшість з них були виголошені українською мовою. Помисл створити таку установу, як "Мала Академія", вказувала на далекозорість професора Юхновського та його співробітників у цій ділі, бо небагато академіків-науковців знаходять час і зрозуміння для

середньошкільної дівчорки – а це майбутність країни. Декілька років пізніше, напередодні незалежності в 1990 р., я мав нагоду ближче познайомитися зі здібними і симпатичними молодими людьми з Малої Академії, коли вони взяли участь в українському пластовому таборі в заповіднику "Бон Ехо" недалеко Торонта в Канаді, яким я того року керував (чи, як кажуть в пластовій організації, був "комендантом"). Їх побут в Канаді треба завдячувати, у великій мірі, Ігореві Юхновському.

Я завдячую професору Ігореві Юхновському і те, що тоді, 1984 року, мені вдалося відвідати мою тету Любу Мельник (сестру мого Тата) в селі Кутах, біля Олеська. В ті часи, нам "чужинцям", не вільно було їздити поза наперед визначені міста, але професор Юхновський, на моє прохання, вистарав від "владі їмущих" дозвіл відвідати тету в Кутах, хоч, що правда, під услив'ям, що з нами поїде теж "перекладач". Перекладач, як склалося, виказався симпатичним чоловіком, з добрим знанням історії та археології тих сторін. Зате на друге село Павлів, де жила друга тітка (сетра Мами) Марія Давидович, що була вивезена на Сибір зі своїм чоловіком отцем Василем Давидовичем, так і не пустили, і я з нею ніколи не бачився. В тих місцевостях я побував за незалежної України, але й по сьогодні не розумію, яку загрозу могли ставити Советському Союзові відвідини тих сіл.

Наша наступна зустріч з Ігорем Юхновським була 1987 року, коли ми знову приїхали на Україну з Лондону, в Англії, де я був гостем на університеті один рік. Моя дружина тоді працювала над своєю докторською дисертацією з історії мистецтва на Лондонському університеті. Тема її тези була українське неконформістичне мистецтво. У зв'язку з тим, восени 1988 р. вона провела чотири місяці в Україні з рамени наукової виміни між Канадою і СССР. Перебуваючи у Львові, вона жила в гостинному домі панства Юхновських. Її там прийняли як члена родини та опікувалися нею краще, ніж вдома (де ми, тобто діти і я, звикли, що вона опікується нами).

директор консерваторії, який з нами втік. Соло і дуєт лунали в кімнаті, де на підлозі спало до 15 осіб.

Прийшли перші партизани. Між ними теж почалася війна. Є, виявляється, радянські, а є якісь місцеві. Нараз вони стали ворогами, що було нам абсолютно незрозуміло. Приходу радянських військ чекали вже як порятунку від німців. Нарешті – жодної влади в місті, тому ми повернулися додому. У нашій хаті знайшли радянських солдатів, був і майор Мисяков, комбат 202-го інженерно-саперного батальйону 34-ї бригади резерву головного командування – його батальйон ставив міни, будував інженерні споруди. Наприкінці квітня це відбувалось, а в травні на війну забрали брата.

Тепер – етап війни "моєї", так би мовити. У Кременці перебувала вся майбутня влада міста.

Мене також записали в управління поштамту, однак я не міг спокійно ходити вулицями і дивитись в очі матерям, сини яких пішли до війська. Отож і я потрапив у той батальйон, що в нас стояв. Скоро опинився у Збаразьких лісах, куди частина передислокувалась. І досі пам'ятаю ті землянки на узліссі Чорного лісу – перебував тоді у великому піднесенні духу, сам же комбат Мисяков став недосяжним командиром.

– **Яким Ви були солдатом?**

– Я був чесним солдатом. Мене записали в 1-ий взвод 1-ої роти, дали ручний кулемет. Вважалося, що я – освічений, оскільки в технікумі вчився (мав стати спеціалістом з лісового господарства, тому за німців якийсь час їздив до Білої Криниці в технікум на навчання), сфрейтора навіть присвоїли. Я був дуже побожний, на грудях під сорочкою – старовинний хрестик,

Не знаю, скільки клопоту родина Юхновських мала через те, що в їх хаті жила українка з Канади, за яку їм доводилося ручити перед советськими властями.

Професор Юхновський теж побував двічі в Канаді на наше запрошення та один раз у складі парламентарної делегації незалежної України. Перший раз це було ще перед незалежністю, у вересні 1988 р., коли він провів два тижні в Торонті. Тоді він доповідав про свої дослідження з фізики конденсованих станів на Йоркському Університеті англійською мовою. Він теж мав можливість познайомитися з українською громадою Торонта. В ті часи це вимагало від нього певної сміливості, бо контакти з "непрогресивною" українською громадою могли мати неприємні наслідки. (Советські чиновники та преса в ті часи називали "прогресивними" тих, що були прихильниками СССР, а всіх інших "буржуазними націоналістами"). Але професор Юхновський цих зустрічей не оминав, а при виступах говорив відкрито і щиро. Пригадую теж його зворушення, коли при кінці Богослуження в українській католицькій церкві св. Миколая хор співав "Боже Великий Єдиний ..." В ті часи він не мав можливості чути цю патріотичну молитву в Україні.

На передодні виборів першого Президента України, професор Юхновський, тоді вже відомий політичний діяч та один із кандидатів на Президента України, вдруге побував в Торонті в складі офіційної делегації, яка включала теж і Леоніда Кравчука. Тоді його програма була переповнена офіційними зустрічами. Я лиш мав можливість допомогти йому в переведенні інтерв'ю з кореспондентами торонтонської англійської преси.

Втретє професор Юхновський, цим разом з дружиною, відвідав Торонто в жовтні 1993 р. з приводу конференції про новонезалежну Україну, що відбувалася в Йоркському Університеті співзаходами мого колеги – відомого автора "Історії України" професора Ореста Субтельного і моїми. Професор Юхновський тоді виступив з доповіддю про можливі розв'язки економічних труднощів, в яких опинилася

Україна. Не знаю, чи будь-які з його вдумливих пропозицій знайшли відгук в економічній програмі тогочасного уряду України.

В першій половині дев'ятдесятих років ми з дружиною часто відвідували Україну, зокрема Київ, де я співпрацював з докторами Олексієм Ситенком, Іваном Сименогом та Анатолієм Полозовом з Інституту Теоретичної Фізики над проблемами варіаційного підходу в описі кількочастинкових систем в квантовій теорії поля. Тоді я мав можливість декілька разів бачитися з професора Юхновським та почути його аналізу незрозумілих мені дій та рішень уряду незалежної України. Я йому вдячний, зособлива за можливість бути присутнім на сесіях Верховної Ради України.

На моїй полиці є книжка про фізику конденсованих станів (I. R. Yukhnovskii, *Phase Transitions of the Second Order. Collective Variables Method*, Singapore: World Scientific Publishers, 1987), з дедикацією її автора, академіка Ігоря Юхновського. Це один з доказів його вкладу в світову науку, зокрема в теоретичну фізику. Та в Україні і поза її межами, професор Юхновський більше відомий як громадський і політичний діяч, бо доля склалася так, що цей науковець-академік мусів стати і провідним політиком новонезалежної України. В цій другій, політичній, ролі його заслуги перед українським народом, зокрема у зв'язку з проведенням референдуму, що запевнив незалежність України, заслуговує на особливе відмічення. Моя дружина і я долучуємося до всіх приятелів та співробітників шановного академіка, щоб побажати йому дальших успіхів у науці та в його праці на користь України.

Торонто, Канада

який знайшов коло хати (до речі, місцевість, де стояла наша хата, називалася Туніки, тут колись був маєток писаря князя Свидригайла).

Пам'ятаю великі столи, за якими рота їла. Я вставав і хрестився перед початком прийняття їжі і після закінчення, і ніхто нічого мені не говорив. Потім – наступ на Львів, почалися військові будні. В якомусь селі ми потрапили на стик двох наших дивізій, поставили міни, але без детонаторів. Уявіть ситуацію: я сиджу, чишу кулемет, а тут – німці, вони нараз прорвалися. Це було моє перше і останнє втікання на фронті: кулемет я залишив і з голими руками разом з усіма втікав. Дав мені комвзводу пістолет, але його забрав у мене комсорг, використав, а потім викинув. У страшний паніці ми бігли. Схопився навіть за дуло гармати, яку везли коні. І навіть після того, як побачили солдатів, що

мирно сиділи, все ще продовжували бігти. Хоч я зброю й кинув, але мене одразу відправили в розвідку виявити, де ж німці! На щастя, я знайшов такий же кулемет, але зовсім новенький і нову рацію – німці, видно, забрали їх собі, як трофей. Отже, я вернувся з кулеметом.

Пам'ятаю бій під Золочевом. Німці, оточені під Бродами, знайшли місце для прориву. Я вперше був у зовсім близькому бою, мав 54 патрони в кишенях. Щось навіть не пам'ятаю, чи я когось застрелив, чи ні. Коло мене їхав танк Т-34. У той момент я був "бойовою охороною танка". Я біжу, він – наздоганяє мене і б'є впритул (гарматою) по німцях. Тіла їх розриваються і летять у повітрі. То було страшно видовище. З жита висовуються поранені німці, просять їх не вбивати. Бачать, що не вбиваєш, то просять взяти листи або й більше – перев'язати їх. Я, здається, не давав поло-

Слово про вчителя

Ігор Мриглод,
доктор фізико-математичних наук

Кінець 70х – початок 80х. Роки нашої студентської юності. Пора великих мрій, абсолютних ідеалів, чистих помислів. Серед моїх колег-студентів чимало таких, які з однаковою пристрасстю говорять про проблеми сучасної фізики і принади українських дівчат, по-молодечому критикують радянську дійсність і з повагою згадують наших попередників, котрих під різними приводами тодішнє університетське начальство позбавлялося лише за те, що надто бурхливо захоплювалися творами справжніх українських письменників. Це пора, коли кумирами студентів були солісти групи "Beatles" та солодкавої "ABBA", гранди світової фізики і активісти місцевих райкомів.

В університетському житті визначальним був сам процес навчання, процес спілкування з людьми, які мали безперечний вплив на формування світогляду і на наше майбутнє. І тут були свої кумири, свої легендарні особистості. Одна з них, безперечно, – професор Ігор Юхновський. Учений з іменем, знаний організатор науки, яскравий представник справжньої львівської інтелігенції. М'який за манерою спілкування і наполегливий у рішеннях, ерудований і безмежно відданий своїй справі. Людина, котра вміла знаходити порятунок від тимчасових невдач у важкій до запоморочення праці. Професіонал, який вмів запалити іскорку мрії у багатьох і повести їх за собою. Особистість, яку багато критикували та обговорювали, однак попри все завжди робили це з повагою. Такий словесний опис професора Ігоря Юхновського із переказів студентів-

старшокурсників і розповідей наших викладачів, тому до зустрічі з ним усі ми морально готувалися. Стимулювало й те, що курс квантової механіки, який він читав, вважався одним із ключових у фаховій підготовці фізиків і був свого роду перевалом, після якого можна було вважати себе майже фізиком. Водночас, слід відмітити, що у викладі професора Юхновського цей предмет для моїх одногрупників “фізиків-теоретиків” звучав, як пісня...

Студентські роки летіли швидко. Ось уже постали перед нами нові проблеми, зокрема майбутнього працевлаштування. І підходили до них ми часом із студентським романтизмом: якщо праця, то обов’язково улюблена і приємна, нехай і важко, однак цікаво.

...У науковій університетській бібліотеці до мене, як старости групи “теоретиків”, підійшов один із “юхнівців” – так інколи жартома називали тих, хто працював тоді під началом член-кореспондента І.Р.Юхновського у новоствореному Львівському відділенні статистичної фізики Інституту теоретичної фізики АН УРСР. Це був Михайло Токарчук – тоді ще молодий спеціаліст, а нині доктор фізикоматематичних наук, завідувач відділом. Мова пішла про те, що він отримав доручення від професора Юхновського запросити до Відділення (першого на Західній Україні академічного підрозділу в галузі фізики) кращих із майбутніх випускників фізичного факультету. Мушу сказати, що це була велика честь, оскільки колектив Відділення складався, в основному, із вихованців Львівського університету і ставив перед собою важливі та цікаві задачі. Найбільше мене вразило при тій розмові те, що Михайло Токарчук мав з собою список, складений особисто Юхновським на основі попереднього досвіду його спілкування із студентами під час викладання квантової механіки та складання відповідного іспиту.

Академік Ігор Юхновський, як науковий керівник і лідер установи, вирізнявся серед інших, насамперед, незрозумілим поєднанням двох протилежностей – демократизм у усьому

нених розстрілювати.

– Бачу, Ви на все життя запам’ятали війну?

– Довго розказувати про те все, про перший бій і про війну загалом. Були військові будні. Ми або ставили міни, або розмі- новували територію після німців. У горах будували бліндажі. Досить часто відбувалася масова артпідготовка по німецьких позиціях. Якось одного разу виявилось, що в німецьких окопах після такої артпідготовки порожньо: німці, видно, якимсь чином дізналися про наші плани. Ми просувались досить швидко, це вже була війна переможних військ.

У цих перипетіях життя були надійні стернові нашої родини: мої батьки. Мама завжди сповнена рішучості добитись своїх бажань. Вона навіть вирішила шукати своїх синів на фронтах війни (наприклад, мене знайшла у Кросно, в Карпатах, де я був у лікарні після сильної травми ноги).

Батько був моїм провідником. Надзвичайно працьовитий, добрий і поміркований, він був протилежністю мами. У дитинстві я малював, і батько завжди привозив мені олівці, фарби, папір – він радів моїм успіхам. Ми разом будували дім у Кременці. До батька сходились сусіди за порадою.

Польща. Я там відчував себе як солдат – переможець. У мене був кулемет, який я потім **виміняв** з дозволу начальства на автомат. Німці швидко відступали. У горах мене й поранило, але то вже були такі військові справи, які закінчувалися в Німеччині. Там я зовсім відчував себе переможцем. Я добре знав німецьку, а ще в Польщі надавав послуги і як перекладач з польської.

Переїзд через Чехію до Австрії. З окупаційних військ в Австрії я й демобілізувався. Єдине, що дуже світле пам'ятається, переїзд через Чехословаччину.

і максимальна вимогливість до кожного в реалізації уже прийнятих рішень. Перше сильно притягувало людей, настроювало на майже приятельські відносини і дозволяло легко вести діалог чи то на наукові, чи на будь-які інші теми. Друге іноді відштовхувало окремих з нас, бо вимагало уже праці, часу, великого терпіння, а подекуди і боротьби із собою. Ти міг мати інший погляд на предмет, але мав це довести, виконавши усе необхідне і продемонструвавши явно, що є кращий варіант. Пустопорожні балачки або ж “женьські” розмови тут не проходили. Водночас вражав демократизм Юхновського. Незважаючи на дистанцію в посадах і званнях, він міг вислухати усі твої проблеми – наукові чи то сімейні – і тут же зробити все для їх практичного вирішення. Тому багато із нас, співробітників Відділення, а тепер Інституту фізики конденсованих систем НАН України, багато чим завдячують йому за вчасний дзвінок, прописку у його ж квартирі, вдале звернення чи лист, влаштування дітей у садок чи школу... І при цьому найбільше дивувало те, що більшість із таких розмов “провокувалися” ним же ж, виходячи із твого настрою, тональності розмови чи наявності у нього інформації. Так формувався і виховувався колектив однодумців.

Уміння працювати на межі можливого – ще одна риса, притаманна академіку Юхновському. Він завжди говорив, що досягти результату у фізиці ми можемо лише розв'язуючи надважкі задачі і лише за умови тяжкої повсякденної праці. Тільки так ми зуміємо компенсувати недостатній рівень забезпечення науковою літературою і віддаленість від столичного наукового життя. Орієнтація на максимальний результат і обов'язковість у його досягненні, молодечий максималізм, великий життєвий досвід і наполегливість у праці – усе це ми мали змогу спостерігати багато років, і в цьому життєве кредо академіка Юхновського. Проявлялося воно в усьому. Мати добру школу українських фізиків в умовах Союзу, виховувати українських патріотів у середовищі “совкової” дійсності, вести мову про неминучу

загибель супердержави на філософських семінарах з марксизму-ленінізму, говорити “правильні” слова в обкомівських кабінетах, але рухати справу вперед... Уже в ті часи академік Юхновський був прагматичним політиком, який бачив майбутнє і готував до нього інших. І зараз багато з його учнів – добре відомі державники-професіонали, які знають і вміють добиватися прогресу у становленні авторитету України. Мушу сказати, що в цьому контексті важко погодитися з деякими із “професійних критиків”, які, заробляючи сумнівний політичний капітал, в усьому шукають недоліків і подекуди розмірковують про конформізм. Проблема, очевидно, у них самих.

Прагматичний максималізм Юхновського проявляється в усьому. Коли мова йшла про наукового консультанта його докторської дисертації, він вибрав академіка М.М.Боголюбова – фізика і математика світового рівня. Коли йшлося про формулювання наукової задачі, то вона мала бути достатньо глобальною – теорія електролітів, фізика квантових рідин і електронного газу, мікроскопічна теорія фазових переходів, глибинні механізми формування кристалічного стану і роль резонансних взаємодій, фізика рідин і взаємодія води з радіоактивним середовищем, фізико-хімічні механізми промислового каталізу... Цей перелік далекий від повноти. Із ростом авторитету Юхновського як вченого зростала складність завдань, які він ставив перед своїми учнями, ріс рівень вимогливості за практичні результати.

Загальна методологія роботи академіка Юхновського як вченого багато у чому прослідковується і в його державницькій та політичній діяльності. Чітке розуміння проблеми (“постановка задачі”), комплексний пошук рішень, їх всесторонній аналіз з точки зору шляху розв’язання та можливих наслідків, прийняття рішення і наполеглива його реалізація – такий алгоритм-схема його роботи. Подекуди це викликає спротив, іноді скептичну усмішку чи навіть критику “вузьких” фахівців. Подив викликали намагання віще-

– Чи відчули Ви різницю між Польшею і Чехословаччиною?

– Я б не сказав, що поляки нас радісно зустріли, а от чехи зустрічали до неймовірності гостинно: чеські міста були обліплені квітами, стояли всюди столи з зельтерською водою, жінки з дітьми усміхалися, подавали солдатам потримати їхніх дітей на танки, на машини. Такої гостинності я ще не зустрічав. Дуже шкода, що в 1967 році радянська армія зуміла зробити чехів нашими ворогами.

25 червня 1946 року я приїхав до Кременця і відразу ж почав готуватися до вступу в університет. Майте на увазі, що я закінчив лише сім класів, то ж місяць потратив на детальне вивчення геометрії з тригонометрією. На вступних з письмової математики відомий учений Мирон Онуфрійович Зарицький поставив мені “4”, бо не

додав належне 2π (я тоді поняття не мав, що таку дурницю треба конче записувати). Українську переписав з книжки, через те дістав “3”. Мене взяли на фізико-математичний факультет.

– Як Ви вчилися після такого “конкретного” штурму університету?

– Я дуже сильно вчився. То страшно, як я вчився. Кожну лекцію конспектував, намагався по кілька разів перевірити себе, чи знаю її: ходив довкола стола і вголос розповідав матеріал, аж поки не досягав логічної ясності. Різні люди тоді вчилися, з неоднаковим рівнем знань, але я дуже вчився. Перший семестр – все на “5”. І в другому, і в третьому – теж. Аж після третього семестру я почав себе відчувати нормально. Іспити за середню школу я склав на IV курсі.

– Це дозволялося?

– Так. Університет, отже, я легко закінчив. Фактично, я був математиком,

прем’єра Юхновського заставити декого з міністрів і працівників апарату чітко формулювати кожную проблему і аргументувати пропоноване рішення в контексті його можливих наслідків. Дехто вважав за “дон-кіхотство” роботу із всестороннього аналізу стану справ в українській економіці та наступного запровадження наукової методології в укладанні міжгалузевого балансу, який би відображав реальний внесок кожного із основних видів виробництва та висвітлював їх основні недоліки. Зауважимо, що із завершенням кожної наступної розвідки-дослідження з детальною проробкою основних технологічних проблем і переліком конкретних рекомендацій та публікацією відповідних матеріалів число скептиків суттєво зменшується. Уже вийшли з друку результати аналізу “Електроенергетика України”, “Сільське господарство України”, “Хімічні технології і хімічна промисловість України”, “Тірично-металургійний комплекс України”, “Промисловість будівельних матеріалів” та “Харчова промисловість України”, а в планах академіка Юхновського проаналізувати усі основні 33 галузі...

Не можна не згадати про те, що є найдорожчим для кожної людини – його родина. Думаю, не буде перебільшенням сказати, що для усіх учнів Ігоря Рафаїловича є вкрай важливою його школа сімейного життя. Його шанобливе ставлення до Ніни Василівни, відношення до дітей Наталі і Павла, тепле опікунство внуками Яринкою і Андрієм – створювало такий позитивний фон, в якому із молодих людей швидко формувалися мужчини. Тому завжди маємо за велику приємність і потребу бувати вдома у Юхновських. І при цьому не є важливо, чи це львівський дім, а чи київська квартира, бо тут завжди відчуваєш родинний затишок і тепло.

Портрет людини. Він може бути святковим чи парадним, у яскравих барвах чи чорно-білих тонах, вдалим чи мало схожим... У ньому завше можна щось приховати чи, навпаки, виділити. Художник може одну і ту ж рису

показати як принадну чи зобразити її, як недолік, бо, зрештою, відомо, що наші недоліки є лише продовженням наших переваг. Я спробував зобразити свого вчителя таким, яким бачив його впродовж тривалого часу. Намагався зробити це щиро і правдиво. Йдеться тут лише про окремі фрагменти, які мені особливо імпонують. Сподіваюся, що вони додають яскравості і нових барв до портрета академіка Юхновського – неординарної особистості і цікавої людини.

Львів

але пішов на фізику.

Професори А.Глауберман і В. Міліянчук мене вивчили. За два роки навчання в аспірантурі я захистив кандидатську дисертацію – це було в лютому 1954-го.

– А одружилися коли?

– Ще в 1951-му, відразу після закінчення університету. То були тяжкі часи: дружина, Ніна Василівна, ще вчилася протягом року на хімічному факультеті, у 1952-му народилася Наталя і ми не мали де жити. Період аспірантури – успішна наукова робота і дуже трудне життя. Міняли квартири, бо з малою дитиною ніхто не хотів нас довго тримати. Часом охоплювала розпука. Нарешті знайшли майже напівпідвальне приміщення, в якому я сам зробив ремонт.

Після аспірантури почалася і викладацька робота, тобто передостанній етап мого життя. Тоді добре мені йшла і

наука, і викладання. В партію аж у 1956-му вступив, а в 1958-му став завідувачем кафедри теоретичної фізики, здається, наймолодшим.

– На факультеті?

– Можливо, що й в університеті.

– Як Ви вважаєте, давно то було?

– ... В науці я тоді перейшов на так званий метод колективних змінних.

Цілий ряд зовсім добрих робіт. У мене з'явилися учні...

Знову подумав: ось тут ми й почнемо говорити про учнів Ігоря Рафаїловича, а їх у нього – десятки й десятки. Але...

... І я був зайнятий дуже цікавою роботою...

Розумію: нитка розповіді так гарно точиться, що просто гріх було б його "перелаштовувати" на "рваний ритм". Нехай... Вийдемо пізніше на "різне".

... Але в партійній роботі я робив часто ідеологічні промахи. І студенти

“Поясни мені, чому...”

Анатолій Свідзинський,
доктор фізико-математичних наук

Як тільки 1949 р. я вступив на другий курс фізико-математичного факультету Львівського державного університету ім. Ів. Франка, я дізнався про видатного студента третього курсу Ігоря Рафаїловича Юхновського, а невдовзі, 1950 р., і познайомився з ним. Отже, від початку нашого знайомства минуло вже півстоліття!

У ті часи наше формування як фізиків-теоретиків відбувалося під дедалі зростаючим впливом геніального вченого ХХ століття Миколи Боголюбова. Студенти, особливо старших курсів, потребували досвідченого провідника в складне і вельми багате коло ідей, які неперервно генерував Боголюбов. Таким провідником для нас став Аба Юхимович Глауберман, який мав відвагу прочитати для студентів-теоретиків два спецкурси на основі двох праць Боголюбова, що радикально змінили обличчя статистичної механіки: “Проблеми динамічної теорії в статистичній фізиці” та “Лекції з квантової статистики”.

Ігор Рафаїлович був дуже захоплений першою книгою, тим більше, що Боголюбов залишив відкритою проблему дослідження систем за наявності кулонівської та короткодіючої взаємодії. “Значні математичні труднощі”, як їх схарактеризував Боголюбов, лише спонукали молодого вченого до активних досліджень у цій галузі. Розвинувши потужний метод колективних змінних, Ігор Рафаїлович домігся побудови коректної теорії подібних систем.

Інтереси багатьох випускників-фізиків Львівського університету змістилися після відомих успіхів у квантовій

електродинаміці в бік квантової теорії поля, чому сприяла підтримка у Львові цієї тематики авторитетним фізиком Василем Степановичем Міліянчуком. Проте Юхновський залишився вірним проблематиці статистичної фізики, виявивши гідну наслідування наполегливість і послідовність.

Це не означало, однак, самообмеження. Пригадую, що після мого повернення з Москви, де я під керівництвом Боголюбова займався низкою проблем квантової теорії поля, в тому числі і проблемою градієнтної інваріантності в квантовій електродинаміці, я чи не випадково зустрівся в Львівському оперному театрі з Ігорем Рафаїловичем і в нас, природно, виникла розмова на фізичні теми. Ігор Рафаїлович виявив інтерес до питань про градієнтні перетворення і змусив мене розповісти в антракті та після вистави про сучасний стан цієї проблеми. Мене тоді вразила надзвичайна доскіпливість, яку він виявив при обговоренні. Він не задовольнявся півпоясненнями, а вимагав обґрунтованого й докладного аналізу. Це була цікава і взаємокорисна розмова.

Взагалі розмовляти з Ігорем Рафаїловичем про фізику в одному аспекті легко, в іншому – тяжко. Легко тому, що він надзвичайно скромний, завжди применшує свої знання, а найулюбленішою фразою, з якої починає розмову, є така:

робили промахи. Мої підопічні випустили, здається, на “Жовтневі свята” зовсім чорну газету.

– Тобто?

– Ну, зовсім чорною вийшла газета: різні статті, пов’язані з похороном Франка. Назрівав скандал, який нам вдалося погасити, але газету зняли.

Мені на фізичному факультеті велося дуже добре. До речі, він (факультет) був більш українським, аніж українська філологія. Фізичний факультет був українським природно, студенти дуже здібні, відчували себе на факультеті гідними українцями, достатньо розумними, щоб не піддаватися на провокації. Усі лекції велися українською мовою. То фактично був мій науковий ріст. Однак зустріч з Іваничуком, автором “Мальв”, пришвидшила дні мого ідеологічного упадку. Ви це пам’ятаєте...

– Дуже добре пам'ятаю.

– ...Догана з занесенням в особову картку... Пам'ятаю той партком. Я порівняв "Мальви" Іваничука з творами Льва Толстого. Один з філологів, меткий і спритний, накинувся з цього приводу на мене. Але... Але в мене була сильна фізика, вона була вже відома і в Києві, і в Москві. То ж Добрик (перший секретар Львівського обкому компартії – Б.З.) приїжджав чи з Києва, чи з Москви, де чув про мене добрі відгуки, і все довкола мене налагоджувалось.

Я жив. У науці йшов вгору і вгору, а ідеологічно – то догори, то вниз. З 1972-го – член-кореспондент Академії наук, а з 1982-го – академік. У мене вже почала рости сильна школа зі статистичної фізики: мав відділ, який згодом переріс у Відділення, а потім – у нинішній Інститут. Це все було настільки сильним,

"Поясни мені, чому...". Ну, а тяжко тому, що він намагається іти до глибин, до виснаженості розуміння. Наскільки всебічно, з увагою до найменших дрібниць обговорювалися проблеми на його семінарі, я добре відчув під час своєї доповіді про розв'язок двовимірної моделі Ізінга (Шульц, Матісс та Ліб). Доповідь тривала з перервами чотири години.

Простота, скромність, послідовний демократизм у поведінці разом з вимогливістю до себе і до учнів дозволили Ігорю Рафаїловичу виховати прекрасну школу львівських фізиків-теоретиків, одну з провідних в Україні. Я пам'ятаю маленький, скромний відділ СТеКС і його поступову еволюцію в сучасний науково-дослідний інститут фізики конденсованих систем НАН України з широким фронтом досліджень, високим науковим авторитетом і розвиненими міжнародними зв'язками.

Особливо мені хочеться сказати про семінари цього інституту, бо стиль їх роботи несе на собі відбиток висококультурної і шляхетної особистості директора інституту. Пишу про це тому, що в своєму житті відвідував багато фізичних семінарів, серед них відомі московські. Для багатьох з них характерне бажання принизити доповідача, довести йому його нікчемність, принаймні – відчутти власну неповноцінність. Такі риси стилю насправді лишали враження культурної неповноцінності активу учасників попри високий суто науковий їх рівень.

Цього і сліду немає у Львові, і ти завжди відчуваєш, що знаходишся не просто в науковому осередку України, а передусім у висококультурній установі, яка випромінює гуманний дух українського менталітету в його найкращих проявах. Доброзичливість і повага до доповідача разом з уважним і справедливим аналізом усіх аспектів його доповіді – ось що визначає атмосферу семінару.

У цих особистих спогадах я не ставив завдання обговорити весь довгий і змістовний шлях Юхновського-науковця, та й написано про це чимало. Хотів передати головним чином неповторну ауру його особистості.

Але про одне його наукове досягнення хочеться сказати бодай кілька речень – маю на увазі дослідження з теорії фазових переходів II-го роду, зокрема з теорії тривимірної моделі Ізінга. Знаю особисто не одного фізика-теоретика, а часом і математика, який, надихаючись блискучим результатом Онзагера щодо двовимірної моделі, виходив на черговий штурм тривимірної моделі. Однак проблема не піддавалася героїчним зусиллям: точного розв'язку не дав ніхто.

Проблемою зайнявся Ігор Рафаїлович. Він застосував свій улюблений метод колективних змінних, які вигідні при описі фазового переходу тим, що серед них знаходиться параметр впорядкування. Перехід від вихідних змінних, через які записаний гамільтоніан, не є унітарним перетворенням, тому в представленні статистичної суми у вигляді інтеграла по колективних змінних фігурує якобіан переходу, функціональні властивості якого виявляються вельми важливими, він певною мірою подібний до функціонала Гінзбурга-Ландау. Наближену теорію Ігор Рафаїлович побудував шляхом функціонального розкладу, при цьому цікава фізика виникла вже при врахуванні члена четвертого порядку (обмеження квадратичним гаусовим членом дало б стандартну теорію критичних показників). Ігор Рафаїлович розвинув техніку пошарового інтегрування, починаючи із змінних з великим значенням квазіімпульсу і далі – з меншими. На цьому шляху було розкрито мікроскопічний механізм фазового переходу, появу скейлінгового режиму, теорії подібності. Після подальшого розвитку, в якому брали участь учні Ігоря Рафаїловича, теорія була уточнена кількісно і зараз має високий науковий статус не лише як теорія моделі Ізінга, а й як загальна схема побудови мікроскопічної теорії фазових переходів. Я згадую той величезний інтерес, навіть ентузіазм, який викликала ця робота Ігоря Рафаїловича на найвищих (і найвимогливіших) наукових форумах Москви.

Мої спогади про особисті враження контактів з Ігорем Рафаїловичем, прямих чи непрямих, не заторкують його

що коли в 1989 році я пішов у політику, Інститут став найкращим серед усіх Інститутів НАН України з точки зору питомого вкладу в науку на одного співробітника.

– Є такий вимір?

– Так. У такому вимірі, як ви кажете, ми посіли перше місце в Україні. В Інституті вже тривалий час діє “Інтернет” – у цьому ми теж були перші (причому наші послуги “Інтернету” найдешевші і найякісніші). Першими мали академічну інформаційну лінію на Варшаву – нам тоді допомогла прем'єр-міністр Польщі. Маємо “тарілку” на Стокгольм. Маємо космічний зв'язок.

Науковий, післяуніверситетський етап закінчився після того, як я пішов до парламенту, почався наступний період – поєднання політики і науки.

Ігор Юхновський на сторінках самвидаву

З архівів Львівської
обласної філії УГА

Львів. 27 січня 1990 р. у приміщенні Львівського оперного театру відбулося урочисте вшанування пам'яті Українських Січових Стрільців, УГА, ЧУГА та діячів ЗУНР-у.

Перед початком свята на площі біля театру група молоді публічно спалила свої військові білети в знак протесту проти відсилання їх на “допомогу” в Закавказькі республіки. В оперному театрі, прикрашеному синьо-жовтими прапорами, голова “Меморіалу” академік Ігор Юхновський відкрив урочисте вшанування пам'яті Січових Стрільців молитвою “Отче наш”. Серед виступаючих: заступник голови “Меморіалу”

плідної політичної діяльності, величезної організаційної роботи по розбудові Української держави. Підкреслюю одне: і в цю діяльність він вніс науковий підхід, науковий стиль роботи і наукове мислення.

Хочу, однак, згадати один епізод, який мені особисто був дуже близький. Йдеться про організацію нового класичного університету – Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Віддаючи належне тодішньому Президенту України Л. Кравчукові, я все ж таки можу твердити: якби не Ігор Рафаїлович, не його наполегливість і послідовність у ламанні опору бюрократичних сил в апараті Кабміну, Волинський університет не відкрили б. Саме Ігор Рафаїлович йшов до цієї мети без коливань, сумнівів, його не доводилося ні в чому умовляти, навпаки, він був рушієм цієї нелегкої (через загальний кризовий стан в країні) справи. Окрім цього вольового аспекту хочу відзначити стратегічний: організація університету саме в Луцьку, як показав подальший розвиток, перетворила Волинь з глухого кута на північному заході України в регіон посилення наукових, освітніх контактів з Європою, змінила на краще геополітичну вагу цього давнього осередку культурного життя в Україні, на жаль, пізніше занехаяного. Всі ці позитивні наслідки добре передбачав саме Ігор Рафаїлович – і це ще один з прикладів його далекоглядності та мудрості.

Луцьк

Збереження мови окремого етносу і загальнолюдська свідомість

Олексій Ситенко,
академік НАН України

Свої роздуми про мову та збереження етносу я з великою приємністю вкладаю у вінок, присвячений 75-літтю мого колеги і друга Ігоря Юхновського. Моє знайомство з Ігорем відбулося біля 40-а років тому, коли після мого переїзду з Харкова до Києва мене вразила зрусифікованість останнього. Зараз поширюється думка про російськість Харкова та Донбасу, але мені хотілось би заперечити це твердження. Я закінчив середню школу в 1944 році в м. Краматорську, в якому до війни було біля двох десятків українських шкіл і тільки дві російські. У Харківському університеті, де я потім навчався на фізико-математичному факультеті, заняття на перших курсах ще проводилися українською мовою, зокрема читали лекції професори: М.Барабашов, В.Балтага, Г.Дрінфельд, А.Сушкевич. Варто нагадати, що Харків в історії нашої країни був двічі центром відродження українства. Вперше, у першій третині XIX століття після відкриття Харківського університету, коли видавався журнал “Украинский вестник” та існував гурток українських вчених (П.Гулак-Артемовський, Л.Боровиковський, І.Срезневський, М.Костомаров та інші). Вдруге, в двадцятих роках і на початку тридцятих років XX століття, коли Харків був столицею України і фактично центром українізації. У той час розвивалася не тільки українська культура та мистецтво, в Харкові було потужне Науково-технічне видавництво України, видавалася наукова, зокрема фізична та математична література українською мовою – перекладами наукових книг Валя-Пусена, Р.Куранта і Д.Гільберта на

Євген Гринів, доцент
Львівського університету
Юрій Киричук, співголова
“Меморіалу” Володимир
Гордієнко, секретар
обкому партії Яків
Погребняк. Про свій
шлях в УСС розповіли
Микола Шпангет і
Михайло Сасяк.

ПУСТОМИТІВСЬКИЙ РАЙОН. 25 лютого 1990 року відбувся передвиборний мітинг, на якому виступив кандидат до парламенту України Ігор Юхновський. На мітингу, який зібрав 2 тисячі людей, порушено питання реставрації пам'ятника Шевченкові у Винниках.

ЛЬВІВ. 16 березня 1990 року, з ініціативи обласної та міської влади (старого скликання) відбулася зустріч представників влади та громадськості, присвячена врегулюванню питань, що виникли навколо собору святого Юра. З боку влади в зустрічі

взяли участь голова облвиконкому М. Кирей, голова міськвиконкому Б. Котик, секретар з питань ідеології обкому компартії В. Гончарук та інші. З боку громадськості у зустрічі взяли участь: народний депутат УРСР академік І. Юхновський, редактор позацензурного видання УГКЦ “Віра батьків” Т. Старак, голова Комітету захисту Української Греко-католицької Церкви І. Гель, голова секції Руху з релігійних питань І. Гречко, громадська активістка та політв’язень, художниця Стефа Шабатура. Представники громадськості зустріч оцінюють як перспективну. На ній було порушено питання про необхідність відкриття греко-католицької семінарії. Не виключено, що перші семінаристи приступлять до навчання вже у поточному році. Разом з питанням передачі Греко-католицькій

українську мову після війни користувалися навіть у Московському університеті. Ще в шкільні роки я познайомився з творами В. Винниченка, М. Хвильового і навіть С. Єфремова. У Харкові я ще знаходив будинок письменників “Слово”, будинок, в якому був клуб В. Блакитного, але де був пам’ятник В. Блакитному, вже ніхто не пам’ятав. В університетській Центральній науковій бібліотеці ще можна було за каталогом знайти і одержати багато українських дореволюційних та порадянських книг, які потім усі позникали. Однак уже з другої половини

сорокових років почалася всезростаюча русифікація Харкова. Зникла величезна вивіска “Фізхеммат”, яка височіла в центрі міста над будівлею хімічного факультету університету (до війни там був фізико-хімічний-математичний інститут). У час мого закінчення університету Харків поступово перетворювався в звичайнісінький обласний центр. Навіть в оперному театрі почали переходити на російську мову, спочатку при виконанні російської класики, а потім інших творів. Під час моєї аспірантури проведення громадських засідань українською мовою було “не рекомендовано” – її вживання ставало ознакою “націоналістичного ухилу”. На початку шістдесятих років на щорічній звітній сесії Академії наук у Києві президент виголошував доповідь ще українською мовою, але вже через кілька років в Академії так само, як і в Київському університеті, повністю утвердилася російська мова.

Уперше я зустрівся з І.Юхновським на кафедрі теоретичної фізики Київського університету, коли Ігор доповів результати своєї докторської дисертації. У 1966 році за ініціативою М.Боголюбова в Києві був створений Інститут теоретичної фізики, а через декілька років виокремився філіал Інституту у Львові – відділ статистичної теорії конденсованих систем на чолі з І.Юхновським. Наші зустрічі ставали частішими. В 1969 році взимку я разом з дружиною відвідав Львів, де виступив офіційним опонентом на захисті кандидатської дисертації учня І.Юхновського. Хоча вся моя наукова робота в Києві проводилась російською мовою, якою ми спілкувалися в Інституті, на прохання голови наукової ради на захисті мені довелося виступити українською мовою. Львів – українське місто. Пам’ятаю, що під час відвідин разом з І.Юхновським Львівської художньої галереї мистецтвознавець В.Овсійчук, який супроводжував нас, запитав у Ігоря, чи зрозуміють гості з Києва розповідь українською мовою. У подальшому ми неодноразово зустрічалися. У нас були спільні наукові інтереси: актуальні проблеми статистичної фізики та кінетики, фізики плазми,

Церкві собору святого Юра громадськість вимагає відновити колишню Народну лічницю Шептицького (нині 3 міська лікарня на вулиці Пирогова). 3 метою привернення громадської уваги до цього питання 4 травня 1990 року в залі засідань Теоретичного корпусу Львівського медичного інституту (вперше від часів приїзду комуністичного уряду) відбулася конференція, присвячена пам’яті митрополита Андрія Шептицького. Конференцію відкрив преосвященніший архієпископ Володимир Стернюк. З доповідями виступили Євген Гринів, Олександр Кіцера, Юрій Дуркевич, Ігор Юхновський, Борис Білінський, Ірина Калинець, Ярослав Гнатів, Володимир Гордієнко, Павло Пундій зі США. Спогадами про Митрополита ділилися його сучасники, очевидці.

ЧЕРНІВЦІ. 2 червня 1990 року відбулася позачер-

гова конференція Чернівецької крайової організації Руху. У конференції взяли участь ряд громадських організацій, зокрема Товариство єврейської культури, Товариство румунської і молдавської культури та інші. Конференція обрала нового голову Крайової організації Руху Олега Панчука, декана хімічного факультету Чернівецького університету. На конференції порушувались найгостріші проблеми регіону. Було висловлено недовіря Чернівецькій депутації, зокрема Дмитрієву. У прийнятій резолюції депутатів від Чернівецької області під час виборів Голови Верховної Ради зобов'язано голосувати за академіка Юхновського.

**КОМЕНТАР
З ПРИВОДУ СЕСІЇ
ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ.**

Червень 1990 року

Думаємо, що не буде перебільшенням, коли

рідини та твердого тіла, що розроблялися нашими співробітниками, творчо об'єднували нас. Були спільні семінари як в Києві, так і у Львові, була участь в різних, у тому числі й міжнародних, конференціях. Львівський відділ пізніше перетворився у Відділення Інституту. Але в Інституті теоретичної фізики, як і взагалі в Академії наук у Києві, повністю панувала російська мова. Зміни почалися в кінці вісімдесятих років з початком національного відродження України.

У 1988 році мене призначають директором Інституту теоретичної фізики. Незабаром зустрічаюсь з Ігорем і запитую: “Як бути?” – “А ти перейди на українську мову і проведь засідання Вченої ради українською мовою, співробітники поступово підуть за керівництвом,” – відповів Ігор. Серед співробітників Інституту знайшлися активні прихильники української мови, організувалися цікаві зустрічі співробітників з відомими діячами української культури, байдужі поступово прихилилися до української мови. Отже, Інститут теоретичної фізики став україномовним.

Аналогічна метаморфоза відбулася з “Українським фізичним журналом”, головним редактором якого я став у 1988 році: журнал, заснований у 1956 році, спочатку видавався українською мовою, а резюме російською та англійською. Але з наростанням “об'єднувальних” тенденцій у Союзі з 1967 року вирішено дублювати журнал російською мовою. Було очевидно, що в умовах зростаючої русифікації наукового життя український варіант журналу зазнає фінансовий крах. З 1976 року журнал став виходити тільки російською мовою з англомовним резюме (навіть без резюме українською мовою!). Що було робити? Спочатку повернули резюме, а згодом, після подолання спротиву деяких членів редколегії, за бажання окремих авторів почали друкувати і статті українською мовою. Зрештою журнал став знову україномовним.

Серед науковців Інституту теоретичної фізики широко обговорювалося питання необхідності і доцільності

впровадження української мови в наукове життя. Як наслідок такого обговорення і з'явився задум використати уявлення, широко уживані в теоретичній фізиці, до деяких філософських проблем мовознавства, зокрема до проблеми доцільності збереження і використання окремих національних мов.

Розглядаючи взаємозв'язок між існуванням мов окремих етносів і рівнем (об'ємом) загальнолюдської свідомості, спробую застосувати деяку математичну модель. У сучасній теоретичній фізиці широко використовуються уявлення і методи сучасної математики, зокрема математичної теорії груп. Так, квантова механіка базується на використанні понять векторів в узагальненому гільбертовому просторі. Вважаю доцільним застосувати аналогічні методи і до проблем мовознавства та філософії. При цьому можливо одержати висновки про характер суспільних процесів, базовані не на емоційних аргументах, а на основі строгих математичних положень. Запропонована модель зв'язку між об'ємом можливостей людської свідомості та наявністю множини різних мов дає відповідь на питання, чи потрібно зберігати та розвивати українську мову.

Сформулюємо стисло основні положення моделі: за аналогією з квантовою механікою пропонуємо філософські категорії-поняття розглядати, як деякі узагальнені вектори. Для пояснення візьмемо такий приклад з механіки. Найпростішою системою, яку можна собі уявити, є матеріальна точка – безструктурна (тобто без розмірів і без внутрішніх ступенів вільності) частинка з деякою масою. В квантовій теорії можливі стани будь-якої системи описуються хвильовими функціями, які для вказаної найпростішої системи залежать лише від координат точки, в якій перебуває частинка. Квадрат модуля хвильової функції визначає імовірність знаходження частинки у відповідній точці простору. Всі можливі розподіли імовірностей становлять собою сукупність понять, необхідних для опису системи.

скажемо, що обрання Голови Верховної Ради Української РСР стане зламним моментом у процесі національно-демократичного відродження України. Від демократичного блоку на посаду Голови Верховної Ради виставили свої кандидатури: Михайло Горинь, Іван Драч, Левко Лук'яненко, Дмитро Павличко, В'ячеслав Чорновіл, Ігор Юхновський, Володимир Яворівський. Метою балотування аж сімох кандидатів було використання парламентської трибуни для пропаганди ідей незалежності України. Крім семи годин, які були відведені для презентації наших ідей, було ще й обговорення, де піддавались критиці проімперські настрої партократії.

У ході обговорення кандидатур демократичний блок виставив на голосування лише одного свого кандидата — академіка Ігоря Юхновського, проте головою було обрано І секретаря ЦК

КПУ Володимира Івашка. З 338 депутатів, які взяли участь у голосуванні, аж 278 віддало свої голоси комуністичному лідерові. Після наполегливого домагання демократичних сил ведучий все ж таки надав слово для зачитання заяви демократичного блоку. У ній було сказано, що блок не брав участі в голосуванні, тому не бере відповідальності за громадсько-політичні наслідки обрання Івашка.

Демократичний блок (110 осіб) ухвалив, що утворює парламентську демократичну опозицію, яка працюватиме над розробкою альтернативних законів до тих, які пропонуватиме партапарат-ницька більшість. Демократичні сили мають вже проект Конституції демократичної української держави та науково обґрунтований аналіз необхідності виходу України зі складу СРСР. Головою демократичного блоку було обрано академіка Ігоря Юхновського.

Очевидно, число (об'єм простору) понять у випадку руху частинки в двовимірному просторі більше, ніж у випадку одновимірного руху, а саме дорівнює N^2 , якщо N – число, характерне для одновимірного руху. У випадку руху в тривимірному просторі – це число буде N^3 , де $n = 3$. Якщо розглядати більш складну систему, наприклад, частинку з внутрішньою структурою з додатковими ступенями вільності, то об'єм відповідного простору збільшується. Значення хвильової функції при різних значеннях координат (як внутрішніх, так і центра маси) частинки розглядають як координати деякого, в загальному випадку нескінченно вимірного вектора. Множина таких векторів утворює багатовимірний лінійний векторний простір з певними математичними властивостями, так званий гільбертів простір. Найважливішою його властивістю є те, що в ньому існує злічений ортонормований базис, тобто існує система ортонормованих векторів – базисних ортів, за якими можливо розкласти будь-який вектор. Визначення вказаного простору дозволяє одержати повний опис системи, що розглядається. Такий підхід можна застосувати для опису будь-якої складної механічної системи.

Імовірно перенести вказані уявлення для опису взаємозв'язків між поняттями в загальнофілософському розумінні (для сукупності наших знань, тобто загальнолюдської свідомості). Отже, будь-якому філософському поняттю поставимо у відповідність деякий узагальнений вектор, множина яких утворює багатовимірний гільбертів простір. Базисним ортам цього простору відповідають окремі мови. Незалежність окремих мов означає ортогональність відповідних базисних векторів. Проекція будь-якого вектора-поняття на базисний орт є слово (образ). Проекції на різні базисні вектори є слова (що відповідають одному поняттю) різними мовами. Вектор-поняття повністю визначається проекціями на всі базисні орти. Множина елементів простору (об'єму простору) звичайно залежить від розмірності простору. Чим більша розмірність простору, тим

більший його об'єм. Об'єм простору відповідає множині всіх векторів-понять і характеризує загальнолюдську свідомість. Асиміляція окремої мови іншою означає злиття двох базисних ортів в один, тобто заміну двовимірної множини одновимірною. В результаті n (розмірність простору) змінюється на $n-1$, тобто асиміляція окремої мови означає зменшення розмірності простору загальнолюдської свідомості на одиницю. Зауважимо, якщо $n \gg 1$ (повне число різних мов значно більше за одиницю), то зменшення на одну мову не дуже сильно проявляється. Але при малих значеннях n уже зменшення на одну мову стає катастрофічним.

Інтернаціональний характер людської свідомості віддзеркалює той факт, що поняття є загальнолюдськими категоріями. Слова (образи), що відповідають поняттям, можуть бути тільки національними. Існують тільки національні мови. Інтернаціональної мови не існує. (Про це свідчить невдача з намаганням ввести есперанто). Злиття мов у якусь загальнолюдську мову при комунізмі, про яке стверджується у філософській літературі (див. Философский энциклопедический словарь, М., 1983, с. 148), насправді означало б зменшення розмірності простору загальнолюдської свідомості до мінімальної, що призвело б до деградації людства. Звідси випливає важливий практичний висновок: збереження і розвиток мов окремих етносів – необхідна умова існування і можливості збагачення загальнолюдської свідомості. Асиміляція окремої мови означає втрату не тільки для відповідного етносу, але ще більшу глобальну втрату для цілого людства (зменшення об'єму загальнолюдської свідомості).

Київ

Коментар з нагоди ...

18 липня 1995 року в історію України увійде під назвою "чорного вівторка", коли "беркут" побив похоронну процесію, яка брала участь у похованні патріарха Володимира (Василя Романюка). Ігор Юхновський був серед депутатів, які докладали усіх зусиль, щоб не допустити до розгортання трагічних подій.

Про це розповів в інтерв'ю Микола Пороський: "Група народних депутатів, у тому числі й я, поїхала до уряду. О 16 годині розпочалося засідання Президії Кабінету міністрів. Ми поінформували його учасників про те, що могила вже викопана, що труна стоїть біля ями і до заходу сонця її треба опустити. У різних варіантах ми домагалися,

На початках двадцятирічної співпраці

Карл Гайншінгер,
професор Інституту хімії
Товариства Макса Планка

щоб труну занесли в Софіївський собор і відспівали службу, залишивши труну з тілом Патріарха до наступного дня, коли можна було б визначити місце поховання.

Але прем'єр-міністр Є. Марчук сказав, що у випадку, коли він дасть дозвіл на внесення труни у Софійський собор, це буде означати, що поховання відбудеться на території Софії. Він, глава уряду, такої відповідальності не може взяти на себе.

Народний депутат України Ігор Юхновський та я виступили з закликом, щоб прем'єр-міністр Марчук або віце-прем'єр-міністр Шпек все ж таки взяли на себе відповідальність за рішення про поховання Патріарха. Але міністр Кабінету Міністрів Пустовойтенко виступив так, як ніколи не мав би дозволити собі міністр стосовно прем'єр-міністра. Він сказав: "Я

Моє знайомство з Ігорем Юхновським відбулося влітку 1983 р. на організованій ним міжнародній школі з фізики іонної сольватації. На той час ми вже мали десятирічний досвід комп'ютерних симуляцій. Для перевірки надійності потенціалів, вживаних у наших симуляціях, були встановлені тісні контакти з експериментаторами, і застосування наших методів до аналізу їх даних принесло перші плідні результати. Хотілося залучити до цієї діяльності також колеги, які працювали з аналітичною теорією рідин. При цьому ми сподівалися на майбутні досягнення від такого поєднання.

Мушу відмітити, що мої перші спроби встановити співпрацю з групами теоретиків на Заході виявилися марними. Для прикладу: я знав у ФРН одну групу (контакти з вченими НДР були сильно утруднені), яка працювала з аналітичною теорією, однак директор цього інституту під час нашої розмови не виявив жодного інтересу до спільної роботи. Складалося враження, що він розглядав комп'ютерні симуляції не як серйозну науку, а, швидше, як цікаву, але непридатну гру – явище звичне для теоретиків того часу (зауважу, що цей же колега менше, аніж через 10 років, сконцентрував усі свої наукові пошуки виключно на комп'ютерних симуляціях).

Скориставшись із візиту до Львова, я детально познайомився з науковою діяльністю Відділення статистичної фізики, яке очолював Юхновський, і побачив великі перспективи від контактів з колегами (займалися тут аналітичною теорією рідин). На той момент уже існувала угода про наукову співпрацю між Академією наук СРСР і

Німецьким науково-дослідним товариством, тому особливих ускладнень з політичного боку мною не передбачалося. Після наукових численних обговорень я звернувся з цього приводу до Ігоря Юхновського, однак, як тоді мені здалося, він не виявив великого інтересу до можливостей такої співпраці. Я покинув Львів із почуттям розчарування через невдачу.

Повернувшись додому, я захотів більше довідатися про цю угоду, тому зателефонував до Німецького науково-

категорично проти, щоб прем'єр-міністр приймав одноосібно таке рішення. Ми — Кабінет Міністрів, ми повинні приймати тільки колегіальні рішення”.

Я був до краю здивований тоном, яким говорив Пустовойтенко. Але Марчук погодився з Пустовойтенком і сказав, що президія КМ справді колегіальний орган. Після того викликали І.Курса, якому доручили провести нараду з представниками Синоду.

Тут почалося найцікавіше. Коли ми зайшли в кабінет віце-прем'єра з гуманітарних питань Курса, прийшов В. Червоній і спитав, про що мають вестися переговори. Про те, в якому місці собору поховати? Марчук ще раз сказав своє категоричне “ні” щодо поховання в Софії!

Ми вийшли від Марчука і зрозуміли, що предмета переговорів немає, однак І.Юхновський не зупи-

нився. Він набрав номер телефону Д. Табачника і повідомив йому, що вже викопана могила і що тіло покійного Патріарха треба поховати до заходу сонця. Я був свідком цієї розмови: Юхновський довго намагався перекопати Табачника, але йому не вдалося цього зробити. Через півгодини після розмови Юхновського з Табачником міліцейські загони, які до цього спокійно спостерігали, як проломлювався асфальт, як викопали яму, почали діяти”.

дослідного товариства і розповів про свій невдалий візит до Львова. Для них це не було несподіванкою, більше того, вони вже чули подібні історії від інших колег після їх відвідин Радянського Союзу. Пояснювали вони це тим, що зовсім мало науковців у СРСР знають про існування такої угоди. Отож, надсилаючи текст угоди російською і німецькою мовами, мені порадили переслати його до Львова. Однак я все ж не вірив, що таке пояснення може стосуватись Ігоря, беручи до уваги його високу позицію в АН УРСР, і більше схилився вважати, що співпраця його не цікавить, тому вирішив забути про цю справу.

Десь через рік наші угорські колеги організували першу Вешпремську конференцію і запросили мене прочитати лекцію. Побачивши Ігореве прізвище в списку доповідачів, я вирішив про всяк випадок взяти з собою до Угорщини текст угоди, маючи надію, що, можливо, Ігор змінив свою думку. У перший же вечір, після прийняття, я дав йому текст, сподіваючись на його відповідь ще до завершення конференції. Проте уже наступного ранку, ще до першої лекції, Ігор сказав мені, що нічого не знав про угоду і наполов, щоб того ж вечора ми зустрілися й обговорили проект спільних досліджень.

У кімнаті Ігоря були ще Мирослав Головка, Орест Пізіо (Львів), пізніше до них приєднався Геннадій Крестов (Москва). Роботу над чорновиком проекту ми завершили далеко за північ. Незабаром проект було прийнято без жодних проблем. Це послужило початком нашої успішної співпраці, що триває і зараз, хоча і з меншою інтенсивністю після мого виходу на пенсію 4 роки тому. Її результатом стали численні взаємні візити і спільні наукові праці, що відкрили нові можливості для поглиблення контактів і розширення географії нашої співпраці.

Майнц, Німеччина

І відпочивати треба вміти

Георгій Максимович,
член-кореспондент НАН України

Мирослав Левицький

Ветерани з-під
синьо-жовтого
та червоного
стягів
об'єдналися,
але не всі!

“Наше слово”,
жовтень 1996

Нині, на шостому році незалежності Української держави все більше людей усвідомлює наскільки драматичною є доля бездержавних народів. Це віддзеркалюється як у моральній підтримці національно-визвольної боротьби чеченського народу, так і в спробі по-новому осмислити роль та втрати України у другій світовій війні. Один з її учасників, котрий солдатом Червоної армії пройшов фронтами другої світової війни, народний депутат України, академік Ігор Юхновський наголошує,

У цьому році відзначаємо знаменну дату – 75-річчя від дня народження видатного українського фізика, академіка НАН України, державного і політичного діяча І.Р.Юхновського. Ігор Рафаїлович пройшов славний життєвий шлях: служба в рядах Радянської армії, далі студент, аспірант Львівського державного університету ім. Івана Франка, де він захищає кандидатську і докторську дисертації, завідує кафедрою теоретичної фізики, далі праця в системі Академії наук УРСР, сьогодні – Національній академії наук України. З 1990р., тобто з часу обрання перший раз І.Р.Юхновського народним депутатом України, багато сил і енергії він приділяє розбудові Української держави. Безумовно, про все це: наукову, науково-організаційну діяльність ювіляра, його інтенсивну і ефективну роботу як депутата Верховної Ради України багатьох останніх скликань – скажуть колеги-науковці, соратники по роботі в державних і виборних органах влади.

У своїй короткій розповіді я хочу зупинитись на деяких сторінках пройденого ним шляху в перші роки (десятиріччя) після закінчення Львівського державного університету ім. Ів. Франка. При цьому маю на увазі не основну діяльність ювіляра, а організований і проведений ним час поза основною роботою, бо й цього періоду з життя не викинеш, а що він впливає і на результати основної діяльності людини, думаю, в цьому ніхто не сумнівається.

Давайте почнемо з самого початку. Ішов 1951 рік – рік утворення Львівської філії Академії наук УРСР, яка під

що територія України була постійним полігоном воєнних протистоянь і конфліктів. Пануючі держави набирали українців у свої війська: в результаті у війнах брат стріляв у брата.

За нелегку справу об'єднати ветеранів України понад два роки тому у Львові взявся вже згаданий академік Ігор Юхновський. Він, як ніхто інший, мав на це моральне право, бо, з одного боку, пройшов воєнний шлях у лавах Червоної армії, а з другого — є одним з провідних учасників процесу національно-демократичного відродження і вже вдруге народним депутатом. Чимало зусиль коштувало академіку Юхновському, щоб зломити упередженість до української незалежності в рядах офіційної ветеранської організації у Львові. А точніше із частини ветеранів Червоної армії та ветеранів УПА він створив

керівництвом академіка Й.З.Штокала об'єднує заново організовані науко-дослідні інститути (Інститут машинознавства та автоматики, Геології корисних копалин, Агробіології, Суспільних наук), музеї, бібліотеку, друкарню. Науковий напрям, над яким працював ІМА АН УРСР (зараз це фізико-механічний інститут ім. Г.В.Карпенка НАН України), був тісно пов'язаний з іншими науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами, що працювали в галузі механіки матеріалів (у тому числі фізико-хімічної механіки матеріалів), насамперед, Львівським державним університетом, Львівським політехнічним інститутом. У практику діяльності філії АН УРСР входить періодичне обговорення на наукових семінарах за спеціальністю багатьох науково-дослідних та науково-організаційних проблем. Організатори та керівники семінарів у галузі механіки матеріалів, фізики металів — академік Г.М.Савін, проф. М.Я.Леонов, проф. М.П.Шереметьєв, місце проведення — переважно дзеркальна зала в палаці Потоцького (вул. Коперніка, 15). Молоді науковці, які щойно закінчили вищі навчальні заклади, стають активними учасниками подібних зустрічей. Ці форуми, крім плідних науково-дослідних дискусій, мали ще й другий не менш важливий бік — вони передбачили тісне знайомство їх учасників, тому поставало питання і про організований відпочинок, переважно на природі. Так склалися теплі стосунки між випускниками 1951 року, а саме І.Р.Юхновським, Я.С.Підстригачем, В.В.Панасюком, а також Г.Г.Максимовичем — приблизно в цьому складі, з сім'ями, ми проводимо цікаво і, в основному, на лоні природи вільний від роботи час. Ініціатором подібних заходів часто був І.Р.Юхновський. Місце спланованого ним відпочинку — ліси в районі Брюховичів. Добирались ми туди трамваем, автобусом або ж залізницею, а далі пішки, пізніше використовували власний автотранспорт. Знаходили в лісах джерела цілощой води, часто готували смачні обіди. Треба сказати, що не тільки ініціатива, а й організація дозвілля була переважно за Ігорем Рафаїловичем.

Як правило, похід влаштовувався у вихідний день. Маршрутів по Брюховицьких лісах було декілька. Один із них (а саме ним ми ходили найчастіше) на кінцевому пункті (в лісі) закінчувався “рестораном”: на галявині був звичайний пень грубого дерева, зрізаного на висоті одного метра над землею, довкола якого ми ставали як за столом і частувалися.

Взимку були походи на бігових лижах. Деколи важко повірити, що в глухому густому лісі знаходили стежки-доріжки, зручні для швидкісного спуску. Задоволення колосальне, хоча часом траплялися пригоди (мені добре запам’ятався один неприємний випадок, що стався зі мною – невдале падіння на крутому спуску і вивихнута права рука).

З особливою приємністю згадую Карпати. Одного разу ми вирішили підкорити Говерлу. Виїхали сім’ями (Юхновські і Максимовичі) на біологічний стаціонар (Пожежевське). Щоденно ми (Ігор Рафаїлович і я) сходили на вершину Говерли – у часі це займало дещо більше, ніж півдня. Освоївши добре цей маршрут, вирішили підкорити Говерлу сім’ями. Цікавим був спуск, бо ми вибрали таку стежку, що пролягала вздовж потічків, які текли з вершини вниз, тому сама стежка була немовби всіяна багатьма гірськими водоспадами – подібну картину навіть важко уявити, можна вважати її справжнім чудом природи. Отримані там враження надовго залишилися в пам’яті.

А були ж ще мандрівки на скелі Довбуша, інші походи Карпатами, в тому числі і Закарпаттям. Особливо хочу згадати зимові карпатські стежки. У Славську, наприклад, не було тоді жодного гірського витягу (підйомника), а ми вже знали усі схили гір, зокрема Тростян (це при тому, що гірських лиж ми не мали, тільки бігові). Залишився в пам’яті один з наших походів на вершину гори Тростян. Круті підйоми, глибокий, невтрамбований сніг. Цей похід ми почали з самого ранку. На вершину вибрались майже підвечір. Не менш складним був і з’їзд вниз, бо гірських трас не було. Увечері повернулись у Славську на нашу базу з незабутніми враженнями. З часом з’явилися гірсько-

нову ветеранську організацію. Остеронь неї залишилися лише найбільш непримиренні, з одного боку, та найбільш радикальні — з другого.

Після Львова альтернативні ветеранські організації почали виникати в інших областях. Рух цей охопив не тільки західні області, але й промислові, східні області України та Автономну Республіку Крим.

У середині жовтня 1997 року цю ідею вдалося реалізувати. В столиці України відбувся Установчий з’їзд Всеукраїнського об’єднання ветеранів — нової ветеранської організації. У ньому взяли участь представники ветеранських середовищ з 24 областей України, Києва та Криму. Дебати не належали до простих. Тим паче, що напередодні з’їзду представники Ради ветеранів війни, праці та Збройних сил України виступили з зверненням,

що альтернативна організація нікому не потрібна. Але внаслідок взаємних компромісів нову організацію все ж таки було створено. Її очолив народний депутат України академік Ігор Юхновський.

Оскільки довге панування різних владних націй відклало глибокий слід на ментальність українського народу, І. Юхновський сказав: "Ми зібралися тут, щоб виразити тверду волю ветеранів воєн, з яких ні одна не була спричинена Україною, людей з величезним життєвим досвідом; зібралися, щоб засвідчити нашу солідарність з Президентом, урядом і парламентом України у справах державотворення. Ми зібралися ще для того, щоб висловити незгоду з діями тих політиків і з тими заявами представників нині існуючої організації ветеранів, які зневажливі до України, до її народу, до державних символів і до державної мови".

лещетарські витяги, крісельна дорога на вершину гори Тростян. Ми освоїли гірські лижі, відпочинок став повноцінним. З'явилося багато однодумців (щодо зимового відпочинку на лижах у Славську). До нашого товариства часто приєднувалися академіки Я.С.Підстригач, В.В.Панасюк та інші колеги з сім'ями. Переконали, що добре організований і фізично активний відпочинок сприяв, насамперед, не тільки зміцненню нашого здоров'я, а й позитивно впливав на ефективність основної нашої роботи, стимулював виконання нових науково-дослідних тем.

Хочу побажати нашому дорогому ювілярові нових творчих звершень у галузі теоретичної фізики, нових здобутків як визначному політичному та громадському діячеві в справі розбудови і зміцнення нашої України. Я впевнений, що активний відпочинок на лоні природи (а цьому виду "діяльності" і надалі приділяє належну увагу наш ювіляр) безумовно сприятиме новим здобуткам у його житті.

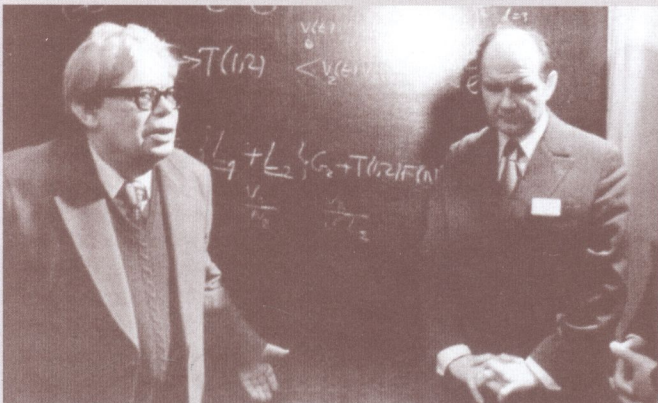
Львів

І.Р.Юхновський
з А.Ю. Глауберманом.
Львів, 1951 р.

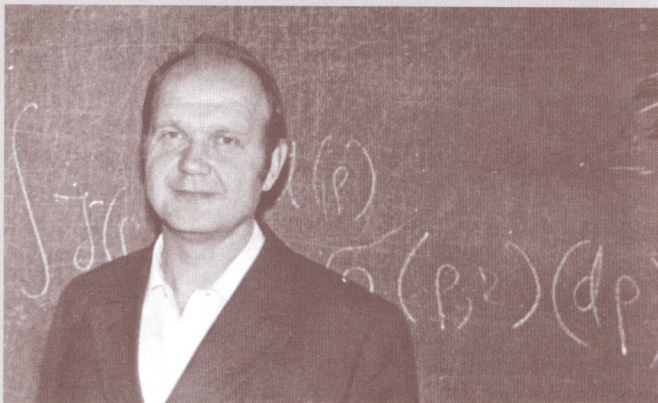
Захист кандидатської
дисертації І.Р.Юхновського.
Львів, 1954 р.

М.М.Боголюбов
та І.Р.Юхновський.
Дубна, 1977 р.

І.Р.Юхновський – завідувач кафедри теоретичної фізики ЛДУ ім.І.Франка.

Львів, 1967 р.

На семінарі ІТФ АН УРСР.
Київ, 1969 р.

Обговорення наукових результатів: О.С.Давидов та І.Р.Юхновський.

Київ, 1973 р.

“Фізики, які виходили із стін університету,
були сильними українцями — вміли щось
робити, щось порахувати, мислити. Вони
були потужні ...”

“Прослуховування”
настоячи. Ю.К.Рудавський.
Львів, 1977 р.

На семінарі Львівського
відділення ІТФ АН УРСР.
Львів, 1984.

Координаційний семінар
“Мембранне опріснення
і статистична фізика”.
Славсько, 1979 р.

Міжнародний симпозіум з
вибраних проблем
статистичної механіки.

Дубна, 1984 р.

Міжнародна конференція
«Фізика в Україні».

Київ, 1993 р.

Боголюбівські читання
у Львові.

Стрийський парк, 1999 р.

ПОЛІТИКА

Роман Безсмертний
Наш "дід"

Степан Волковецький
Фактор Юхновського
в українській політиці

Михайло Голубець
Академік у науці й політиці

Михайло Горинь
Академік і політик

Роман Іваничук
Будемо будувати неза-
лежну українську держа-
ву

Юрій Костенко
Український Сахаров

Леонід Кравчук
"Траплялося, що наші
переконання співпадали..."

Олександр Лавринович
Одержимість

**Галина та Мирослав
Левицькі**
Класичний тип українського
політика-інтелігента

Олександр Мороз
Право на незалежну
поведінку

Іван Плюш
Зустріч "на порозі нової
України"

Михайло Сирота
Душа і совість колективу

Володимир Філенко
"Він мав очолити Народ-
ну Раду. Він її і очолив"

“Утворення України – епохальна подія в цивілізації Європи”

Розмовляв
Богдан Залізняк,
Львів, травень 2000

У політику приходять різними шляхами, переважно після спеціальної підготовки, як колись після Вищої партійної школи та практичної роботи в низових парторганізаціях єдиної “правовірної” партії, нині – через депутатство різних рівнів або через бізнес. В Ігоря Рафаїловича був свій особливий шлях – науковий.

– Як Ви відважилися вийти на політичну арену?

– О, ця “відвага” має свою давню історію: ще в 1964 році був членом парткому, секретарем парторганізації. Якщо ж мати на увазі осмислену політичну арену, то це відбулося

Роман Безсмертний,
народний депутат України

Згадуючи процес розробки і прийняття Конституційного договору, Конституції України, ми часто обговорюємо діяльність депутатської групи “Державність” та групи “Конституційний центр”. Це був той щасливий і п’яний час, коли демократи відчували себе соратниками по спільній роботі, створювали нову, демократичну Україну. Це був час романтиків, і в цьому його найбільша привабливість. Можливо, ми були в чомусь наївними, проте щиро прагнули змінити і себе, й оточення. Інколи я згадую про ці дні з радістю і сумом водночас, бо ми не можемо повернути тих часів.

На жаль, я не був поруч з Ігорем Рафаїловичем Юхновським в дні “серпневого путчу” 1991 року, години прийняття Акта “Про незалежність України”, Декларації про державний суверенітет України. Проте я твердо знаю, що його позиція як тоді, так і зараз залишається чіткою і принциповою – Ігор Рафаїлович ніколи не йшов на компроміси з собою, власною совістю. Він з тих людей, що здатні не просто піти вперед, а повести за собою інших. Причому Ігор Рафаїлович ніколи і нічого не робив і не робить примусово. Він спроможний переконати кожного, хто хоча б на відсоток поділяє його переконання.

“Дід”, як Ігоря Рафаїловича з повагою називають у політичних колах держави, є її (держави і народу) живою історією. Від другої світової війни і до незалежності та будівництва української держави він несе порядність, доброту, відданість і цілеспрямованість у досягненні мети. Якось Ігор Рафаїлович у 1995 році сказав: “Мені боляче, що

Леонід Данилович Кучма так повільно стає Президентом України, але я робитиму все для того, щоб допомогти йому”. У цьому, мені здається, і полягає життєве кредо Ігоря Рафаїловича. Це праця, праця і ще раз праця, причому безкорисна. Якщо говорити про “чорноробів великої політики”, то саме до цієї когорти належить Юхновський, якого всі життєві перипетії не позбавили можливості дивитися на речі тверезо, слугувати народові, інтереси якого він завжди ставив на перше місце. На кожному етапі, в кожній справі повна відданість, скрупульозність, величезний організаційний і науковий потенціал.

Згадую, як ми, молоді політики, до яких відношу С. Соболева, О. Лавриновича, М. Сироту, С. Кириченка, дозволяли собі спалахи емоцій, гарячі політичні дебати з надрином у голосі. У відповідь чули: “Ось не гарячкуй, сядь, подумай, не поспішай”.

Було боляче, коли я бачив нетактовне ставлення до Ігоря Рафаїловича. Дійсно боляче, коли ця людина стикається з нерозумінням з боку посадових осіб. У такі хвилини я підходив до нього і говорив: “Кому Ви все це говорили? Якщо наші діти зрозуміють Вас, це буде добре”. А у відповідь чув: “Нічого! Нічого! Хай знають. Крапля камінь точить”. Можливо, це просто філософія терплячого та послідовного політика, проте інколи виникало враження, що Ігор Рафаїлович був готовий поєднати в собі мудрість та виваженість усіх народів світу, аби досягати руху вперед. Він завжди готовий просуватися хоча б на міліметр у день, проте рухатися, а не стояти на місці.

Спливають у пам’яті різні фрагменти спільної праці. Пригадую лише один випадок, коли бачив Ігоря Рафаїловича сердитим. Було це в період “конституційної ночі”. Тоді, вже до сформованого тексту Конституції України, Президентом України було подано ще 9 пропозицій, які мала б розглянути Тимчасова спеціальна комісія. Зібравшись у робочій кімнаті, члени комісії почали розгляд пропозицій. Із шістьма погодилися одразу, а навколо решти трьох точилися довгі

наприкінці 60-х, коли перший секретар міськкому партії (пан Бандровський) доручив мені вивчити систему автоматизованого управління виробництвом і міською системою Львова. Отоді я вперше замислився над тим, як розвивається суспільство. У мене з’явилося переко-нання про два принципи буття: принцип знищення і принцип удосконалення.

Принцип знищення був дуже природний на той час і відповідав радянській системі: у замкнутій системі спонтанно зростає безлад. Радянська система була замкнута політично, економічно, культурно, зрештою, інформаційно, то ж звідси випливав висновок, що система має розпастися.

Другий принцип протилежний – принцип удосконалення. Над ним я мислив дуже довго. Його формулюю так: енергія, яка іде до нас від Сонця і споживається Землею, в такій же величині випромінюється Землею в космос – інакше наша Земля або змерзла

б, або розжарилася б. Але ці дві енергії (одна – від Сонця, інша – від Землі) різні за якістю, хоча однакові за величиною. Якість енергії, що струмує до нас від Сонця, є вищою, ніж та, яку випромінює Земля. За рахунок цих якостей відбувається вдосконалення всього живого на Землі – від простої молекули до складних комплексів молекул. Удосконалюється людина, вдосконалюється людське суспільство. Якість енергії характеризується ентропією, або ж інформацією.

І от такий свій твір я подав до львівського міськкому партії, а той – до Москви, в Інститут філософії.

– Прийняли, належно оцінили?

– Там його ніби схвалили. І почалася, отже, моя ніби велика політична діяльність, пов'язана з чітким усвідомленням, як повинна розвиватися система. Як делегат ХІХ партконференції (це 1988-й, здається), на прес-конференції перед

суперечки. Коли Михайло Сирота поставив їх на голосування, то я і Олександр Лавринович проголосували проти (йшлося про райони в містах, про особливості здійснення місцевої влади в Києві та Севастополі). І тут Ігор Рафаїлович випалив обом: “Засранці, ви провалите прийняття Конституції”.

Упевнений я і в тому, що Ігор Рафаїлович завжди відіграв роль судді, арбітра в депутатському середовищі, особливо в момент політичних кульмінацій. Майже нікому не відомо, що вперше Тимчасову спеціальну комісію з доопрацювання проекту Конституції України зібрав Ігор Рафаїлович Юхновський. Саме ця комісія із січня по травень 1996 року працювала офіційно невизнаною, саме вона була затверджена пізніше рішенням Верховної Ради України. Уявіть собі весь рівень політичної інтуїції, який був потрібний для того, щоб займатись цією проблемою напівофіційно, лише з надією на наступне визнання. Знаєте, у цьому, мабуть, весь Юхновський – політик, що готовий працювати не заради слави, а заради суспільної користі, заради перспективи. Саме Ігор Рафаїлович був серед ініціаторів процесу примирення всіх українських вояків другої світової війни незалежно від того, під якими прапорами вони воювали. Дійсно, між ветеранами не має бути ворожнечі, адже вони не винні в тому, що часто сусіди дивились один на одного крізь проріз прицілів. Але скільки було докладено Ігорем Рафаїловичем зусиль, щоб добитись усвідомлення цього широким ветеранським загалом!?

Ніколи не забуду 1 травня 1996 року. Це був вихідний день. На третьому поверсі приміщення Верховної Ради України по вул. Грушевського, 5 працювала з 8 години ранку невизнана Тимчасова спеціальна комісія з доопрацювання тексту Конституції України. Йшло обговорення статті 13 проекту Конституції України. Нагадаю її зміст: “Земля, її надра...” У цей час почала ходу першотравнева демонстрація, яку вів О.О. Мороз. Ми, члени комісії, підійшли до вікон на третьому поверсі. Частина демонстрантів вітала нас, помахуючи квітами, а частина показувала кулаки.

Пам'ятаю слова І.Р. Юхновського: “Отак все життя: що б не зробив в житті, частина буде вітати, а частина хулити. Зло існує для того, щоб люди розуміли, що є добро”. Ці слова, як і “замки чіпляють для чесних людей” або ж “закони приймають для законослухняних громадян” визначають життєву позицію Ігоря Рафаїловича.

І, як на мене, це правильно, вектори розвитку суспільства не можуть визначати негативні процеси і явища. Якщо ми будемо зважати лише на негатив, не сподіватись на краще, не будемо прагнути підняти наших громадян до справді європейського рівня, то постає питання: “Для чого було йти у велику політику?” Адже політик, як і лікар, має керуватись заповіддю “не зашкодити”.

У чому багатство розуму, талант і мудрість Ігоря Рафаїловича? Я жодного разу не бачив, щоб Ігор Рафаїлович відмовився сприймати нові знання чи інформацію. Багатьох іноді шокує безпосередність академіка, реалізована в словах: “Чекай, ти якесь слово казав, поясни мені його”. Це найбільша мудрість немолодого вже людини, яка ніколи не зупиняється в процесі самовдосконалення, не боїться осуду чи нерозуміння. Ігор Юхновський бачить високу мету в найпростіших, на перший погляд, речах, а високі істини намагається викласти таким чином, щоб це було зрозуміло усім без виключення. Мені дуже приємно, що саме в Ігоря Рафаїловича я навчився не боятися визнати недостатність знань з якогось питання, а шукати їх.

Нині на політичному Олімпі проходять процеси створення блоків, об'єднання політичних сил. Одним із перших прикладів такого об'єднання на парламентському рівні було злиття депутатських груп “Державність” і “Центр”. Це відбулося влітку 1996 року. Нагадую: 28 червня 1996 року було прийнято Конституцію України, що обумовило зміну політичної ситуації. Це розуміли лідери обох груп. Але в такій справі головною є позиція лідерів щодо подальшої їхньої долі, участі в керівництві групою чи фракцією. Можу стверджувати: консолідація правих сил можлива лише при

вильотом до Москви я виступив уже з твердою думкою про неминучий розпад Радянського Союзу. Самі розумієте, як це сприйняли. Зразу ж на другий день зранку відбувся пленум обкому, але ніхто вже мене не міг “вилучити” з числа делегатів конференції.

– Вас підтримав перший секретар Яків Погребняк?

– Добрі слова мені хочеться сказати про нього – як про зовсім розумного, врівноваженого господаря і патріота України, хоча і секретаря обкому.

Отже, вхід у політичну діяльність у мене відбувся не відразу – спочатку сталося об'єктивне усвідомлення неминучого розпаду СРСР і створення незалежних держав. Тоді, на прес-конференції, після моїх слів запала мертва тиша. Першим відреагував кореспондент “Правди”: “Як? Буде грузинське, таджицьке, українське військо?” Я сказав: “Так! І українське теж”. Прес-конференцію моментально закрили. Тоді моя об'єктивна

переконаність, що СРСР розпадеться, була національно-логічною, без надриву.

– Фізичний факультет, як я пам'ятаю, був у ті часи, як на диво, національно свідомим. Можливо, тому що вважався ще й елітним?

– Фізики, які виходили зі стін університету, були сильними українцями – вміли щось робити, щось порахувати (Ігор Рафаїлович має на увазі вирішення надзвичайно важких конкретних фізичних задач – Б.З.), мислити. Вони були потужні. Це давало мені спокійну впевненість у тому, що необхідно творити Україну. Але перед тим ще були вибори до Верховної Ради СРСР.

– До речі, чому Ви не балотувались до ВР СРСР?

– Знаєте, внутрішньо я відчував, що вибори до ВР України є набагато важливішими, аніж до ВР СРСР. Фактично до 1991-го року ніби існували дві Верховні Ради паралельно. Народні депутати України їздили тоді до Москви, де зустрічалися з Юрієм Шербаком,

підпорядкуванні власних інтересів загальнонаціональним інтересам, як це продемонстрував Ігор Рафаїлович, поступившись головуванням у депутатській групі “Конституційний Центр”.

Саме Ігорю Рафаїловичу належить класифікація українських бізнесменів на дві категорії: ті, що заробляють на власному народові, і ті, що заробляють за кордоном (подібна диференціація зроблена досить давно, вона не змінилась і до цього часу). Класифікація, звичайно, дуже грілка, проте вона допомагає мені і сьогодні розбиратись у тому, “хто є хто” в нашій економіці. Я певен, що пройде час і українські міністри повернуться до напрацювань Ігоря Рафаїловича щодо заставних цін на зерно і вугілля, до його ідеї енергетичних грошей, математичної економіки, міжгалузевих і галузевих балансів. Дехто вважає Юхновського лише політиком, не усвідомлюючи всієї глибини його знань та зацікавленості у перетвореннях не лише в політиці, а й в економіці нашої держави. Його оригінальні ідеї стали тим золотим запасом, який не лежить у сховищах банків, а може бути використаний будь-ким, оскільки хто-хто, а Юхновський ніколи не відмовляв у порадах або консультаціях.

Не буду приховувати, що вважаю Ігоря Рафаїловича “хрещеним батьком” своєї політичної кар'єри. Це так. І мені, як і багатьом іншим українським політикам, ніколи не було соромно про це говорити. Однак через цинізм, який поширився в українському суспільстві, я не можу виключити ситуації, що ця стаття буде названа панегіриком на честь ювілею людини, яка вже віком заслуговує на позитивні відгуки. Я не хочу нікого переконувати, а хочу просто дати раду: зателефонуйте або підійдіть до Ігоря Рафаїловича, познайомтесь, поговоріть з ним, і ви самі зможете не просто відділити зерно від половини, а й зрозуміти, чому саме цей політик був і залишається моральним стрижнем українського парламентаризму.

Київ

Фактор Юхновського в українській політиці

Степан Волковецький,
Надзвичайний і Повноважний
Посол України в Грузії

Мої перші враження про І.Юхновського відносяться до кінця 60-і початку 70-х років, коли я вчився на фізичному факультеті Львівського університету. Професор Юхновський користувався величезною повагою серед студентів і був незаперечним авторитетом у молодих (думаю, і в старших також). Тоді у Львівському університеті утворилася міцна когорта вчених (серед них і фізики) з явно вираженим національним обличчям. Щоб його мати, зовсім недостатньо було відповідних переконань, треба було бути фахівцем високого рівня. Вже тоді серед нас, студентів, ходили легенди про теорію “збуреній” (українською “збурень”), як висловлювались на тодішніх наукових конференціях. Вже тоді, за радянських часів, вплив українських фізиків-теоретиків львівської школи був значний.

Завідував кафедрою теоретичної фізики професор Юхновський. Його лекції були глибокими, змістовними і, в той же час, простими. Мені доводилося слухати багатьох лекторів в університеті, потім в аспірантурі в Москві, сам читав їх протягом десятка років, і думаю, що найістотнішим тут є поєднання глибини, суті і простоти викладу. І.Юхновському це вдавалося чудово.

Запам’яталася зустріч професора Юхновського в студентському гуртожитку Львівського університету по вул. Герцена. Тоді він поділився з нами, студентами, своїми роздумами про соціально-економічні проблеми, звісно далекі від проблем теоретичної фізики. Для нас була дуже цікава сама постановка питань, не бюрократичний стиль

Сергієм Рябченком, Іваном Вакарчуком. Був там і Б.Є.Патон. Усі вони вболівали за Україну.

– І Ростислав Братунь?

– Так, Р.Братунь був там центральною постаттю. Усе те, що відбувалося тоді у Львові, проходило на двох рівнях. Перший – бурхливі мітинги, люди йшли на них масово, гроші мішками збирали. То була одна сторона діяльності, яка запалювала всіх людей до свободи: піднявся люд, притиснутий національно і соціально радянською системою. Цей вибух був потужний.

Другий рівень – влада у Львові: Я.Погребняк – на чолі обкому, О.Волков – перший секретар міськкому. І була відповідна реакція тої влади. А ще була необхідність у тої влади радитись. Отже, з’явилася група людей, яка спонукувала владу до уступок, до сприяння, бо ж силові структури тоді теж не дрімали. У цю групу, що впливала на владу, входили Роман Іваничук, Роман Федорів, Ростислав Братунь,

Михайло Голубець і я. Кожного з цих людей запалено внутрішнім вогнем побудови держави. Як вони розумно говорили! Кожен каже щось інше, з іншого боку. Уявляєте, наскільки це був сильний вплив на цю владу! То був прояв принципу вдосконалення, бо розумне слово, яке я до вас кажу, це позитивна інформація, яку ви сприймаєте.

Слідом за нами – маси інтелігенції, яка до того часу була радянською інтелігенцією, яка нас слухалась і поважала, яка уміла пристосовуватися до радянського способу життя і була дуже обережною спочатку. Учені, лікарі, інженери підприємств, директори заводів. Тому цей другий рівень, друга хвиля була не менш результативною, не менш потужною, хоч вона зовсім була відірвана від першої хвилі, особливо на початку.

Отже, саме рішення увійти в політику і входження в політику не були спонтанними. Коли йшли вибори до Верховної Ради України, мені

(властивий тодішнім партійним, адміністративним керівникам), а щира і відверта розмова про те, що можна і потрібно зробити для людей. Це не був явний протест чи, тим більше, якісь революційні заклики, швидше, це було звернення думати, працювати, осмислювати все, що навколо нас.

Для мене, як і для всіх моїх друзів-студентів, львівський період життя був чи не найістотнішим у формуванні світогляду, життєвих принципів, власних переконань. У цьому плані вплив І.Юхновського, визначного вченого, українського інтелігента, простої доброї людини був великим.

Прийшов 1989 рік. Ідеї товариства української мови ім. Шевченка глибоко проникли в душі багатьох і відгукнулися чимось тремтливо близьким, своїм, несправедливо забутим чи свідомо затиснутим. Але подією у нас, на Івано-Франківщині, стала заява львівських вчених, серед них, найперше, академіка І.Юхновського, про утворення Руху. Працюючи тоді доцентом Івано-Франківського інституту нафти і газу, разом з однодумцями задавався питанням: якщо такі люди, як І.Юхновський, М.Голубець, О.Влох, Р.Іваничук та багато інших відомих львівських вчених, письменників (у моєму розумінні кращих і мудріших людей) заявили про свою позицію, то де наша позиція, тим більше, що івано-франківські науковці тоді не квапилися підтримувати своїх львівських колег (активно працювало молоде культурно-просвітницьке товариство Рух). Так думало багато людей, немало з них вчилися у Львівському університеті, особисто знали І.Юхновського.

Справді, був фактор Юхновського у становленні української державності – це без перебільшення. Можливо, теперішнім молодим це здається взагалі дивним: що тут такого, група людей звернулася з заявою – скільки їх тепер, заяв! Але це тепер, а тоді, в 1989 р., в умовах тоталітарної системи для цього треба було мати неабияку, неабияку мужність, що базувалася на глибокому розумінні об'єктивної необхідності та невідворотності процесів національного самоусвідомлення українського народу.

Але, на мою думку, фактор Юхновського найбільше проявився в діяльності Народної Ради у Верховній Раді УРСР першого скликання (1990 року). Нас, депутатів демократичного блоку, порівняно небагато: 70-120 осіб. Це була дуже неоднорідна група і за політичними переконаннями (у більшості з нас вони тільки визрівали), за політичним життєвим досвідом, зрештою, за темпераментом та вмінням конструктивно працювати. Основа такого об'єднання – неприйняття існуючої радянської системи. Мабуть, кожний із нас уявляв собі зміни по-своєму. Для представників західних областей, частини київської депутації, деяких депутатів центру та інших регіонів центральними вважалися проблеми національні, державного самовизначення. Для демократичних представників сходу основними були лібералізація економіки, свобода людини, як вони стверджували. Від колишніх ув'язнених-дисидентів до компартійних функціонерів, від зовсім молодих до людей з життєвим стажем, від людей, для яких українська мова, культура складала їх невід'ємну частину, до людей, які її практично не знали і не особливо прагнули до цього – спектр був аж надто широкий. У тій ситуації дуже непросто було знайти людину, яку можна б обрати керівником, бодай спікером. Тому це мав бути депутат з особливим авторитетом для всіх. Це був час, коли депутати демблоку не схилилися визнавати будь-яке керівництво над собою, очевидно, відчувши себе особистостями, пройшовши через вибори 1990 року, які (для більшості тодішніх демократів) були досить драматичними. І ось тут, думаю, найбільше проявився “фактор Юхновського”. Коли б мене запитали, хто міг бути головою Народної Ради, я б і тепер не назвав іншого прізвища. Не дивно, що погляди в той час звернулися до Юхновського як найбільш відповідної фігури. Він умів не лише знаходити компроміс, єдино можливі і вірні політичні рішення, але й переконати в їхній правильності інших – не криком, а спокійним, досить тихим голосом, логікою і ширістю своїх слів. Можу стверджувати: в тому роз-

Інститут і весь факультет допомагав. Фізики працювали дуже раціонально.

– Як виглядали Ваші контакти з киянами ?

– Коли нас обрали до ВР, перед засіданнями ми зустрілися у Спілці письменників України, яка була...

– ...двигуном.

– Власне, потужною силою... До мене почали з'являтися делегації – з Іваном Драчем (приїжджав додому), львів'ян, які просили, очолити львівський Рух. Я тоді відмовився, вважаючи, що в такому становищі, яке склалося, мені важливо входити в обкомівську структуру, щоб мати на них та на силові структури вплив.

Отже, в Спілці письменників зустрілися депутати від різних областей, верховодив Іван Драч. Я уперше тут побачив Івана Зайця, Сергія Головатого, Ларису Скорик... Ну, а там постало питання про те, як ми всі маємо працювати у ВР. І ми тоді вирішили утворити так званий Демблок (Демократичний блок, або ДБ).

– Чия то була ідея ?

– Може, й киян. Кожен говорив багато і гарно. І я виступав досить раціонально, зокрема про те, як повинен виглядати ДБ, як нам поводитись. Одразу ж виникло питання, хто має бути головою Демократичного блоку. Хтось запропонував мене, тут же й одногосно обрали мою кандидатуру.

– Чому, як Ви думаєте?

– Можливо тому, що мене майже ніхто не знав. А можливо, я був єдиний академік серед усіх присутніх. Так почалася фактична робота у ВР і на засіданнях ДБ. Паралельно все-таки йшла підготовка до написання тексту Декларації про незалежність України: головою комісії, яка готувала Декларацію, був Сергій Дорогунцов, член-кореспондент Академії Наук.

– Колоритна досить постать.

– Так. Там було багато юристів. Серед них виділявся Іван Тимченко. Фактично перший варіант Декларації, напевно, написав Тим-

бурханому морі парламентських пристрастей, зривів емоцій, найчастіше негативних, злобних випадів, наклепів, явної брехні і т.ін., треба було мати велику внутрішню силу, щоб робити своє – координувати і спрямовувати стихію, якою була Народна Рада. Юхновському це вдавалося найкраще. Згадую епізоди, коли в найкритичніших ситуаціях (бувало, емоції доходили до апогею) Юхновський спокійно підходив до депутата-холерика, який нагнітав ситуацію (а таких депутатів було більше), лагідно усміхаючись, поплескував по плечі чи по обличчю і казав приблизно так: “Ти, серденько, заспокійся, буде все, як ти кажеш!” Іншому це би не зійшло. Ігореві Рафаїловичу – пану Ігорю – можна. Такий був його особистий моральний авторитет.

У зв’язку з цим мені не один раз приходила думка: якби ми тоді перенесли логіку обрання І.Юхновського головою Народної Ради на перші всенародні президентські вибори 1 грудня 1991 і об’єдналися навколо Юхновського, як тоді в Народній Раді, в представників демократичного блоку шанси їх виграти були б значнішими, а наш поступ був би більш ефективний і динамічний, а головне – з меншими втратами. Ясно, тепер можна припустити різні сценарії стосовно минулого, однак забути його, як слід не проаналізувавши, не годиться.

Не буду вдаватися до причин того, чому кращі представники демократичного блоку тоді, в 90-му році, не маючи жодних шансів на перемогу в виборах Президента України, виставили не одну кандидатуру, яку б підтримало максимальне число виборців, а ряд яскравих особистостей, чим абсолютно унеможливили і свою перемогу, а головне, спільний успіх демократичних сил.

Кажучи про фактор Юхновського в нашій політиці як про феномен, який відповідав суспільній потребі, варто згадати сотні виступів, пропозицій у стінах Верховної Ради і поза ними, що зайняли б не один том. Думаю, що це ще зрозуміють.

Хочу виділити декілька фактів, пов'язаних з І.Юхновським, як особливо важливих для становлення незалежної української держави. Перший – це проголошення незалежності України. Власне під тиском Народної Ради (я тоді був членом Президії Народної Ради), очолюваної І.Юхновським, відбулося засідання Президії Верховної Ради України, яка прийняла рішення про скликання позачергової сесії, де й відбулася ця історична подія. Ми, представники демократичного блоку, складаючи менше третини всіх депутатів, мали моральну перевагу і підтримку народу і змогли скористатися нею. Ми не пішли на компроміс з комуністами (“група 239”), які пропонували підтримати Акт про державну незалежність, якщо ми не поставимо питання про заборону компартії.

Другий факт – пропозиція І.Юхновського про проведення всеукраїнського референдуму. Спочатку вона обговорювалася на засіданні Народної Ради. Були різні думки, в тому числі, і про можливий негативний результат референдуму, що звело би нанівець всі державотворчі зусилля. Але, як знаємо, ця пропозиція вилася в історичну подію – на всі віки для себе і для всіх український народ найбільш легітимним і визнаним у світі способом абсолютною більшістю заявив про себе як про державний народ, підтвердивши Акт проголошення державної незалежності України.

І.Юхновський більше, ніж інші депутати, не лише відчував гостроту політичних проблем, але пропонував свої розв'язки і очолював відповідні дії. Непростою була проблема ветеранів війни, які завжди вважалися опорою комуністичної системи в Україні. Сам ветеран війни, відомий вчений і політик, І.Юхновський запропонував створити нову ветеранську організацію. Очолив її, справедливо вважаючи, що ідея державної незалежності України не тільки не суперечить сумлінню ветеранів, але й знайде широку підтримку серед них. Обласні структури цієї організації

Потім у цю комісію входили Михайло Горинь, Михайло Косів, але основну роль відігравав Сергій Головатий, а також професор-юрист Володимир Василенко. Коли ще Декларація писалася, то мені в тексті не подобалося визначення незалежності України в складі СРСР. Ця залежна незалежність підкріплювалася посадою Генерального прокурора України, якого мав призначати Генеральний прокурор СРСР. Людина, яка стежила за виконанням законів, функціонувала б за вказівками з-за меж України. Мені вдалося через В.Василенка змінити статус Генерального прокурора, він мав обиратися в Україні. Ще одна суттєва поправка торкнула власності (тоді ще власність України поділялась на дві частини, одна з яких – загальносоюзна).

Опісля у ВР виникло питання виборів Голови ВР. Основним кандидатом від комуністичної більшості був Володимир Івашко. Кандидував і я.

– Пам'ятаю, Ігорє Рафаї-

ловичу. Я Вам тоді навіть вітальну телеграму зі Львова надіслав з побажаннями перемоги.

– Обрали, як знаєте, Івашка. Я фактично посів друге місце. Виникло питання обрання заступників. Чорновіл радив не “висовуватися”, оскільки я вже програв “битву” за Голову. Тоді обрали Івана Плюша, а з Харкова – ...

– ... **Гриньова.**

– Це була наша перша тактична помилка, що ми віддали посаду заступника Гриньову (за намовою Чорновола). Похід за Абсолютом, як знаєте, не вдавля.

Першою суттєвою справою у ВР було прийняття Декларації про незалежність. Комісія з депутатів, яка готувала остаточний проект, не дійшла згоди щодо конкретних формулювань. Я, як голова ДБ, часто зустрічався з Івашком. Кажу: “Треба щось робити, Володимире Антоновичу! Знаєте, я їм скажу, що вони повинні за дві години принести текст Декларації. Комуністам скажу

активно проявили себе у справі підтримки демократичних перетворень, фактично зняли напругу в суспільстві, пов’язану з неприйняттям всього нового, державного, українського “настоящімі ветеранами-освободітелями” і їх ностальгією за старим. Останні ж, виступаючи від імені всіх ветеранів, складали деструктивну силу, особливо в західних областях (наприклад, так було на Івано-Франківщині, про що можу підтвердити як тодішній керівник області).

Значна роль І.Юхновського у проведенні реформ, найбільш болючому питанні для сьогодишнього українського суспільства. Багато з його пропозицій і до сьогодні не реалізовані, але я не знаю жодної з них, яка була б в принципі неправильна. Вони стосувалися реформування всього господарського комплексу і окремих галузей.

Я більш детально знайомий з пропозиціями щодо аграрної реформи. Для мене не підлягає сумніву: з майже третиною світових запасів чорнозему Україна, реформувавши аграрний сектор, найперше земельні відносини, отримала б той необхідний імпульс, який би забезпечив подальший економічний прогрес і, відповідно, рівень життя. І тут академік Юхновський попав, як кажуть, “у ціль”.

У себе на Івано-Франківщині ми переконалися в правильності ідей реформування сільського господарства, запропонованих І.Юхновським. Але зрозуміло: в одній, окремо взятій області, не маючи опори в українському законодавстві і при наявності структур, які активно протидіяли цьому, реалізувати їх повністю було неможливо. Тим не менше, не маю сумніву в тому, що реформа сільського господарства, по-перше, неминуча, по-друге, вона піде в напрямку такому або близькому до того, який запропонував І.Юхновський.

Окремо варто сказати про розуміння проблеми кадрів. Думаю, І.Юхновський займається цією проблемою все

життя. Переконаний, що ця проблема недооцінюється багатьма ще і сьогодні. А в 1991 році вона була особливо гострою, бо не готувалися в радянські часи кадри для державотворчої роботи в незалежній Україні. Школа академіка Юхновського в широкому розумінні стала, по суті, першим українським університетом, де формувалися державотворчі кадри незалежної держави. Прикладів чимало. І в цьому проявився талант, якщо хочете – феномен І.Юхновського. Відношу і себе до цієї школи, ще раз переконуючись у відносності розділу таких, здавалося б, різних понять, як політика, наука, освіта, виховання, фахова підготовка.

Вважаю, що мені дуже пощастило в житті, бо мав можливість ближче знати І.Юхновського, його сім'ю. Пригадую собі наш короткий відпочинок у Мізуні на Франківщині. Завжди в доброму настрої, добрій формі, кожен ранок – біг і купання у гірській Мізунці, доброзичливий і надзвичайно працьовитий, з юнацькою допитливістю і позитивною енергією. . . Відносини з дружиною, Ніною Василівною – щирою, інтелігентною і симпатичною жінкою, творять прекрасне враження гармонії, якої всім так потрібно в нашому житті. . .

Перечитавши написане, звернув увагу на те, що майже ідеалізую І.Юхновського, але написане – все правда, і ще далеко неповна. Мої враження про І.Юхновського ще з студентських часів і пізніше, на початку 90-х років, коли я на сесії Верховної Ради пропонував його кандидатуру на посаду голови Верховної Ради України, доповнилися багатьма новими, і я дякую долі за можливість ближче знати і співпрацювати з цією прекрасною людиною, великим політиком і вченим.

Непересічна постать І.Юхновського, масштаби його особистості, інтелект, інтелігентність вражаючі. Його багатогранна державотворча діяльність – фактор чи феномен Юхновського – є суттєвою і невід'ємною частиною

від Вашого імені, а ДБ – від свого.” – “Добре, – погоджується Івашко, – ідіть!” Я пішов і сказав. І ось: якщо до того вони (комісія – Б.З.) сиділи три години над одним параграфом, то за дві години Декларація була готова до внесення на ВР. Як бачите, події в Україні наростали дуже швидко. Тоді – з’їзд КПРС. Івашко поїхав на з’їзд. . .

– ... і не вернувся.

– Верховна Рада практично лишилася без Голови, бо Івашко не просив дозволу у ВР їхати до Москви на партійний з’їзд. І тоді відбувся страшний бунт: підґрунтям для нього стала Декларація про незалежність, яку фактично було прийнято під керівництвом Івана Плюща. Виникла проблема нового Голови ВР. Знову я виставляв свою кандидатуру, обрали Леоніда Кравчука.

Почалась фактична робота ВР. Демократичний блок був дуже сильним. Він складався з трьох чільних груп. Львівська: тут були наші

політичні бійці. То так здається, що треба виступати розумно, виважено. Але часом треба було виступати й запально, безкомпромісно. Ірина Калинець, Михайло Горинь, В'ячеслав Чорновіл вміли це робити, Степан Хмара – особливо. З іншого боку, львівська група мала також дуже розсудливих людей – серед яких, наприклад, Богдан Котик (він добре знав закони, адміністративний устрій), Михайло Голубець та інші. Тому львівська делегація була потужною з точки зору як дійсного національного лідера, так і носія логічного змісту державності. Дуже сильною була і київська група: Сергій Головатий, Іван Засць, Лариса Скорик, Валерій Івасюк, Володимир Яворівський та інші. У харківській – Володимир Філенко...

А ще – житомирська, тернопільська, івано-франківська, одеська групи. Отже, в різних регіонах України були сильні особистості, пізніше дали про себе знати й інші депутати.

новітньої української історії, є і залишиться чудовим прикладом для молодих, вона орієнтована на майбутнє України, омріяне поколіннями кращих її синів.

Пишучи ці рядки, знаю, що в день славного 75-річчя І.Юхновського ми тут, у дружній Грузії, підніmemo келих доброго грузинського вина за Ювіляра, від душі скажемо “Гаумарджос!” (живи-перемагай) – “Будь!” нашому Проповідникові і Другу.

Тбілісі, Грузія

АКАДЕМІК У НАУЦІ Й ПОЛІТИЦІ

Михайло Голубець,
академік НАН України

Маю честь і приємність працювати поряд з академіком Національної академії наук України, професором І.Юхновським багато років. Бачив його в найрізноманітніших ситуаціях, але в робочому вирі не було часу заглибитися в сутність цієї чудової людини. Тепер, аналізуючи пройдений разом науковий і громадсько-політичний шлях, зміг зробити навіть для себе цілком нові висновки й узагальнення.

Якщо комусь прискіпливому або тому, котрий з позицій свого припічка завжди знає, що в громадському житті чи політиці має робити той чи інший діяч, здається, що академік Юхновський як фізик брався за надто широке коло питань, не сумнівайтесь, він грубо помиляється. Ігоря Рафаїловича не просто хвилювали питання сільського господарства і кадастру земель, економіки і фінансової політики, культури, освіти, науки, Українського ВАКу, туркменського газу і прикарпатської нафти, Калуської “Оріани” чи Стебницького родовища калійних солей, долі репресованих, багатодітних сімей чи ветеранів війни. Він завжди був на вістрі вирішення цих та інших проблем – і не тому, що брався за них під впливом емоцій, а тому, що є надзвичайно працьовитою, самовідданою, розумною, нестримною в роботі, вимогливою і гуманною людиною. І ще тому, що є талановитим дослідником, який з однаковою мірою фанатизму й відповідальності творив статистичну теорію конденсованих систем, Закон про освіту, статут “Меморіалу” й аналізував вимоги студентів, що голодували на мармурових плитах у Києві. Це справді риса великого вченого, керівника

Коли йшло засідання ДБ, який (за порадою Чорновола) потім перейменували в Народну Раду (НР), – все дійсно відбувалося бурхливо: звучали різні пропозиції стосовно дій уряду, необхідності зміни прем'єр-міністра й інші. Мені вдалося втримувати певну рівновагу.

Повертаючись до попереднього, я хотів ще згадати про роль Івашка у створенні Президії ВР, яка виконувала тоді роль Президента держави. Ми удвох з Івашком чесно поділили склад членів Президії: з 24-х ми, відповідно до кількості членів Народної Ради, отримали сім своїх місць. Погодили, хто буде головою, а також домовилися, що виноситиме склад членів Президії на ВР. Найважливіше завдання полягало в тому, щоб сформулювати Декларацію про незалежність і затвердити Президію ВР, де, повторюю, НР одержала сім своїх місць (усе це згодом дало нам можливість впливати на стан справ у державі).

Що ж стосується Станіслава Гуренка (наступника

Івашка), то, як на мене, його керівництво більшістю мало проявлялося: мабуть, він теж розумів, що розпад СРСР неминучий (замкнута система – нічого не вдієш!).

До речі, я вам ще не повністю розказав про об'єктивні причини розпаду Радянського Союзу. Дві помилки Леніна і Сталіна: перша – вони вважали, що можна побудувати соціалізм в окремо взятій країні; друга – що можна створити державу, в якій управління націоналізованим майном перебуватиме в руках Держплану. Ці дві помилки привели до розпаду Радянського Союзу. Про першу ми вже говорили: замкнута система мусить розвалитися, не допоміг і терор. Щодо другої помилки. Якщо всі команди подаються з одного центру, то енергія, необхідна для оптимізації рішень, зростає по експоненті від числа команд. Було доведено: щоб оптимізувати радянську систему з одного центру, треба такої енергії, якої не було

школи й видатного педагога, який переконаний, що ніхто з учнів чи колег неспроможний вирішити питання так досконало, як він, тому завжди у вирі тих проблем, на які вистачає часу й енергії. Сил йому, дякувати Богові, ніколи не бракувало.

Є для цього ще одна поважна причина. У складі Верховної Ради було й є багато відданих Україні, патріотичних депутатів, але безпорадних у законотворчій чи державотворчій роботі. А особу, здатну написати проект якогось документа, часом треба шукати зі свічкою. Рекомендувати, як і що писати, вміли усі – написати, а тим більше так, як було потрібно голові Народної Ради, могли лише одиниці. Зрештою, навіть після того, як на засіданні Ради був узгоджений текст виступу чи заяви, академік Юхновський сів у готелі на півночі, писав свій текст, зачитував на Верховній Раді, дивувався нас усіх оригінальністю і не раз діставав за це на горіхи.

Може аж тепер з відстані часу я глибше усвідомлюю священний девіз Академіка: “Мое заповітне бажання – побудувати Українську державу”. Він її будував завжди і будує сьогодні, самовіддано, наполегливо і беззастережно. Саме стиль мислення фізика, внутрішній спротив компартійному примітивізму, рішуче неприйняття тоталітаризму і дух патріота привели його у велику політику.

Дискусії про ентропію в природних і соціальних системах ми вели ще з перших днів перебудови: Ігор Рафаїлович на підставі другого закону термодинаміки доводив нежиттєздатність і безперспективність радянської державної системи, охопленої безпорядком, розсіюванням суспільної енергії і знеціненням людського інтелекту. Передбачаючи розвал СРСР, відчуваючи відцентровий рух у балтійських республіках і на Кавказі, як людина енергійна й ділова, за першої ж нагоди опинився серед тих, хто поставив собі за мету здобути в процесі розпаду комуністичної імперії незалежність України. Саме тому без вагань він дав згоду бути учасником установчої конференції Львівської

регіональної організації Народного Руху України за перебудову, яка відбулася 7 травня 1989 р. в Пороховій вежі. На конференції серед двохсот осіб – один академік Академії наук України І.Р.Юхновський. Його обрали членом Ради Руху. І ми разом з ним і проф. О.Влохом були першими, хто мав у суботу 20 травня нести відповідальність за вчинений крок перед Львівським обкомом партії. . .

У кабінеті Я.Погребняка – ще 4 партійні боси. Спочатку розмова зі мною, потім з професорами Юхновським і Влохом. Лише можу уявити собі враження видатного фізика, дійсного члена Академії від вступу першого секретаря. Перед ним на столі стояв невеликий кубик з органічного скла з великою чорною краплею всередині. Він пояснив, що це – індикатор брехні, подарований йому канадським бізнесменом. Якщо співрозмовник говорить неправду, то крапля почервоніє. Це могло свідчити або про розгубленість, або психологічну неміч партійного керівника. Тим легше було Академікові відстоювати нашу рухівську позицію і захистити учасників конференції від кадебістських переслідувань. За кілька місяців вони вже були неможливими. . .

Через кілька днів після обкомівських дебатів ми зустрінулися з Ігорем Рафаїловичем на вулиці Драгоманова біля фізичного факультету. Обговорили ситуацію, після чого він заявив: “Не буду тратити часу на цю політичну шарпанину, я вчений і маю написати ще кілька фундаментальних книг”. На це я йому заперечив: “Не маєте права. Книги напишуть Ваші учні, а Ваш священний обов’язок воювати за незалежну Україну”.

Не маю найменшої надії, що ці слова могли вплинути на зміну позиції цієї самостійної, дуже логічної й не менш рішучої особистості, але протягом усіх наступних років жодного разу, навіть тоді, коли через перевантаження підірвав здоров’я, з його уст не спадало слово зневіри, здається, навіть не закрадалася гадка про те, щоби відмовитися від виснажливої, безперервної, надзвичайно важкої державотворчої праці...

тоді на всій земній кулі. Отже, розпад СРСР – явище об’єктивне. Жодна сила не могла його стримати. І це відчувалось весь час у ВР. Часті зміни урядів. Голодування студентів. Пам’ятаю, я був тоді головою узгоджувальної комісії з питання голодування студентів. Комісія засідала в Кабінеті секретаря ВР. Від комуністів Гуренко головний, від Народної Ради – я. То він головує, то я, потім мені, як старшому за віком, передоручив головування. Проект постанови ВР з приводу вимог студентів, що голодували, за одну ніч підготував Сергій Головатий. Як зараз пам’ятаю: під вікнами ВР студенти Київського університету, погода чудова, і студенти посідали на асфальт. Вікна ВР зашторені. Гуренко, як поранений звір, підійте до вікна, відхилить занавіску, здається, аж закричить. Дуже йому не хотілось скоритись. Прийняли все-таки текст Головатого. Я тоді познайомився з лідером студентського руху Олесем Донісом.

– Прошу сказати, чи в справі Степана Хмари щось прояснилося за десять років? Маю на увазі – хто і як її інспірував?

– Це справа, походження якої мені невідоме. Вона була нелогічною, по-дурному закроєною і сумною для нас – виявилось повне безсилля Народної Ради перед комуністичною більшістю. Ми нічого не могли зробити, бо наша пропозиція відхилялася зі сміхом. Нарешті якось вдалося звільнити Хмару – допомогли шахтарі з Львівсько-Волинського вугільного басейну. Вони вплинули навіть на Верховний Суд. Тоді Народна Рада зробила рішучий крок... Я вперше допустився до ідеології, запропонувавши НР покинути зал і сісти на балконі, доки Степана Хмару не відпустять. Комуністична більшість завалася.

– І Ви сіли?

– Так. Тільки я залишився як координатор, так би мовити. Усе це психологічно надзвичайно сильно

Від НРУ Ігор Рафаїлович у 1990 р. був обраний народним депутатом України. Ще у Львові, до виїзду на першу сесію народні депутати В.Чорновіл та І.Калинець запропонували йому стати головою Народної Ради. Переїхали до Києва, замешкали в готелі “Москва”. Номер Юхновського перетворився у штаб Народної Ради... Після цілоденної праці в сесійному залі продовжуємо роботу в готелі. На журнальному столику варена картопля в лущині, цибуля, сало, порізані яблука, чай. Нардепи обговорюють тактику діяльності, готують тексти заяв і звернень...

Збираємо засідання Народної Ради. У її складі – радикали і ліберали, економісти і поети, політики і політики. Думка кожного – найцінніша. Втихомирити неможливо. Останній аргумент Голови: “Слухайте мене, трясця вашій матері! Бо інакше провалимо всю роботу”. Це, переважно, допомагало...

Наші стосунки з Ігорем Рафаїловичем не завжди були простими й гладкими (я був занадто прискіпливим і критичним, йому – старшому за віком і посадою – це не завжди імпонувало), але вони були чесними, щирими й дружніми... У 1990 р. мене висунули кандидатом для обрання дійсним членом Академії наук України. На Відділенні загальної біології за мою кандидатуру проголосувала необхідна кількість членів Академії. За день до загальних зборів Академії, на яких закінчувалось процедура обрання академіків і членів-кореспондентів, мені телефонують з Президії академії і повідомляють, що академік Б.Є.Патон не виділяє для мене вакансії. Викликаю із зали засідань Верховної Ради Ігоря Рафаїловича й розповідаю про те, що сталося. Він зблід і каже: “Це я винен”. “Чому?” – питаю. “Бо я був у Патона на прийомі. Він спитав мене, що являє собою Голубець. Я відповів, що ми разом у Русі, але Голубець радикальніший”, промовив Юхновський і відразу: “Я вже біжу до Патона”.

Безумовно, не слова Ігоря Рафаїловича визначили позицію академіка Патона, він знав мене як рухівця раніше: я ж виступив у “Літературній Україні” з протестом проти

чотирьох академіків, які засуджували створення НРУ (в ті часи ще досконало працювала партійно-кадебістська служба інформації). Але що б там не було, академік Юхновський був у Б.Патона, який відкрив для мене вакансію за 15 хв. до початку сесії загальних зборів Академії.

Арештували нардепа С.Хмару. Вся робота Народної Ради спотворена. Замість того, щоб творити закони, воюємо за визволення нашого депутата. Постійні заяви голови Народної Ради з трибуни і виступи від мікрофона. Народна Рада покидає зал засідань. Академік Юхновський добу штурмує начальника слідчого ізолятора з метою звільнення Хмари. Нарешті Хмару звільнили, академік чекає в слідчому ізоляторі, Хмара проходить мимо нього. Не лише жодного слова подяки, ба навіть привітання. Але я ніколи не чув від Ігоря Рафаїловича слова образи. Він – інтелігент і борець – чесно виконував свій обов'язок керівника і громадянина. . .

Ніхто не може уявити собі жакливої агресивності енергетичного поля сесійного залу Верховної Ради. Я виступав з численних наукових і політичних трибун вдома й за кордоном. Такого дискомфорту, як на трибуні Верховної Ради, не відчував ніде. Як казав колись народний депутат, тепер член Конституційного суду України проф. М.Костицький, атмосфера сесійного залу паралізує думку й відбирає мову. Цей зал загнав мене на четвертому році депутатства на 20 днів у реанімацію. Академік Юхновський не лише витримує його, але й плідно працює в ньому 10 років. . . А паралельно з цим ще була посада першого віцепрем'єр-міністра України в не менш агресивному, але в ще більше згуртованому прокомуністичному середовищі середньої ланки Кабміну. Йому як демократу були створені жакливі умови праці. Його завалювали купами паперів. Він працював від восьмої ранку до десятої вечора. Приходив увечері додому, сідав за стіл, обхоплював двома руками голову і півгодини не промовляв слова. Лише через 30-40 хв. Ніна Василівна могла погладити його по ріденській чуприні й подавати вечерю. Це справді – залізна людина. Він признався

подіяло, тоді ми знову перемогли.

Нарешті, проголошення Незалежності України і ГКЧП. Безумовно, Радянський Союз падав, сила Горбачова зменшувалася. У червні у ВР і в Україні було таке становище, що я запропонував винести на обговорення проект закону про Незалежність України.

Щодо ГКЧП. Я був у Львові. Канікули. Уся влада зразу ж опинилась у руках партійних керівників. У нас ще існував, як і всюди, обком партії. Пам'ятаю збори у Погребняка, навколо якого вже сиділи силовики. І знову та ж сама група, що й на початку, – Іваничук, Федорів, Юхновський, Голубець, але були ще й депутати ВР України Ірина Калинець, Михайло Косів, інші...

– Як секретар обкому в цій ситуації поведився?

– Стримано. Він завжди був стриманий. Коли я зараз ще раз і ще раз аналізую ситуацію, вважаю, що Яків Погребняк вів себе розумно. Ми, група інтелігенції, заяви-

ли: не дай, Боже, якщо комуністи знову переможуть і візьмуть владу, тоді буде сильна реакція і всі комуністів виріжуть (дуже гарно виступив Косів).

Ми поїхали до Києва, там уже відбулося засідання демократичних сил під головуванням Драча. Усі демсили віддали себе під керівництво Народної Ради, яка стала фактично основним виразником волі народу. Почалися трудні засідання Президії ВР (вона, як і ВР, до 4 вересня мала канікули).

– Що робив у той час Леонід Кравчук, голова ВР?

– Дуже дивною була поведінка Кравчука. Його воля була паралізована. Гуренко, Варенніков, Масик з'явилися у нього в кабінеті.

– Як відбувалася розмова?

– Щось вони від нього вимагали – очевидно, підтримки ГКЧП. Та й, зрештою, як міг себе поводити Кравчук, якщо вся його охорона була з працівників КГБ. Навіть не знаю, чи Кравчук міг мати пістолет у шухляді. Але мушу Вам сказати, що на той час значна

мені, що його ніколи не боліла голова і за будь-яких умов добре спить. Як нам потрібні тисячі таких Юхновських!..

Знаю десятки цікавих подій, пов'язаних з життям і діяльністю Академіка. Було б помилково думати, що всі вони відбувалися без помилок, прорахунків, недоречностей. Проте кожна з них і всі вони разом лише підкреслюють глибину характеру і колоритність його душі. Як рухівець хочу сказати ще кілька слів про події, які призвели до розколу Руху і занепаду цієї найпотужнішої і дуже потрібної національно-демократичної партії в Україні. Присутність Ігоря Рафаїловича у фракції Юрія Костенка ще і ще раз переконує мене в тому, що він з точністю фізика-теоретика встановив, що далі старими методами словесної конфронтації з комуністичним блоком і підтримування гіпертрофованої амбітності лідерів нормалізувати ситуацію у Верховній Раді і врятувати Україну від руйнівної діяльності промосковської п'ятої колонії, керованої фракцією комуністів з Верховної Ради, безперспективно. Потрібна консолідація інтелекту, гуртування національно-демократичних сил, розбудова державотворчого фундаменту на ближчу і віддалену перспективу, а не щоденна безплідна шарпаніна.

Здавалося, трагічна загибель В. Чорновола мала стати беззастережним поштовхом до національно-демократичного і рухівського єднання. На жаль, цього не сталося. Примітивні політики, які оточували В'ячеслава Максимовича, не лише не збагнули політичної ситуації, в якій опинився Рух, не допомогли голові Руху скоригувати політичні цілі та пріоритети, змінити тактику Центрального Проводу, але й прирекли Рух на політичний занепад.

Я відчуваю, наскільки боляче академік Юхновський переживає цей політичний розкол. І прошу Бога, аби підказав йому спосіб єднання патріотичних сил і створення потужного національно-демократичного державотворчого блоку.

Львів

Академік і політик

Михайло Горинь,
Голова Української Всесвітньої
Координаційної Ради

Чи так багато вчених з перших місяців кінця 80-х років включилися в політичну діяльність і зайняли в рядах борців за незалежність України одне з перших місць? Либонь одиниці. В їхньому числі виділяється академік І. Юхновський – видатний фізик, а сьогодні популярний в Україні політик і державний муж.

Я переглядаю записи в щоденнику і пригадую участь шанованого у Львові вченого в організації громадських товариств 1988-89 років. І тому не випадково його обирають депутатом Верховної Ради України 1-го скликання. Саме тут, у Києві, в атмосфері гострих політичних дискусій і організаційного структурування Верховної Ради, в складі якої вперше за 70 років існуючого режиму появилася опозиція, талант академіка Юхновського – організатора і тонкого дипломата розкрився перед нами на повну силу.

Уже з перших днів травня 1990 року йде інтенсивна праця над створенням Демократичного блоку, згодом Народної Ради. Ігор Рафаїлович бере участь у нараді депутатів демократичної меншості у приміщенні Спілки

кількість депутатів з комуністичного блоку різко негативно поставилась до ГКЧП, його і в Росії погано сприйняли. Стосунки з Єльциним і з усім його оточенням у нас були добрі, цьому сприяла група депутатів у ВР СРСР від Львова та інші депутати ВР СРСР (зокрема Сергій Рябченко, Іван Вакарчук, Юрій Шербак, Ростислав Братунь), вони нам допомагали.

Якось ми терміново вилетіли до Москви для зустрічі з групою Єльцина. З самим Єльциним ми не зустрічалися, але мали тривалі розмови з Хазбулатовим, з яким потім контактували. Україна (керувана ЦК і обкомами КПУ) фактично підтримала ГКЧП, вся партійна мережа була змобілізована для підтримки ГКЧП. Постало питання про термінове скликання ВР.

– Пам'ятаю, тяжко їхав той віз...

– А певно. Президія ні за що не погоджувалася скликати ВР. Наші пропозиції навіть не проголосовувалися.

Причому все, що ми казали, сприймалося з посмішкою. Кравчук дуже дивно себе вів, коли ми – Філенко, Лариса Скорик, Головатий, Стецьків, Ємець – зайшли до нього. А взагалі він слухав, що говорить закордон. Коли з'явилася заява американського уряду, що він не підтримує ГКЧП, арешту Горбачова, що наростає хвиля протестів у світі, – змінювалася і поведінка Кравчука. Ми вимагали скликання ВР, Кравчук не погоджувався. Нарешті, коли американці виступили дуже жорстко, Кравчукові на Президії ВР вдалося за допомогою комбінаційного таланту, притаманного йому в непрості хвилини, переконати членів Президії від комбільшості, що слід зібрати 150 підписів депутатів, які були б за проведення сесії ВР. І Лариса Скорик, і Катерина Завадська, і дехто навіть з комуністів почали активно збирати підписи. Їм сприяли і секретаріат ВР, і сам Кравчук. Коли підписи були зібрані, оголосили, що засідання ВР буде

письменників на Банковій вулиці і оголошує себе членом групи “Центр”, в якій будуть групуватися депутати – представники наукового світу. Його обирають головою зборів, секретарем – депутата Ларису Скорик.

Виступ на цих зборах академіка Юхновського зафіксував його розуміння політичної ситуації в Україні та рівень досвіду депутатів першого скликання. І. Юхновський так і сказав, що на шляху до державності матимемо значні труднощі із-за відсутнього досвіду, що будемо вчитися, приглядатися, як це роблять наші сусіди. Але оратор був переконаний, що чим сувереннішою (цікаве розуміння градації суверенності) буде республіка, тим швидше просуватимемось вперед. Проте підкреслив, що відділитися від СРСР немає рації. Сьогодні ми можемо гадати, чи це був тільки тактичний хід чи може, переконання оратора – але тоді не тільки кілька років, а навіть рік чи кілька місяців вносили суттєві корективи у світосприйняття багатьох українських громадян.

У цей час дискусії точилися мало не щодня. Як у стінах парламенту, так і у приміщеннях громадських організацій. Найчастіше це був кінозал Верховної Ради. 4 червня 1990 року відбулося перше засідання демократичної опозиції. Дискутувалося питання про участь опозиції у керівництві Верховною Радою. Частина депутатів була проти участі в керівництві ВР, проте більшість схилилася за це. Переконливим і емоційним був виступ депутата Левка Лук'яненка. Він заявив, що співпраця з тими політичними силами, які сьогодні при владі, не означає відмови від нашої мети. “Якби хтось з нас став заступником голови Верховної Ради, то така співпраця повинна нами трактуватися як співпраця з метою боротьби.”

Але хто б з учасників не виступав, то закінчував пропозицією рекомендувати на посаду заступника голови Верховної Ради І. Юхновського, авторитет якого серед депутатів швидко зростав. Його обрали головою Народної Ради. І тут головну роль зіграло не стільки високе наукове звання, скільки абсолютно нетипова, але тому на рідкість оригінальна особистість. Його тихий, спокійний та переконливий спосіб висловлювання думок. Якесь нерадянська інтелігентність.

Ніби він прийшов з іншого світу і приніс зі собою свій кодекс міжлюдських взаємин. На закінчення зборів академік Юхновський сформував основні завдання Народної Ради: Суверенітет України, Багатопартійність, Закон про власність, Верховенство законів УРСР над законами СРСР, Служба молоді в армії переважно на території України.

Отже, в червні 1990 року академік Юхновський бачить Україну у складі СРСР. Дмитро Павличко називав його федералістом. Його еволюція від федералізму до незалежності була такою ж м'якою і цілеспрямованою, як і все, що він робив.

Але ця м'якість особливого гатунку. Після проголошення Акта 24 серпня виникла ідея проведення референдуму на підтвердження народом проголошення незалежності України. А чи підтвердить? У Народній Раді ведеться дискусія про те, чи варто виносити на всенародне обговорення доленосне рішення, бо це вже зробили депутати – народні обранці. Для чого ризикувати? Ліві сили ведуть серед народу пропаганду утворити Новий Союз!

Серед палких прихильників референдуму – Ігор Юхновський. Він був переконаний, що народ проголосує за незалежність і тоді Акт 24 серпня матиме таке міцне підґрунтя, що його ніхто не зможе розмити. Передбачення справдились.

Більше 10-ти років п. Юхновський у вирі української політики. Він у уряді, різних комітетах. Його ровесники вже давно відійшли від напруженої державної діяльності, а Ігор Рафаїлович знаходить час і гартує силу, аби працювати в русі, очолювати солідну наукову установу. Унікальне державно-політичне довголіття.

Видатний вчений, видатний політик своєю невтомною діяльністю вже давно став зразком для української молоді, якій судилося разом з академіком Юхновським реалізувати українську мрію.

Київ

призначене на 24 серпня. У Росії тоді відбувалися драматичні події. Штурмували Білий дім, де був Єльцин зі своїми одностайними. На вулицях Москви – танки. Ми готували кілька законоактів: 1) про Незалежність України; 2) про заборону компартії; 3) про арешт майна КП; 4) про арешт банківських рахунків КП. Усе це була тяжка праця. Невпинно працювали Ємець, Філенко, Стецьків. 23 серпня з'явився Левко Лук'яненко..

– До речі, як поводитися Чорновіл, Хмара, Лук'яненко?

– Їх не було. Оце Лук'яненко з'явився. Він належав до когорти героїв національно-визвольного руху, виступав, як правило, грамотно, помірковано, доброзичливо. Лук'яненко ніс у собі заряд людської доброти, добре сприймався людьми. І я доручив йому, щоб він як юрист сформулював закон про Незалежність. Врахуйте, що закони, власне, їх проекти, треба було негайно розповсю-

дити серед 450 депутатів. Ємець, Стецьків і Філенко цілу ніч працювали, і вранці законопроекти були готові. Домовилися, що на Президії виступлять А.Кравчук, О.Мороз і я, І.Юхновський.

– Мали вже готову промову ?

– Взагалі я писав виступи на ВР досить швидко. Але ця промова мені давалася найтрудніше. Я розумів, що за тих умов закон про проголошення Незалежності України є дуже бажаним, але але лише першим кроком.

– І Ви, як це звикли при пошуку розв'язків фізичних чи математичних задач, міряли і міряли кроками готельну кімнату?

– Ше й як міряв! Я дуже боявся, що Україна стане місцем напливу комуністів-утікачів з Росії. Крім того, в Україні, у так званій загальносоюзній власності, перебувало 80 відсотків підприємств разом з їх “червоними” директорами. Ось про що я думав. Я з трудом писав: спершу – в панічному стилі, а далі почав ходити і думати, як зробити все-

Будемо будувати незалежну Українську Державу

Роман Іваничук,
письменник

Моє приятелювання з Ігорем Юхновським позначене певною дистанцією: віковою – хоч не такою вже й значною, фаховою – хоч фізики і лірики, як правило, перебувають на тісному стику духовних зацікавлень і політичних уподобань, та найбільше – респектною: Ігор Рафаїлович, незважаючи на його простоту й доступність, завше є незмірно високим авторитетом для всіх, хто його оточує, в тому числі і для мене.

А познайомилися ми з ним давно, ще на нашому п'ятому десятку: десь тоді стало відомим ім'я знаменитого фізика Юхновського і я дався чути людям своїм першим історичним романом “Мальви”, який саме втрапив під хвилю компартійного цькування.

Тож стало мені вельми дивно і навіть страшно, що якраз тоді, коли “Собор” Олеся Гончара і мої “Мальви” вилучали з бібліотек, коли “трудящі” на повсюдних партзборах у приступках совпатріотичної істерики викрикували: “Я етой дрянї не читал і читать не буду, но почему ани (автори) ещю среди нас!”, а перший секретар львівського обкому партії В.Куцевол привселюдно заявляв: “Партия торжественно клянется, что нікагда больше не появитса на книжных полках такое дерьмо, как “Собор” і “Мальви”!” – саме в той скрутний час зателефонував до мене тоді ще не знайомий професор Юхновський і попросив, щоб я виступив на фізичному факультеті перед студентами й викладачами і розповів про свою працю над романом. Я подумав, що професор нічого не знає про шалене гоніння,

однак він добре відав про це і заспокоював мене, бо, мовляв, ніщо його не лякає.

Амфітеатральна аудиторія у другому корпусі Львівського університету була щерть набита людьми, я хвилювався, а професор Юхновський спокійно, властивим йому м'яким притишеним голосом охарактеризовував роман і накінець зачитав уривок, в якому йшлося про валенродське проникнення борців у ворожий стан, щоб розкласти його зсередини. В аудиторії довго не стихали оплески, втім за трибуну вийшов якийсь студент і запально почав розшифровувати підтекст роману, мовляв, у ньому йдеться не про турецьких яничарів, а про нинішніх, з чим професор погодився. . .

Одним словом, ректор університету Максимович негайно наслав на фізичний факультет парткомісію для розслідування антирадянського інциденту – і в результаті організаторам зустрічі, й мені теж, було винесено партійні догани, а Юхновського звільнили з роботи.

Кількома роками пізніше, коли гоніння на “Собор” і “Мальви” трохи вщухли, я поїхав у Чернівці на зліт молодих письменників і там випадково зустрівся з Ігорем Рафаїловичем, який, понижений у посаді, перебував у Чернівцях в науковому відрядженні. Я стояв перед ним з винуватим виглядом – був упевнений, що професор затаїв на мене біль, а він обняв мене, кажучи: “Буде ще гірше, але ж не вічно, тож тримаймося”.

Так ми заприятелювали.

Комуністичний терор, як відомо, насправді вічно не тривав і не міг тривати, тоталітарний кулак поволі розтулявся, слабнув, і партійні гайдуки почали загравати з львівською інтелегенцією – нас уже не викликали, а запрошували до обкому партії, радилися з нами, як би то послабити політичне напруження у Львові, усміхалися, називали нас найавторитетнішими помічниками партії, і ми ці зустрічі відповідно використовували. Добилися зміни російських вивісок на українські, перейменування деяких вулиць, як-от:

такі Україну стійко незалежною. І майнула думка: референдум!

– Дехто Вас за це майже проклинав: мовляв, закони в Київській державі, Козацькій державі, Центральній Раді, Гетьманаті, Директорії – а тут якийсь референдум видумують!

(Ігор Рафаїлович заглибився у спогади і навіть не зреагував на мою провокаційну репліку. Нехай так і буде: важливим є те, що актуальне з відстані часу).

– Від імені Народної Ради вирішили внести чотири пропозиції: про Незалежність, про заборону компартії як основного винуватця ГКЧП, про націоналізацію майна КП, про оголошення всенародного Референдуму про підтвердження Незалежності. Пам'ятаю, як до мене прибігала Лариса Скорик то з одним, то з іншим листком, прибігали й інші. Але я вже написав. Позачергове засідання ВР почалося при повній залі. Мушу вам сказати, що на кожному свою пропозицію ми

підготували окремих виступаючих. Отже, виступи людей ми ретельно готували. Визначали, що кожен мав сказати, а далі конкретні думки треба було розвивати самостійно. Тому виступи були різноманітні і покривали своїм змістом увесь спектр проблем.

Коли почалося обговорення процедурних питань регламенту, абсолютно несподівано виник перший збій. Знаєте: інколи справді деякі хвилини є доленосними. Кравчук захотів для своєї промови дві години, і йому дали. Але виникла проблема відповідей на запитання, хтось з наших виступив і запропонував – дві години. Це означало, що вся процедура інших виступів і обговорення внесених законопроектів мала вміститись у дві години пообіддя з 16-ї до 18-ї (що було нашим першим проколом). Від комуністичної більшості мав виступати О.Мороз (40 хв) і від Народної Ради я (40 хв), але доповіді скоротили до 20 хв...

Щербакова на Грушевського, легалізували Товариство української мови. Юхновський включився в підготовку проекту Закону про мови, та цього було надто мало, і я, весь у сумнівах, запитав якось Ігоря Рафаїловича: "А що ми будемо робити далі?", на що він відповів так спокійно, ніби йшлося про найзвичайнісінькі речі: "А будемо будувати незалежну Українську Державу".

Я не вірив, що такі дії в найближчому часі взагалі можливі, та ось замайоріли у Львові синьо-жовті прапори, прокотилися багатолюдні мітинги й походи, бурхливо запрацювала підготовка виборів до Верховної Ради УРСР, і всі ми мимоволі, якось непомітно почали згуртовуватися біля лідера Ігоря Юхновського.

Трохи пізніше депутати українського парламенту, серед яких було чимало львів'ян, створили у Верховній Раді опозицію, назвавши її Народною Радою, головою якої одноголосно був обраний Ігор Рафаїлович.

За чотири роки моєї депутатської праці в тісному контакті з Юхновським я переконався, що вищого авторитету у Верховній Раді, включаючи і Голову, не було. Юхновського мусили поважати навіть вороги – не було випадку, щоб серед бурхливих баталій за прийняття "Декларації про суверенітет України", за символіку й державний гімн, коли доходило й до кулачних боїв, хтось його образив або зневажив. Навіть некерованого Степана Хмару Юхновський умів ставити на місце – логікою, спокійним виглядом і відчуттям своєї правоти.

І ось настав нарешті найщасливіший день в історії українського народу: 24 серпня 1991 року Народна Рада здобула абсолютну перемогу над комуністичною більшістю парламенту. Верховна Рада УРСР майже стовідсотково проголосувала – під натиском всенародного рушення змушена була проголосувати – за незалежність України. Що тоді діялося в залі парламенту! Ми обнімалися, співали "Ще не вмерла Україна", вигукували "Слава!" Несподівано для всіх вийшов за трибуну лідер Народної Ради й пригасив спалах

ейфорії пропозицією провести всеукраїнський референдум для підтвердження щойно прийнятої постанови. Й вигукнув тоді від мікрофона відомий авантюрист: “Юхновський зрадник!”

Мусив і це витримати Ігор Рафаїлович, розуміючи, що від “осанна” до “розіпни” в українців один крок. Проте більшість депутатів підтримала Юхновського й проголосувала за референдум, втямивши, що не триста-чотириста депутатів, а весь народ уповноважений вирішувати свою власну долю.

1 грудня 1991 року Україна стала юридично незалежною державою, її визнав світ. І вже ніякий парламент ніколи не зможе скасувати народного волевиявлення, й заслуга в цьому передовсім Ігоря Юхновського. Депутат Василь Червоний того ж дня від нашого імені висловив у парламенті подяку Ігореві Рафаїловичу й попросив вибачення за нетактовність несповіщених у політику.

Академік Юхновський поєднує фах фізика і політика вже більше десяти років. Тяжку взяв на себе ношу ще тоді, коли, ніби між іншим, сказав мені: “А будемо будувати незалежну державу”.

Процес будівництва незалежної Української Держави продовжується й нині – він довгий, болісний, тяжкий. А один із важелів цього процесу – в руках мудрого політика і вченого Ігоря Юхновського. Україні потрібні його сила, вміння і незрівнянна чесність.

У дні Твого ювілею, мій добрий приятелю, бажаю Тобі передовсім міцного здоров’я, бо всіма іншими достоїнствами Ти давно щедро Богом обдарований!

Львів

Мороз виступив. Мороз, якого вже почала слухати комуністична більшість, говорив невиразно. Я навіть здивувався.

– Як Ви думаєте – чому ?

– Мені здається, що Мороз був тоді психологічно роздвоєним. Перше голосування законопроєкту провалилося. А ззовні під ВР – море людей. Працював Рух і Гельсинська Спілка, працювали керівники західних областей і, насамперед, В’ячеслав Чорновіл. Люди їх слухали.

У ВР створили узгоджувальну комісію, головою якої обрали Дмитра Павличка (голова комісії ВР із міжнародних справ). Пам’ятаю перше речення: “Проголосити Незалежність держави”, але тут мали бути сказані слова, чому, через що, з якої причини. Так з’явився додаток: “Перед лицем смертельної небезпеки, яка нависла над Україною...” Однак закон знову не пройшов. Тоді обидві групи парламенту пішли на окремі наради. І тут проявилася сила Гуценка, сила його впливу на

комуністів. Досі пам'ятаю його крилаті слова, звернені до більшості: "Якщо не проголосуємо за цей закон, то будемо сидіти в лайні" (бо багато комуністів виступало в плаксивому тоні, мовляв, чого нам відділятися від СРСР, що нам поганого зробили)...

...І була проголосована Незалежність України. І я, і А.Скорик, і ще інші вважали, що спочатку треба проголосити заборону КП, інакше створиться незалежна українська комуністична держава, тоді розумні слова сказав Левко Лук'яненко. Йшлося, нагадую, про те, що за заборону компартії проголосувати не вдалося, деякі депутати вважали, що в такому випадку не треба й за незалежність голосувати, а Лук'яненко переконав усіх нас: "Все одно комунізм іде до упаду, ми конче маємо проголосити Незалежність!".

Отже, за заборону компартії проголосувати не вийшло. Була проголошена Незалежність України. Закон з великою

Український Сахаров

Юрій Костенко,
народний депутат України

З Ігорем Рафаїловичем ми знайомі вже більше 10-и років інтенсивної парламентської роботи.

Вперше про те, чим особливий цей політичний діяч, мені довелося говорити з трибуни Верховної Ради (тоді ще УРСР) через кілька днів після проголошення Декларації про державний суверенітет України, в липні 1990-го. Тоді, після відмови голови парламенту Володимира Івашка від своєї посади, ми стояли перед проблемою вибору нового спікера, і однією з кандидатур був Ігор Рафаїлович Юхновський. Виступаючи на його підтримку, я сказав, що ефективну роботу парламенту може забезпечити лише людина, здатна знаходити компроміс між всіма політичними силами й угрупованнями, людина, в особистості якої злиті воєдино великий інтелект, гуманізм, життєва мудрість і, що особливо важливо, особиста відданість ідеї побудови суверенної держави. Я назвав тоді його українським Сахаровим і висловив думку, що ми не маємо права припускати тих же помилок, яких припустився І з'їзд Рад, відкинувши всі гуманні ідеї Сахарова, і додавати свої власні – коли частина депутатського загалу, виходячи з суто партійних міркувань, привела на посаду спікера людину, яка через два тижні її зреклася. Обравши Юхновського, ми справді мали шанс ще в 90-му почати системні реформи в економіці, що привели б до виходу з кризового стану.

Риси, які ми, тоді молоді депутати, побачили з перших днів спілкування з академіком Юхновським і про які я сказав десять років тому, підтверджувалися й нині підтверджуються його діяльністю.

У період перших кроків України в напрямку державної незалежності Ігор Рафаїлович очолював депутатське об'єднання Народна Рада. Саме вона була двигуном державотворчих процесів, центром законодавчої діяльності парламенту, який дозволив ще за часів Радянського Союзу закласти підвалини незалежності. Це – й закон про економічну самостійність України, і пропозиції щодо введення національної валюти, ініціювання законодавчого забезпечення переходу до ринкової економіки, прийняття Декларації про державний суверенітет і багато іншого. Продуктивна діяльність чисельно меншої (в порівнянні з комуністичною групою “239”) Народної Ради була зумовлена здатністю Ігоря Рафаїловича концентрувати наші зусилля на конструктиві і відкидати мітинговість. Більшість з нас прийшла до Верховної Ради без будь-якого досвіду парламентської та й взагалі “бюрократичної” діяльності, і чимало складних проблем ми оцінювали досить схематично. Мудрість найстаршого з нас, Ігоря Рафаїловича, полягала в тому, що з усього розмаїття питань він мав здатність виокремлювати головне, з потоку пропозицій вибирати конструктивні й скеровувати роботу на відпрацювання конкретних рішень.

Ще одна риса Ігоря Рафаїловича, яка (без перебільшення) відіграла роль в історії нашої держави, – здатність прогнозувати перебіг подій. Маю на увазі ситуацію з Актом проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р., коли багато хто вважав зайвим виносити цей документ для підтвердження на всенародному референдумі, побоюючись, що народ може проголосувати проти. Юхновський наполягав на закріпленні Акта референдумом. І сьогодні стає очевидним: саме завдяки цьому відмінити Акт проголошення незалежності (а отже, ліквідувати державну незалежність України) рішенням парламенту неможливо.

Інтелігентність і порядність Ігоря Рафаїловича – це не просто його риси, а майже синонім до прізвища Юхновський,

урочистістю зачитав Кравчук. Запанувала величезна радість усередині ВР. Поровський, Заєць, Чорновіл та інші з Народної Ради... вискочили надвір і разом урочисто внесли величезний синьо-жовтий прапор України, яким повністю накрили стіл Президії.

– Тепер це унікальні кінокадри.

– Коли комуністи виходили до людей, їх теж вітали квітами. Так Україна була проголошена незалежною державою.

Далі ставилось питання про проведення референдуму. Багато хто був проти, комуністична більшість зустріла питання про проведення референдуму з великою радістю.

– Цікаво, чому ?

– Хто знає. Було також проголосовано питання про вибори Президента держави. А про те, що хто думав..., знаєте, взагалі трудно сказати, хто про що думає.

Отже, треба було готуватися до референдуму, оскільки, наголошую, існував Союз, ВР СРСР,

яка могла в будь-який момент скасувати рішення ВР України. Існувала також величезна партійно-політично-міліцейська машина, яка могла нас тут же розчавити. До речі, сам факт визнання України (після проголошення на ВР) відбувся лише однією чи двома країнами. І – все. Був ще візит американського президента...

– ... Який прочитав українцям “лекцію” про потребу жити разом у Союзі.

– Буш нас так навчав. Однак події розвивались дуже бурхливо. На порядку денному стояла проблема заборони компартії. Велика заслуга львів'ян у тому, що з їхньою допомогою вдалося заборонити компартію. Вони передали на Президію ВР копію телеграми, яку розсилав ГКЧП по обкомах, що все має підкорятися ГКЧП. Тобто, ГКЧП формально здійснив державний переворот. Заслуга Чорновола в тому, що цю телеграму нам передали в Президію, яка винесла постанову про заборону

секрет його авторитету серед молодших і старших, колег і опонентів. Саме ці риси дозволяють сказати, що Юхновський може бути взірцем науковця і парламентаря. Щоправда, ці риси, чужі старій адміністративній системі, “підвели” його в період перебування на посаді 1-го віце-прем'єра: апарат, отриманий у спадок, фактично заблокував його діяльність, хоча на цій посаді він почав з ініціювання адміністративної реформи.

Особисто для мене найбільш, я б сказав, видатною особливістю Ігоря Рафаїловича є його здатність ніколи не опускати руки. Енергійність цієї людини не дозволяє назвати його пенсіонером. Робочий день щоранку він розпочинає з зарядки. Щодо роботи, то він не сидить і не чекає, поки все зробиться само собою; він сам ініціює розгляд проблеми, як науковець аналізує її, а потім пропонує шляхи вирішення.

За його ініціативою свого часу була створена Державна Дума – інтелектуальний орган, який здійснював розробку економічної політики держави. З ліквідацією Думи ми багато втратили, бо позбулися інтелектуального центру держави, який міг би (і мав) формувати стратегію реформ: окреслити параметри української економіки, виробити стратегію перетворення її з уламка економіки Радянського Союзу в цілісну економіку незалежної країни. Якби це було зроблено, то діяльність уряду всі ці роки була б не спонтанною, а цілеспрямованою і зараз ми б не стояли перед проблемою забезпечення енергоносіями, нереформованого АПК і т.ін. Коли я кажу про мудрість Юхновського, то маю на увазі не лише житейську, але й мудрість державного діяча: він вміє сформулювати проблему, запропонувати конкретні механізми для її вирішення і бере участь у реалізації цих ідей.

Після ліквідації Думи за ініціативою Ігоря Рафаїловича було створено аналітично-консультативну раду при Кабміні, яка після певної перерви продовжує свою роботу і нині. Не скиглити, не стогнати, не скаржитися на обставини, а працювати – так я визначаю кредо Ігоря Рафаїловича Юхновського.

Київ

“Траплялося, що наші переконання співпадали...”

Леонід Кравчук,
народний депутат України

Ігоря Рафаїловича Юхновського я знаю давно, ще з партійних часів. Знаю як вченого, академіка, який відомий у наукових колах своєю демократичністю навіть тоді, коли мав відношення до бюро Львівського міського партії.

Його постать як політика вималювалась вже тут, у Верховній Раді.

Коли я був Головою Верховної Ради України, Ігор Рафаїлович очолював Народну Раду. Я, як Голова, представляв позицію більшості, Ігор Рафаїлович – парламентську опозицію. Траплялося, що наші переконання співпадали, маю на увазі прийняття Акта проголошення незалежності України та проведення референдуму на його

компартії, про націоналізацію її майна.

Але... відбулася масова трансформація. Усі з ЦК перейшли в апарат ВР і Кабінету міністрів.

– Ігоре Рафаїловичу, що нас чекає далі ?

– Знаєте, я перед тим, як говорити про майбутнє України, мушу нагадати тодішню ситуацію. Щорічний дефіцит бюджету Радянського Союзу був жахливий. Диспропорція цін була неймовірною: літр бензину коштував менше, ніж літр мінеральної води, а метр кубічний газу продавався, по суті, за безцінь, як і кіловат-година електроенергії. Тобто порушення закону вартості було жахливе. Не забудьте, що країна відчувала недостачу продуктів споживання. Україна імпортувала величезні маси зерна. Навіть у 1990 році, коли ми ніби одержали 52 млн. тонн, Україна завезла 3 млн. тонн зерна!

З економічної точки зору радянська система була подібна до туго натягнутої сітки, цілісність якої намагалися стримувати

величезним апаратом планування. І, звичайно ж, ця сітка почала рватися. Якби Горбачов не припинив афганської війни, не об'єднав обидві Німеччини, за що Радянський Союз дістав 18 млрд. доларів кредитів, – він би (Союз) розпався на декілька років раніше. З України на той час було забрано все: вирубано карпатський ліс (особливо у сорокових, п'ятдесятих роках), викачано газ, вибрано нафту, а найбільше варварство вчинено на території Донецького вугільного басейну, де використали все вугілля верхніх шарів.

– Мені здається, що природних ресурсів у СРСР ще вистачило б на певний час.

– Звичайно, СРСР мав величезні запаси (так званий “державний резерв”) різноманітних матеріалів – титану (тільки в Україні видобувався), цирконію, міді, цинку, сірки, але все це зберігалося на території Російської Федерації. Друк, папір, банки, золотовалютний запас, усі вузли

підтвердження, хоча всередині Народної Ради були різні точки зору. Наприклад, коли 24 серпня 1991 року поставили на голосування питання про Акт проголошення незалежності України, Народна Рада розглянула питання про те, що не можемо брати незалежність з рук комуністів, спочатку треба, мовляв, заборонити Комуністичну партію, ліквідувати її, потім вже обирати новий парламент, і нехай цей парламент проголосує незалежність. Так би ми чекали до третіх півнів, тому що за цим проглядалась недалекосяжність багатьох політиків, які, на жаль, не змогли побачити прогнозну ситуацію. Ігор Рафаїлович вважав, що треба використати всі можливості для проголошення незалежності.

Коли знову постало питання про достатність голосування у Верховній Раді, я вказав на потребу референдуму. Це, як підтвердила історія, була правильна позиція, інакше ми б уже давно втратили незалежність. Якби не результати референдуму, то ці “комуняки”, особливо при керівництві Ткаченка і його попередників соціалістично-комуністичних переконань, вже давно б поставили питання про денонсацію. І тут позиція Юхновського відіграла вирішальну роль, бо багато впливових представників Народної Ради були проти референдуму. Наші переконання співпали, а це відкрило перспективу для України.

З цього часу Ігор Юхновський став відомою політичною фігурою не тільки в Україні. Ігор Рафаїлович подорожував зі мною, як я був Президентом, в Сполучені Штати Америки та в інші країни. Я бачив, якою повагою він користувався там. Це людина дуже спокійна, виважена, кожному свою позицію і пропозицію обґрунтовує, а не просто декларує, має здатність до глибокого аналізу ситуації. Тому не випадково його рекомендували тут, у Верховній Раді, не тільки, скажімо, Головою постійної Комісії Верховної Ради України з питань науки і освіти, але й призначили на посаду Першого віце-прем'єра. Були різні оцінки його роботи, але

я без коливань стверджую, що він завжди займав позицію демократичну і державницьку. Аналітичний підхід у розв'язанні проблем будь-якого рівня визначив місце Ігоря Рафаїловича серед політичних постатей, які стояли при колісці народження української держави.

Знаю його і як сім'янина: я був у нього вдома, познайомився з дружиною Ніною Василівною, ми разом обідали, пили чарку в його квартирі; я там бачив сімейний затишок і цікаве спілкування.

Мені приємно відзначити, що й сьогодні Ігор Рафаїлович діючий і впливовий політик. Він не є просто статистом, а має свою позицію з багатьох стратегічних питань української державності, зокрема аграрного сектора, металургійної промисловості, енергетичної галузі. Його пропозиції не раз обговорювались і на минулій, і на поточній сесії.

Я можу сказати, що ця людина достойно і гідно представляє інтереси своїх виборців, інтереси України і стоїть за українську державу – незалежну, демократичну і правову.

Київ

управління державою, усі вузли зовнішнього зв'язку – все на території Росії. Тому Росії було надзвичайно вигідно, щоб республіки якомога швидше від'єдналися від неї.

– Виходить, Єльцин зробив-таки добре для Росії, хоча російські патріоти його проклинають: мовляв, імперію розвалив.

– Єльцин зробив величезне благо для Росії: вона експортувала енергоносії у нові держави, заробляла і мала позитивний зовнішньоекономічний баланс.

– Може, не треба було від'єднуватися від "братів"?

– Ні, про це мови не могло бути. Утворення України – це епохальна подія в цивілізації Європи. Розуміння Європою незалежності України піде на двох рівнях: споживчому і стратегічному. На рівні стратегічному Європа і США прекрасно розуміють, наскільки важливою є незалежність України...

На підтвердження –

відступ, перший і єдиний.
“Найболючішою була
втрата України, – резю-
мує у своїй новій книжці
“Велика шахівниця”
американський політолог
Збігнєв Бжезінський,
один з тих, хто упродовж
десятиліть стверджував:
Радянський Союз,
комуністична система не
вічні, тому повинні
розпастися. – Поява
незалежної української
держави не тільки
змусила всіх росіян іше
раз обдумати природу
своїї власної політичної
та етнічної тотожності,
але й стала істотною
геополітичною невдачею
для російської держави...
Втрата України стала
геополітично вирішаль-
ною, оскільки це ради-
кально обмежило гео-
стратегічні можливості
Росії... Втрата України
була не тільки геополітич-
но вирішальною, але й
геополітично каталітич-
ною. Саме українські
акції – референдум у
грудні 1991 року, що
утверджував проголо-
шення незалежності
України, натиск на
вирішальних переговорах
у Біловезі, що Со-

Одержимість

Олександр Лавринович,
народний депутат України

Згадуючи Ігоря Рафаїловича, я завжди отримую по-
зитивний емоційний імпульс – у пам’яті виринає характерне
для вимови тільки Юхновського магічне “серденько”...

Ретельність і прискіпливість, довірливість і прагнення
пізнати, усвідомити проблему чи явище в поєднанні з
підкресленою толерантністю роблять Ігоря Рафаїловича
особливим та неповторним.

Його рішучість під час спільного засідання президії
Народної Ради та Центрального Проводу Руху у Спільці
письменників 23 серпня 1991 року залишила у безнадійній
меншості кількох бажаючих починати перетворення в
Україні після провалу ГКЧП, із “розборок” з комуністами й
тільки після “декомунізації” ставити на порядок денний
питання про державну незалежність. Спочатку державна
незалежність, а потім наведення порядку в своїй хаті. Й
незалежність, освячена народним голосуванням! Ох, скільки
ж було опонентів і противників, але непохитність позиції
Юхновського стала провісником історичного вибору 1 грудня
1991 року.

Невичерпне прагнення досягнути визначальні державні
проблеми під час нашої спільної роботи в науково-технічній
колегії Державної Думи України багато в чому пом’якшили
втрати держави. На жаль, багато тих наробок залишилось
нереалізованими – в галузі енергетики, ціноутворенні,
системі управління державним сектором економіки і
плануванні аграрної реформи.

Довірливість Ігоря Рафаїловича зумовлює появу нових

людей в його оточенні. Вони – своєрідні джерела інформації та енергії для нього, але водночас і непередбачувані проблеми (що було очевидним під час роботи на посаді першого віце-прем'єр міністра Уряду).

Одержимість Юхновського у праці заради держави, для всього суспільства залишається не просто його характерною рисою, а постійним стимулом для його колег – усіх, хто займається законотворчою чи політичною діяльністю.

Київ

ветський Союз необхідно змінити вільнішою спільнотою незалежних держав, і особливо раптове, схоже на переворот узяття під українське командування частин советської армії, розташованих на українській землі, – перешкодили СНД стати просто новою назвою вже конфедеративного СРСР. Політичне самовизначення України приголомшило Москву і подало приклад, за яким пішли, хоча спочатку невпевнено, інші советські республіки” (Бжезінський Збігнєв. Велика шахівниця. – Львів – Івано-Франківськ, 2000. – С. 92-93).

...На рівні споживчому (економічному) діють їхні фірми, які намагаються максимально використати наше економічне невміння.

– І доки це буде тривати ?

– Доти, поки в Україні не виростуть вчені-економісти, вчені-менеджери, вчені-правознавці, поки Україна не почне вести на високому юридичному рівні формальності

економічного життя.

Жодна економічна система не може працювати без відповідної кредитної банківської системи. Усім ясно: щоб купити машину, підприємець повинен взяти кредит. Так само і з іншими придбаннями (і не треба думати, що підприємець, врешті-решт, багато заробив; дуже небагато підприємців заробляють, але заробляють). А тому потрібна нормальна кредитна система, потрібно, щоб існували банки, які можуть дати кредит, щоб існував нормальний внутрішній ринок, чого в Україні не було.

— А зараз вже є?

— Кредитна система потрохи починає вироблятися. Ви хочете сказати: тепер ми маємо перескочити через роки, пов'язані з помилками в управлінні державою, особливо страшні помилки останніх років.

— Вам видніше, Ігоре Рафаїловичу. Усі, хто був втягнений в політику, мусив би голосно про

Класичний тип українського політика-інтелігента

Галина та Мирослав Левицькі,
журналісти

Ім'я професора Ігоря Юхновського на зламі сімдесятих та вісімдесятих років, коли ми були студентами, у середовищі молодішої наукової української інтелігенції міста Львова вимовлялося з повагою. І саме тому поява Ігоря Юхновського в публічній політиці, уже у званні академіка, наприкінці вісімдесятих років стала важливою подією. Ми в той час працювали в Українській Гельсінській Спілці. Тодішня преса поливала не тільки УГС, але й усі демократичні організації найчорнішими фарбами. Присутність у середовищі демократичних сил, зокрема в “Меморіалі”, Ігоря Юхновського — людини з науковими званнями та авторитетної — утвердила нас у переконанні, що суспільство готове до сприйняття ідеї державності України, яку наприкінці 80-тих років відверто проголошувала УГС.

Проте нагоди для ближчого знайомства з академіком Юхновським тоді в нас не було, хоч на зламі 1989-1990 років вже довелося “воювати” за нього в час виборчої кампанії до Верховної Ради УРСР. На Львівщині був створений блок демократичних сил, який висував узгоджених кандидатів. На 263-ій округ міста Львова був визначений академік Ігор Юхновський, однак цю рекомендацію частина молодих членів Української Гельсінської Спілки сприйняла, м'яко кажучи, без захоплення, бо вважали, що по цьому округу повинна балотуватися юна активістка УГС, студентка першого курсу Львівського лісотехнічного інституту Наталка Стедик. Так думала і сама Наталка; треба було вміти переконати її, що в тодішній ситуації у Верховній Раді більше

потрібний авторитетний вчений та громадський діяч, який вільно володіє декількома мовами, ніж юна студентка. УГС не порушила субординації з іншими учасниками блоку демократичних сил Львівщини: Ігор Юхновський залишився єдиним кандидатом від блоку і переміг на виборах до Верховної Ради УРСР.

У парламенті його обрали головою демократичної опозиції — Народної Ради, яка зробила багато, щоб пристрасті “політичної осені” 1990 року не переросли у загальнонаціональне “полум’я”, якого очікували як апологети наведення порядку “твердою рукою”, так і деякі радикали з патріотичного блоку. Дивовижна витримка тодішнього голови Народної Ради, учасника різних узгоджувальних комісій, зіграли неабияку роль в тому, щоб Україна йшла до державної незалежності послідовно, еволюційним шляхом. Нині, здається, важко знайти людину, яка сумнівалася у правильності обрання стратегії боротьби за державність. Тоді, у 1990 році були різні думки з цього приводу.

Коли в Україні вирували події осені 1990 року, ми були за кордоном і бачили, яку думку про Україну формував потужний союзний пропагандистський апарат, як вимальовувалися картини бунтівної непокірності. Завдяки виваженій позиції в парламенті Ігоря Юхновського світ зумів переконатися, що Україна бореться парламентським шляхом за своє державне право.

Проте Ігор Юхновський мав свій погляд на цей шлях. Після 17 березня 1991 року Горбачов почав активно форсувати ідею підписання нового союзного договору. Ігор Юхновський вважав, що в цій ситуації необхідно домогтися підписання м’якшого варіанту договору, який забезпечив би поступовий демонтаж імперії. У середовищі Української Республіканської партії, яка утворилася на базі уже згаданої УГС, така альтернатива відкидалася. Ми стояли на позиції безкомпромісної боротьби за проголошення держави парламентським шляхом. Тому позиція І. Юхновського та

них і — головне — вчасно говорити. Врешті, можете назвати ці помилки?

— Помилки української держави мали дві фази. Перша: 1991-1993-ті роки, коли Україна намагалася повністю відкрити свій ринок для зовнішнього світу. Україна була абсолютно порожньою державою щодо електроніки. При відкритті держави відбувся величезний вплив електроніки, комп’ютерної техніки, якісної зовнішньої продукції, що привело до страшного знецінення внутрішніх грошей і страшного знецінення внутрішніх стандартів. У 1993-му був стан, коли за 1 долар можна було прожити цілий день в Україні, можна було за безцінь купити добру квартиру в Києві. Намагання утримати рівень зарплати привів до друкування грошей: у країні почалася інфляція, пізніше становище почало нормалізуватися.

— А друга фаза ?

— За останні 2,5 роки державі завдано нового удару, особливо в

сільському господарстві та енергетиці. Ціни на сільськогосподарську продукцію фактично були відпущені в 1997 році, і потужні трейдерні організації, які об'єднали зовнішніх експортерів і внутрішніх покупців, викупили зерно пшениці, ячменю і соняшника за дуже низькими цінами (40 – 50 доларів за тонну при собівартості 60 – 70 доларів). У 1999 році зерно викупували за ще нижчою ціною – менше, ніж 30 доларів за тонну. У 2000-му держава вже була змушена купувати своє колишнє власне зерно, закуплене іноземними та своїми торговцями, але за ціною втричі більшою, аніж ті закупували в держави. Відбулася криза цукрова, насінницька, зернова, картопляна – глибока криза в сільському господарстві.

– Чи останні зусилля Президента щодо певної спроби якось реформувати сільське господарство є ефективними, правильними?

– У цій ситуації був зроблений перший

його варіант були для нас неприйнятними. Тим паче, що поява цього документа радикалізувала певні середовища в демократичних партіях та організаціях, поставивши їх на грань розколу. “Як діяти у цій ситуації?” — все частіше звучало запитання. І несподівано для всіх відповідь дало само життя.

19 серпня 1991 року в СРСР було оголошено так званий надзвичайний стан, ідея м'якого договору сама собою відпала. Усі розуміли, що у випадку перемоги ГКЧП треба готуватися до репресій, підпільної боротьби тощо, у випадку його провалу — це унікальний історичний шанс для України.

І він був використаний уже 24 серпня 1991 році на надзвичайній сесії Верховної Ради УРСР, на якій було проголошено Акт про державну незалежність України. Академік Ігор Юхновський вніс ідею проведення референдуму на підтвердження проголошеного Акта про державну незалежність України. У Львові (ми тоді там працювали) частина політичних структур цю ідею зустріла без ентузіазму. Звичайно, ставилося питання: а якщо народ не підтвердить? Проте ми були серед тих, хто відбивав атаки від академіка Юхновського з приводу його ініціативи з референдумом. Ми розуміли, що без підтвердження всенародним волевиявленням Акта про державну незалежність України державу може зламати перший ліпший “вітровий” (яскравим прикладом такого розвитку ситуації є Білорусь, яка обмежилася одним лише Актом про державну незалежність). І хоч ми не мали впевненості щодо результату всеукраїнського референдуму, оскільки російські канали ворожили його провал, виявилось, що результати волевиявлення українського народу переросли усі найоптимістичні сподівання, зокрема навіть автора самої ідеї про референдум Ігоря Юхновського. І коли б він нічого більше не зробив у житті, то уже за це був би історичною постаттю.

Проте академік Юхновський не належить до людей, які можуть залишатися без праці, в цьому ми переконалися під

час особистого знайомства з ним. Воно відбулося у Верховній Раді в 1994 році. Ігор Юхновський тоді був головою депутатської групи “Державність”. Оскільки до цієї групи входили депутати від Української Республіканської партії, ми, як журналісти аналітично-інформаційного відділу УРП, брали участь у багатьох засіданнях групи і бачили, як спокійно та толерантно реагував І. Юхновський у різних нестандартних ситуаціях, навіть таких, у яких треба було проявити твердість. Коли окремі депутати не виконували доручень голови депутатської групи, він їх спокійно передоручав іншим або й сам виконував. Для нас це було незрозумілим, про що відкрито йому говорили, проте Ігор Юхновський лише таємниче посміхався. Такий уже в нього характер — не проявляти емоцій, бути ввічливим. Тому не дивно, що він завжди першим кланяється жінкам, завжди знаходить час для доброго слова. Це класичний тип українського політика-інтелігента.

Київ

організаційний перелом — земля роздається людям і закріплюється за ними у приватну власність. Але немає законів про порядок купівлі-продажу, про заставу землі, немає закону, який би врівноважував ціни на зерно, хімічні добрива і сільськогосподарські машини, не створено організацій, які мають вести ринок землі.

— Чи можемо дозволити собі останнє ?

— Уся справа в тому, що ціна на землю визначається двома факторами — прибутком з 1 га землі і ставкою банківського процента, перше — в чисельнику, друге — в знаменнику. Скажу для прикладу: якби ви зібрали урожай по 30 ц зерна з 1 га (для України це низький показник) і продали це зерно, то ви мали б прибуток, який дорівнює вартості 1 тонни зерна, тобто за рік з 1 га зерна ви мали б 100 доларів прибутку. Якщо при тому банківський процент кредиту становить 40% (як — тепер), то ціна 1 га землі — 250 доларів.

– Це жахливо низька ціна.

– Дуже низька. У десять разів нижча, ніж би мала бути. Але ми навіть не маємо такого прибутку, оскільки маємо урожай по 20 ц з 1 га. І прибуток виходить не 100 доларів, а в середньому – в п'ять разів менший. І ціна землі початкова в Україні буде 50 доларів. То я вас питаю – це добре чи погано?

– Погано, звичайно.

– Це – і добре, і погано. Погано, коли ви, як держава, до цього не готові. Зараз ми до цього не готові. І навпаки: це дуже добре, якщо ми до цього готові, тобто, якщо ми створили інфраструктуру ринку і заставу землі. Чому для нас це так важливо? Бо оці так звані великі теоретики – економісти кажуть, що ринок сам себе врівноважить.

– Хіба би через 150-200 років.

– Можливо, що й через 100 років. Але жодна держава такого не допустить. Добре – означає, що ми, як і французи, повинні створити Товариство

Право на незалежну поведінку

Олександр Мороз,
народний депутат України

На початку 1991 року невелика делегація Верховної Ради вивчала досвід парламентаризму в Швейцарії. З Ігорем Рафаїловичем ми були в її складі. Про враження від поїздки я писав тоді у “Голосі України”, згадуючи, зокрема, про системність у науковій діяльності і повсякденному житті Ігоря Рафаїловича.

У скромному готелі, де ми з ним займали двомісний номер, він показав мені видану за кордоном його наукову працю.

– Не шкодуєте, Ігоре Рафаїловичу? – запитав я, гортаючи невелику брошуру, в якій тексту було, здавалось, менше, ніж математичних формул.

– За чим?

– Що тратите час на політику. Нею багато хто міг би займатися.

– А Ви вважаєте, все це даремно?

– Та ні. Але ж тут у Вас ім'я, роки праці, власна наукова школа.

– Хочеться побудувати державу, Олександрє. . .

Вірю, що його бажання щире. Знаю, що йому бракувало самостійності тоді, коли потрібно було стати супроти політичної кон'юнктури, коли очевидно була помилковість поведінки (чи під час блокування входження комуністів у комісію для підготовки остаточного тексту Конституції, чи в період спікеріади або останнього парламентського перевороту). Розуміючи хибність лінії фракції, він, тим не менше, робив так, як було визначено

іншими. Вважаю те помилкою. Він має право не лише на власну думку, а й на незалежну поведінку, бо прихильність фракції до влади робила шкоду для його партії, для держави, не дозволяла І.Юхновському досягти тих вершин авторитетності, підстав для яких – особистих підстав – у нього вистачало. І на сьогодні, і на майбутнє.

З останнім – простіше. На мій погляд, найважливішим здобутком його діяльності впродовж минулих 5-6 років є розробка економічних балансів держави. Невитребувана поки що праця (як і методика її проведення) знадобляться згодом тим, хто хоче-таки власної потужної країни, а не резервації для порядних людей і золотого дна для злодіїв.

Йдемо ми з ним поряд уже третє скликання парламенту: спочатку як опоненти на чолі двох частин парламенту, згодом як представники різних його структур, котрим ніби нікому підказати, що спільного в них багато більше, ніж відмінностей.

Минуть роки, і ці відмінності здаватимуться аналітикам дріб'язковими. Добре було б, аби це сталося скоріше і при доброму здоров'ї Ігоря Рафаїловича. Хоча насправді в його життєвому ритмі воно, очевидно, закладено – досить стати з ним вранці на бігову доріжку, на якій він набирає нові кілометри свого цікавого і продуктивного життя.

Нехай буде вона йому безконечною і щасливою!

Київ

земельного облаштування і прийняти відповідний закон.

– Це вже щось нове для нашого вуха. Чи не так?

– Пріоритетним правом на купівлю землі найкраще розпорядиться назване мною товариство. Наприклад, якщо ви хочете продати мені ділянку землі, це має пройти через Товариство. Воно (або його відповідне районне відділення) бачить, що я є спеціалістом сільського господарства (а ще й – молодий за віком), тому надає мені пріоритетне право на купівлю землі. Якщо ж я іноземець або не спеціаліст чи маю на меті цю землю не використовувати під сільське господарювання, то Товариство має пріоритетне право купівлі цієї землі. І має право п'ять років тримати цю землю в себе, здавати її в оренду, аж поки не знайдеться відповідний (ефективний щодо використання землі) покупець. Створюється іпотечний банк, через який відбувається продаж, застава, купівля

землі. Отже, думати, що у США чи у Франції держава не регулює ринку землі, значить дуже і дуже помилятися. Такими тезами лише дезінформують наше суспільство.

Наскільки це важливо для нас у сільському господарстві? Відповідно до указу Президента про приватизацію землі, її одержать, в основному, старші люди (60%), які не зможуть ту землю обробляти (50% посівів цього року є необробленими). Отже, пенсіонери повинні продати землю. Для цього треба накласти податок на землю, який встановлюється з так званого нормативного врожаю та нормативного прибутку. Це є у цілому світі. Обов'язково необхідно ввести єдину плату за землю – скажімо, 30% від нормативного прибутку. Це змусить тих, хто неспроможний обробляти землю, продати її під контролем Товариства земельного облаштування. Пріоритетом при купівлі будуть користуватись молоді сім'ї, молоді спеціалісти,

Зустріч “на порозі нової України”

Іван Плюш,
Голова Верховної Ради України

“На порозі нової України” – так називається книга патріарха української державності Михайла Грушевського, який написав її на початку 1918 року з думкою про майбутнє у дні найтяжчих випробувань для молодого Української держави. Саме тому ця книжка, ставши фактично розгорнутою програмою державного будівництва, не втратила свого значення й нині. Одне з її видань побачило світ з передмовою і завдяки зусиллям академіка І.Юхновського. Для мене цікаво було познайомитись з теоретичною спадщиною Грушевського, яку досконало опанував І.Юхновський, тим більше, що мою увагу, як Голови Верховної Ради України, привертав практичний досвід законотворення Української Народної Республіки. Втім, як тоді, так і тепер бракує часу на подібні (хоча й дуже важливі) справи. Тому моє спілкування з Ігорем Рафаїловичем

переважно стосувалося й стосується нашої депутатської діяльності.

Якось академік Юхновський, оцінюючи роки нашого знайомства, сказав: “У наших відносинах ніколи не було надмірного пафосу і гучних провалів”. Це справді так. На першому місці завжди була робота, яка не залежала від емоцій.

Пригадую далекий червень 1990 року, висловлюючи з трибуни Верховної Ради України свою позицію, прямо процитував Ігоря Рафаїловича: “Суверенітет, багатопартійність, різні форми власності”. Тоді я сказав, що кожен з депутатів мусить дотримуватися цих принципів. Час, що минув, підтвердив мою правоту.

Вже тоді, коли ще бракувало досвіду, а ситуація вимагала миттєвих рішень, Ігор Рафаїлович показав себе справжнім енциклопедистом, людиною, яка мала професійну точку зору практично з усіх гострих питань. І так було завжди. Упродовж трьох скликань. Ігор Рафаїлович прагне застосувати в законотворчому процесі справжній академічний підхід. У сесійній залі регулярно з’являються підготовлені під його керівництвом аналітичні матеріали, які допомагають народним депутатам ґрунтовніше опрацьовувати ті проблеми, що стають предметом законодавчого врегулювання. Так, на мій погляд, особливо вдалим був макроекономічний огляд господарського комплексу України, який містив, зокрема, висновки і рекомендації щодо подолання нинішньої кризи та забезпечення стабілізації в державі.

М.Грушевський у згаданій праці характеризує роль політичних партій, наголошує, що незалежно від свого політичного забарвлення вони повинні “вважати діло держави своїм ділом і віддати її будівництву та кермуванню всю душу і силу”. В цьому контексті хотів би звернути увагу ще на один аспект депутатської діяльності ювіляра. Як відомо, у Верховній Раді України першого скликання він очолював Демократичний блок, а згодом і Народну Раду. Вважаю, що

які зможуть землю купити за гроші чи в кредит, бо земля буде дешева.

– Ігорю Рафаїловичу, то хіба з Раю доведеться виписати керівників різних ланок...

– Не треба думати, що вся країна наповнена проїдисвітами. Усе це розраховано, звичайно, на порядних людей. Але щоб купити землю, молодий спеціаліст мусить взяти кредит на сільське господарювання. За рік або два банківський процент починає падати, видужує земля, видужують і банки. Банківська система і земельна реформа найтісніше пов’язані між собою. Нам кажуть, що сільське господарство є всюди дотаційною системою. Це не відповідає дійсності. Сільське господарство в Україні є прибутковим із-за неймовірної врожайності полів.

– Треба врахувати, що зміни в психології людей відбуваються не так швидко, як це декому здається.

– Якщо на українській ріллі робити дуже вчасно необхідний механічний

обробіток, то без особливої хімії Україна одержуватиме дешеві врожаї. Цього не може досягнути жодна країна Європи.

– Вашими б устами...

– Уже зараз собівартість зерна в Україні в 1,5 раза нижча, ніж у Європі. З цієї точки зору Україна для Європи становить надзвичайну цінність.

– Ігорі Рафаїловичу, про що Ви говорите? Україна, як показує практика, цікавить Європу як місце для відходів. Про що мова? Кому потрібен конкурент, та ще й – житниця?

– Європейське зерно затруєне пестицидами. Європі набагато вигідніше вкласти кошти в українське землеробство, одержавши тут високий врожай дешевою ціною, аніж затруювати власні поля.

– Ви – ідеаліст.

– Це питання пов'язане з питанням ізоляції чи відкриття України для Європи. Питання стоїть так. Інформація має бути власністю Європи, ізольованої від України, чи власністю Європи і України? Єдино вірним є друге. Це означає, що

це був цікавий досвід політичної структуризації парламенту, коли народних депутатів об'єднувала не стільки належність до тієї чи іншої політичної організації, як стратегічні орієнтири розвитку України.

В ім'я цих орієнтирів – добробуту та процвітання Української держави – Ігор Рафаїлович працює і тепер. Він сповнений творчих сил, нових задумів. А спільної роботи у нас ще дуже багато.

Київ

Душа і совість колективу

Михайло Сирота,
народний депутат України

З Ігорем Рафаїловичем вперше познайомився заочно – спостерігаючи за прямими трансляціями політичних баталій Верховної Ради України першого скликання. Саме в той час цей самовідданий і мужній чоловік згуртував навколо себе справжній цвіт парламентаризму – демократів і патріотів, які, хоч і були в меншості, змусили парламент прийняти доленосні державницькі рішення. Переживав разом зі своїми батьками-освітянами, коли Юхновський не зміг стати Головою Верховної Ради, з ними ж голосував за нього на перших президентських виборах.

Доля розпорядилася так, що в 1994 році не тільки зустрівся з паном Ігорем в парламенті, а й мав нагоду працювати разом з ним в одній групі “Конституційний центр”, яку тоді я мав честь очолювати. Та в повній мірі доля дала мені можливість познайомитися з цією без перебільшення мудрою людиною з великою і чистою душею під час прийняття Конституції України. Саме тоді, в березні 1996 року, зібралася невелика група однодумців, яким судилося стати тим центром, навколо якого викувалася демократична конституційна більшість, що з честю прийняла Основний закон нашої держави. Пан Юхновський став душею і совістю нашого колективу. Він, маючи величезний і багатий життєвий досвід, гальмував і ліквідував більшість конфліктів і непорозумінь, що раз у раз виникали під час тієї титанічної роботи, тамував душевні рани наших друзів і надихав нас непереборною вірою в остаточний успіх.

Європа повинна “перелити” надмір своєї технологічності в сільському господарстві і в інших галузях на наші землі.

– То – утопія.

– Богдане, отут я мушу вам сказати: ця утопія має тимчасовий характер.

– Хотів би, аби так було, але так не є.

– Нещодавно я був на одній птахофабриці. Мені розповіли, що десь років з чотири тому вони одержували такі англійські кормові добавки – яка земля, який її ґатунок, які врожаї, яка відстань від Одеси і багато інших деталей. І Європа, і Америка через свої фірми знають далеко краще особливості господарювання на землі в Україні, аніж Міністерство сільського господарства України, їхня (а не наших інституцій) інформація є вичерпнішою.

– Я в цьому ніколи й не сумнівався, бо впевнився на різних науково-практичних конференціях, на яких американські та інші спеціалісти “піднімали” керівників наших колись закритих

підприємств і в буквальному розумінні тероризували їх своїми допитами. На власні очі бачив, на власні вуха чув.

– Україна, зрештою, і сама підніметься. Українське сільське господарство є самовідроджувальною системою. Україна досягне ще свого.

– Коли ?

– У ці роки, коли живемо. Це пов'язано зі стадією самоусвідомлення.

– Навряд чи це може стосуватися тих, хто нині керує на різних рівнях в Україні.

– А вони не вічні. Приватна власність – запорука тому, що буде рух уперед.

– Поки що це не скоро відбудеться.

– Богдане, але ж ви самі кажете “поки що”. Апарат заганяє у безвихідь. А наявність приватної власності вже є основа для виходу з тієї безвихідної ситуації, звичайно, вихід буде швидшим, якщо більшою буде допомога від владних структур.

– Мої спостереження за керівниками, за виконавцями не дають підстав для

Були моменти, коли мені здавалося, що вся величезна робота по прийняттю Конституції не буде завершеною – перешкоди були майже нездоланими. Все своє життя пам'ятатиму, як в один з таких моментів, коли опустилися руки і зневіра заповонила душу, до мене підійшов Ігор Рафаїлович і сказав: “Михайлику, якими б важкими не здавалися перешкоди, треба працювати, бо ніхто не зможе подолати результати самовідданої і чесної праці в ім'я людини, для них немає нездоланих перешкод”. Ці слова стали моїм життєвим кредо, і з тих пір я вважаю академіка Ігоря Юхновського своїм першим політичним наставником. Многая і довгая йому літа!

Київ

“Він мав очолити Народну Раду. Він її і очолив”

Володимир Філенко,
народний депутат України

Я познайомився з Ігорем Рафаїловичем 15 травня 1990 року, коли ми обидва стали депутатами колишнього 12-го, а тепер 1-го скликання, хоч зустрічав його ще раніше, на засіданнях Співки письменників України, де збирався Демократичний блок. Уже тоді я звернув увагу на цю людину, бо вона, певна річ, виділялася серед нас не лише віком, а, перш за все, своїм статусом – академік, людина поважна в наукових і громадських колах, та й у партійній структурі Ігор Рафаїлович теж мав авторитет.

Історія наших стосунків була така: Ігор Рафаїлович переміг у Львівському окрузі, а я в Харківщині. Ігор Рафаїлович прийшов під знаменами Демблоку, а ми прийшли під знаменами Демплатформи від КПРС, яка перемогла на Сході і на Півдні. З часом, коли утворилась фракція Демплатформи в КПРС, Ігор Рафаїлович ввійшов в

таких оптимістичних
тверджень.

– У сільському госпо-
дарстві може бути лише
одне гасло: приватна
власність і розумне
державне регулювання –
запорука успіху.

– Ігоре Рафаїловичу,
спрогнозуйте, будь ласка,
скільки ще часу Україна
буде наступати на граблі,
я б сказав, безвідпові-
дальності, непрофесій-
ності, недержавницького
ставлення до країни,
навіть до себе самих?
Адже постійно нам
міжнародні організації
щось диктують – абсолю-
тно не те, що потрібно.
Вони не розуміють, що
діється на пострадянсько-
му терені.

– Скажімо, рекомендації
Світового банку – це
думка експертів, які
проводять дослідження в
Україні. Так?

– Так.

– Отже, українці будуть
змушені приймати
рекомендації експертів
СБ чи МВФ до тих пір,
доки наша власна експер-
тиза не буде більш
якісною, аніж експертиза

спеціалістів з-за кордону, доки висновки наших експертів не стануть логічними.

– Хіба ми маємо стільки часу, щоб цього дочекатися? Та ж Україну геть розкрадуть!

– Що значить, що ми одержуємо кредити? Це значить, що ми їх роздаємо. Під державні гарантії віддаємо сільським господарям. І от в цьому і полягає наше головне питання.

– Кому ми їх даємо?

– Власне. Поки ми не знайдемо господаря, який це все розуміє, доти ми не повинні брати жодних кредитів, а ми кричимо: "Дайте кредити!"

– У такому випадку 75% ріллі не буде зайнято.

– Що ж, ми цього року не будемо мати що їсти. Але ми усвідомимо, що необхідно самим знайти вихід, що необхідно знищити комунізм.

– Нам не вдасться це зробити.

– Зробимо. У Кучми вистачить сили знищити комунізм, а в нас – мудрості, щоб встановити

цю фракцію, був одним з 45 народних депутатів, які об'єднали демократичну частину КПРС. Я мав честь очолювати цю фракцію. Найцікавіше в наших стосунках відбулося тоді, коли Демплатформа прийняла рішення про об'єднання з Демблоком, у результаті чого утворилася загальнонаціональна, загальнопарламентська опозиція Народна Рада, яку очолив Ігор Рафаїлович. У моїй політичній біографії це був, можливо, найбільший успіх, бо нам вдалося, по-перше, відколоти частину Компартії ще за рік до путчу, коли вона досить міцно стояла, і, по-друге, Демблок, хоч репрезентований у Верховній Раді трьома західними областями і м. Києвом, все ж практично не мав представництва на Півдні і на Сході України, у той час Демплатформа була широко представлена на цих теренах: 9 чоловік з Харкова, 6 – з Дніпропетровська, 5 – з Донецька, 2 – з Криму, 1 – з Сум, 3 чи 4 – із Запоріжжя. І коли Демплатформа об'єдналася з Демблоком, фактично з Рухом, то парламентська опозиція отримала можливість звучати не як регіональна, не як західна опозиція, а як загальнонаціональна опозиція. Це було надзвичайно важливо, бо посилювало опозицію як таку в державі, збільшувало її можливості. Ігорю Рафаїловичу була надана велика честь, велика місія, з моєї точки зору, очолити цю єдину парламентську демократичну антикомуністичну опозицію. Чому саме йому? По-перше, цьому відповідали його ділові якості, життєвий шлях, толерантність, природна мудрість і до певної міри, так би мовити, передпатріарший вік. Але й політично Ігор Рафаїлович був, з моєї точки зору, компромісною фігурою, він влаштовував і національно-патріотичні сили, тобто Демблок, і Демплатформу. З огляду на ці дві обставини Юхновський мав очолити Народну Раду, і він її очолив.

Народна Рада була непростотою за складом і за структурою. Вона нараховувала 126 народних депутатів, це люди різних політичних поглядів, від крайніх націоналістів до крайніх космополітів. У Народній Раді були Хмара і Гриньов,

Мещеряков і Лариса Скорик... Ці люди зійшлися на двох базових позиціях – боротьба за незалежну Україну і боротьба за демократію в ній. І наявність дуже потужної Компартії тримала нас всіх укупі – це я говорю для того, щоб пояснити подальший розпад Народної Ради, яка з самого початку була політично строкатою. Вона ввібрала в себе весь демократичний антикомуністичний спектр, але, крім того, Народна Рада мала у своєму складі потужні особистості тих, хто сидів у тюрмах і страждав за Україну, – їх було 13 чи 14 осіб. Ці люди мали великий авторитет як відомі громадські діячі, дисиденти, письменники. Врешті в Народній Раді були керівники господарств, вчені, люди, які пройшли велику життєву, професійну і виробничу школу, а також і політичну школу боротьби за ті ідеали, заради яких ми об'єднались. Управляти цим великим парламентським механізмом було надзвичайно непросто. Потрібно було дотримуватися двох ключових принципів: виходити на більш-менш узгоджені рішення в Народній Раді, що було найбільш складно, а потім проводити їх як рішення у Верховній Раді, маючи парламентську меншість. Народна Рада не провела б жодного рішення, якби ми не мали під Верховною Радою десятки тисяч людей – завжди був зв'язок між опозицією і людьми, населенням, електоратом, політичними структурами. Ми відчували надзвичайно потужну позапарламентську підтримку, ми, власне, працювали на її забезпечення. Рада виконувала функцію координатора всього демократичного руху, була її квінтесенцією, вона була верхівкою великого айсберга. На той час у Народну Раду входили і представники інших політичних партій: УРП, Руху, ДемПУ, партія, яка утворилася на основі Демплатформи і яку я очолював – Партія демократичного відродження України, “зелені”, соціал-демократи.

Сталося так, що я був першим заступником Ігоря Рафаїловича в Народній Раді від початку існування до її фактичного саморозпуску. У мої обов'язки входила організаційна робота, забезпечення зборів, акцій, ведення

порядок у сільському господарстві. Ще одне: маємо врівноважити і забезпечити в сільському господарстві ринок первинних товарів, зерна, пального, пестицидів, добрив для цього, наслідуючи приклад США – створити відповідне кредитне Товариство і моделювати на українську дійсність американські закони, тоді Світовий банк не вказуватиме нам, що маємо робити на своєму ринку землі.

– Ігорє Рафаїловичу, як ми можемо до цього дійти, якщо в людей немає довір'я до влади? Невже ви вважаєте, що ота геніальна фраза – “референдум за народною ініціативою” – це те, що сприяє створенню довіри людей до найвищого ешелону влади ?

– Ми до цього ще дійдемо. Отже, постає ще одне питання – врівноваження ринку первинних товарів. У США торгово-кредитна кооперація зрівноважила ринок зерна, нафти, пестицидів і сільськогос-

подарських машин. Що це означає? Торгово-кредитна кооперація (ТКК) гарантує селянинові, що його врожай буде куплений за заставною ціною (найнижча ціна в даній державі, але вища за собівартість продукції на невеличкий процент (зараз це в нас 10%).

Отже, держава дає безпроцентний кредит селянинові під заставу зібраного (або майбутнього) зерна на шість, скажімо, місяців за заставною ціною (собівартість плюс 10% рентабельності від собівартості). Протягом шести місяців селянин може це зерно перепродати і тут же повернути заставну плату. Якщо не зумів цього зробити – зерно переходить у власність того, хто його купив. Що це дасть? Селянин, продавши урожай, одержавши живі гроші, має можливість виростити наступний урожай. Держава чи інший покупець (якщо селянин не продав

документації, підготовка і розгляд законопроектів, заяв, звернень і таке інше. Ми пропрацювали разом десь більше, ніж півтора року. Щодо історичної місії Народної Ради, то вона була виконана як в силу своєї роботи, так і в силу об'єктивних історичних процесів, які розвивалися в суспільстві і відбувалися на теренах Радянського Союзу та, власне, на теренах України.

Зусиллями Народної Ради були прийняті ключові документи – спочатку Декларація про державний суверенітет, потім Акт проголошення незалежності України. Нами було дотиснуте політичне рішення про заборону компартії, нами ж був підготовлений і внесений цілий ряд законопроектів, зокрема про власність, про приватизацію, про банки, програми економічних реформ, які фактично стали базисом для початку реформ, демократичних реформ в політичній сфері, економічній сфері і соціальній сфері.

Хочу додати про особисті якості Ігоря Рафаїловича. Більшість засідань Народної Ради він проводив виважено, толерантно, до його думки прислухались, хоча йому було надзвичайно непросто. Траплялося, і він зривався, але це не докір йому, а свідчення того, що ювіляр – жива людина, не позбавлена емоцій, особистих переконань.

Після заборони Компартії і проголошення незалежності почався процес формування нового політичного спектра України, який мав свої витoki теж з Народної Ради. Коли зникли два головних вороги, проти яких ми боролися – імперія і Компартія, то ми, такі різні, в рамках єдиної Народної Ради, єдиної опозиції триматись не могли. Відбулися об'єктивні процеси, почалося об'єктивне, підкреслюю, абсолютно об'єктивне ослаблення діяльності НР. Я думаю, що після референдуму 1 грудня 1991 року, який остаточно підтвердив незалежність України, після знаменитих Біловезьких рішень, після підписання угод про розподіл, скажімо, колишньої імперії, НР де-факто перестала існувати, хоча де-юре вона, можливо, ще зберігалася, але вже на певній інерції. Засідання відбувалися рідше й рідше, узгоджених змін відбувалось менше й менше.

Почався фактично новий політичний етап, до того ще ж була і президентська компанія. В силу специфіки свого положення як першого заступника Голови Народної Ради і в силу особистих наших стосунків я був одним з реальних керівників виборчого штабу Ігоря Рафаїловича Юхновського в кампанії 1991-го року. Результат відомий, але хочу сказати, що сама виборча кампанія була надзвичайно цікавою. Нам бракувало, з одного боку, політичного досвіду, можливо, знань якихось, бракувало того, що ми зараз, може, краще розуміємо. Бо ми все, що робили, робили на ентузіазмі. У нас не було ні матеріальної бази, ні якихось реальних потужних структур. У цей період національно-демократичні сили висунули багато кандидатів: і лідер Руху, і лідери ряду партій, і Левко Лук'яненко, і Головатий. Це призвело до того, що кожен з кандидатів взяв невеликий відсоток голосів, як і Ігор Рафаїлович зокрема!

Було декілька цікавих моментів, які мені запам'яталися. Одна із знаменитих поїздок на "ЮЖМАШ", який очолював Леонід Кучма, тоді лише народний депутат, якого мало хто знав. Але треба віддати належне: Кучма на цих виборах підтримав кандидатуру Ігоря Рафаїловича Юхновського, а досить відверто й сміливо голосував проти Кравчука.

Друге, що запам'яталось. Ігор Рафаїлович страшенно не любив зніматися — з великими муками давалися йому ці відео та фотозйомки, він буквально стомлювався.

Далі про особисті якості. Можливо, це не стосується теми, але я з надзвичайною пошаною ставився до Ігоря Рафаїловича. Він мені чимось нагадував, можливо, не стільки мого батька, скільки мого дядька: і зовнішністю, і манерою поведінки, і формою висловлювання — у всьому відчувалась спорідненість душ.

Ясна річ, що в нього було чому навчатися. Він має фундаментальні знання в багатьох галузях. А відомо: якщо людина знає багато, то вже кожне наступне знання вона отримує значно легше. Ігор Рафаїлович міг обговорювати різні теми. Мені, історикові, подобалось, як він закони фізики

урожаю) купила в нього це зерно нижче від ринкової ціни і заробляє, продаючи за ринковою ціною. Організація, яка веде заставну закупівлю зерна, — Торгово-кредитна корпорація. Якщо на ринку ціна на зерно падає, ТКС скуповує зерно.

— Як реально дійти до створення базової напівідеальної ТТК ?

— Треба мати початковий капітал . . .

— Звідки ?

— Отут потрібен кредит Світового банку (СБ). Скажімо, в США сама держава купує не більше 6% зерна, а 94% — фірми, які мають дозвіл держави.

— Чи в Україні будуть такі фірми ?

— Вже є. Наприклад, Українська зернова асоціація, яка займається експортом зерна з України (туди входять і західні фірми). Вона має намір постійно працювати на українському ринку. Зараз це здійснюється за схемою:

селянська спілка (село) – вагон; вагон – порт; порт – інші країни.

– **А чим вони нині займаються ?**

– Тепер ці фірми в нелегкому становищі, для них не вигідним є занепад зернової промисловості України. Нам не вигідний занепад великих фірм – нам вигідне взаємне порозуміння.

– **Чи є в Україні достатня кількість людей, які могли б зайнятися цією справою?**

– Звичайно, є люди, є готовність, немає лише розумної організації на урядовому рівні.

– **Хто може цьому допомогти ?**

– Тільки взаємна довіра між Президентом, Верховною Радою і Урядом.

– **Що ж, будемо сподіватися. Дякую за розмову.**

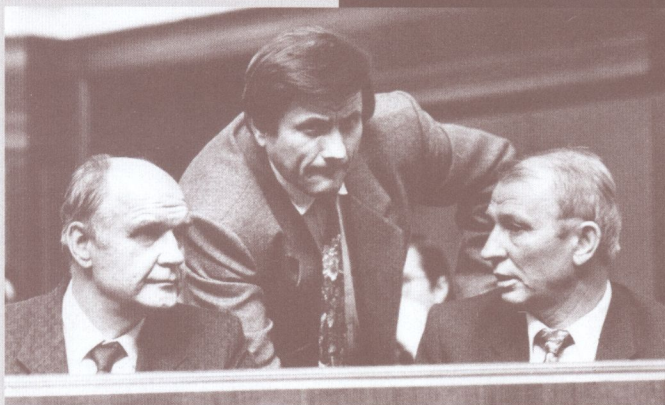
переносив на закони розвитку суспільства, що було надзвичайно цікаво й оригінально (будував такі версії, до яких, скажімо, той, хто мислить стандартно, не додумався б).

Після виборчої кампанії наші політичні шляхи, до певної міри, розійшлися. Ігор Рафаїлович визначився на користь НРУ, я це рішення вітаю. Я займався партією Демократичного відродження України, потім НДП, на сьогодні так склалося, що працюю в партії Реформи і порядок, яка в блоці з Народним Рухом. На жаль, розколовся Народний Рух. Ігор Рафаїлович у тій частині, яка не в блоці з нами. Хоч у них свої проблеми, але, підкреслюю, ми в одному векторі розвитку залишилися. Бачимось, співпрацюємо, вітаємося, бажаємо один одному...

Для мене співпраця з Ігорем Рафаїловичем – це подія в моєму житті. Спілкування з ним завжди радість. Сподіваюся, що так воно й далі буде.

Київ

“Рішення
увійти
в політику
і входження
у політику
не були
спонтанними ...”

Приїзд першого
Президента України
Леоніда Кравчука
до Львова. 1992 р.

“Ми зібралися, щоб
виразити тверду волю
ветеранів, людей із
величезним життєвим
досвідом; зібралися, щоб
засвідчити нашу
солідарність у справах
державотворення України
...”

ОСОБИСТЕ

Зиновій Гурський
Погляд "зсередини"

Ярина Гурська-Приймич
Із вибраних віршів

Важливі віхи українського політичного життя в коментарях народного депутата України, академіка Ігоря Юхновського

Із записів
Галини та Мирослава
Левицьких

1993 рік. Чи готова українська економіка до світових цін?

Це питання особливо гостро ставилося на зламі 1992-1993 років, коли Росія намагалася задушити Україну світовими цінами. Саме тоді першим віце-прем'єром в уряді Леоніда Кучми був Ігор Юхновський, якому доводилося виходити на непросту розмову з пресою, тим паче, що частина журналістського

Погляд “зсередини”

Зиновій Гурський,
доктор фізико-математичних наук

1 вересня 2000 р. І.Р.Юхновському виповнилося 75 років, тому восени 1999 р. під час засідання дирекції Інституту фізики конденсованих систем НАН України виникла ідея зібрати спогади про Ігоря Рафаїловича різних людей – вчених, політиків, державних діячів. . .

У цій короткій замітці пропоную погляд на І.Юхновського “зсередини”, погляд людини, яка прожила з ним під одним дахом 11 років, а спілкується вже більше 30-ти. Кілька слів про себе. Я, Зиновій Гурський – зять І.Р.Юхновського (одружився з Наталею Юхновською в лютому 1973 року), за освітою фізик, ніколи не мав особливого літературного хисту, тому добре усвідомлюю, що берусь за непосильне завдання описати, яким І.Юхновський був сином, яким він є чоловіком, батьком, дідусем, тестем, вченим і політиком. У такій послідовності я і подаю на Твій суд, шановний Читачу, кілька замальовок про ювіляра.

ЮХНОВСЬКИЙ У СІМ'Ї

Коли я познайомився з Наталкою, батьки І.Юхновського – Анна Фортунатівна та Рафаїл Автономович, жили у м. Кременці в невеличкому одноповерховому будинку з великим садом та городом. Дід І.Юхновського по матері Фортунат Бельський був священником і одночасно мав лікарську практику. Він залишив по собі чималу бібліотеку, частина цих книг вціліла, незважаючи на часті переїзди батьків І.Юхновського та роки війни. З родини священників походить і батько І.Юхновського Рафаїл Автономович. Він не підтримував родинної традиції,

не став священиком, а працював урядовцем у містечках Волині, яка напередодні другої світової війни належала Польщі. Зі слів Анни Фортунатівни, її чоловік міг би зробити блискучу службову кар'єру, якби піддався намовлянням начальства перейти із православної віри в католицьку. Але подружжя Юхновських не приставало на це, за що доводилося платити частими переїздами з одного містечка в інше, та ще й з малими синами Михайлом, Ігорем. . .

корпусу була налаштована явно скептично до української держави.

Одна з таких непростих розмов з пресою відбулася 15 березня 1993 року, на ній І. Юхновський відповідав на запитання, як жити далі. У розмові з українськими та закордонними журналістами перший віце-прем'єр наголошував, що нові члени Кабінету Міністрів вже спрацювались з старим міністерським апаратом. Це, безсумнівно, матиме вплив на хід економічних перетворень. План виходу з кризи, за його словами, пов'язаний з стабілізацією фінансової системи, нормалізацією торгівлі та податкової системи, прийняттям індикативного плану.

Фінансова система України, як не дивно, перебувала у зв'язку з американським доларом. Ігор Юхновський відзначив, що нині в Україні діють два курси долара —

внутрішній та чорноринковий, штучний. Різняться вони між собою більше, ніж у чотири рази.

Внутрішній курс, за твердженням вченого, визначається рівнем споживчого кошика в державі. За таким підходом при нинішніх цінах долар в Україні мов би коштувати біля 400 українських карбованців. Із-за нестачі валюти курс цей значно вищий.

Ситуацію дуже спритно використовують окремі комерсанти: вони додатково підганяють чорноринковий курс, а використовуючи різницю курсів, досить просто можуть отримати до 400 відсотків прибутку з реалізованого за кордоном товару.

Як зупинити подібне? Це друге із питань, яке обговорюється на всіх рівнях. Перший віцепрем'єр-міністр сказав, що потрібно вирівняти обидва курси. Уряд планує максимально збити чорноринковий курс, вводячи систему надзвичайного митного

У 40-х роках Юхновські осідають у Кременці – старовинному мальовничому містечку. Починаючи з 1975 року, три роки поспіль літні відпустки ми з дружиною проводили у Кременці, в хаті батьків І.Юхновського. У моїй пам'яті вони залишилися як гостинні, привітні старенькі. Мати І.Р.Юхновського, Анна Фортунатівна, була дуже цікавим оповідачем, вона кохалася у квітах: перед хатою чудовий квітник, з якого мені найбільше запам'яталися флокси найрізноманітніших відтінків. Теплими літніми вечорами після праці на городі ми сиділи в цьому квітнику і Анна Фортунатівна розповідала про свої молоді роки, про поїздку в роки війни до Польщі до старшого сина Михайла, який лежав поранений у госпіталі. Не могла вона спокійно оповідати про звірства енкаведистів у місті, особливо про такий факт – на початку війни з Німеччиною велику групу учнів старших класів Кременецького ліцею кинули в тюрму. Напередодні приходу німецьких військ ці невинні діти були закатовані енкаведистами: батьки знаходили своїх поглумлених дочок з виколотими п'ятикутними зірками на грудях, синів, у проломлених черепах яких стирчали українські газети. Тому не дивно, що до радянської системи Анна Фортунатівна відносилась негативно і характеризувала її коротко та влучно – “до влади прийшли бандити і босота”.

Зі слів Анни Фортунатівни, молодший син Ігор вчився легко і з задоволенням, змалечку любив солодощі, особливо халву, і хоча Юхновські жили безбідно, проте синів не часто балували гостинцями.

Батько І.Юхновського, Рафаїл Автономович, був напрочуд інтелігентною, м'якою людиною. Я ніколи не чув, щоб він коли-небудь підвищував до когось голос. Моя дружина підтверджує, що скільки вона пам'ятає свого діда, його характер не змінювався з віком. У розмовах зі мною на політичні теми він ніколи не опускався до огульного критиканства радянської влади, проте аргументи, якими він оперував, завжди були вражаючими і неспростовними. Наприклад, батько І.Юхновського зберіг газету “Правда”, в якій міністр закордонних справ СРСР В.Молотов поздоровляв свого німецького колегу Ріббентропа з успішним за-

вершенням війни з Польщею. Про багато інших фактів я дізнався від Рафаїла Автономовича саме в такий “документальний” спосіб (а це був 1976 рік, коли до перебудови та гласності треба було чекати ще майже десять років!). Я думаю, що саме в батьківській хаті слід шукати джерела світосприйняття і характеру І.Р.Юхновського.

І.Юхновський був люблячим сином. Коли ми побралися з Наталею і почали їздити у Кременець, його відвідини батьківської хати, хоча й були досить частими (3-4 рази на рік), проте стали коротшими: не більше 2-3^х днів. Але як багато він встигав за цей час зробити: полагодити діряву ринву, скосити траву в саду, утеплити водопровідну трубу від водокачки надворі до хати. Типовий робочий день І.Юхновського у Кременці починався о 8-ій годині ранку і закінчувався десь о 8-ій чи 9-ій годині вечора. Кожного місяця він регулярно висилав батькам гроші; я пригадую, що й частину свого гонорару за першу монографію він також віддавав батькам.

У 1981 році в батька І.Юхновського виявили рак легень. Рафаїл Автономович був дуже терплячою і делікатною людиною і не любив докучати близьким своїми болячками. Тому й хворобу було виявлено занадто пізно. Ігор Рафаїлович не хоче примиритися з таким вироком долі – він звертається за порадою до світил медицини, надіється на помилковість діагнозу. Але недуга швидко з’їдає батька. Сини Михайло та Ігор з дружинами чергують по тижню біля ліжка батька, допомагаючи матері з хворими ногами доглядати за чоловіком. Рафаїл Автономович терпів сильний біль, але ніхто не чув з його вуст стогонів чи нарікань. Навпаки, він вибачався, що завдає близьким стільки клопотів і незручностей, а ще в такі хвилини не покидало його почуття доброго гумору. Ми теж з Наталкою провели один тиждень біля хворого Рафаїла Автономовича, тому я можу оцінити силу духу і синівську відданість Ігоря Рафаїловича. Батько помер у нього на руках, а через день після похорону батька помирає при ньому й мати.

Рафаїл Автономович і Анна Фортунатівна прожили разом 59 років, не дочекавши кілька місяців до діамантового

регулювання з використанням спеціальних воєнізованих загонів охорони митного кордону. Мито на товари, що вивозяться, обчислюватиметься, виходячи з ціни даного товару на світовому ринку. Це повинно зупинити позаконтрольний процес вимивання ринку.

Запланованому не судилося збутися. Натомість була організована пропагандистська кампанія “очистки уряду від професорів”. Із такими запитаннями-вимогами окремі журналісти декілька разів зверталися на пресконференціях до тодішнього прем’єра Л. Кучми. І невдовзі після цього Ігор Юхновський подав у відставку з посади першого віце-прем’єра.

Липень 1994 року.

Інаугурація президента Леоніда Кучми.

Обрання в липні 1994 року президентом України Леоніда Кучми — це новий період розвитку

України. Деякі моменти інаугураційної промови в 'кликали стурбованість як громадськості, так і політиків. Чи висловлені в ній ідеї сприятимуть збереженню стабільності та консолідації між регіонами?

Народний депутат України, академік Ігор Юхновський, коментуючи інаугураційну промову Кучми, відзначив окремі тривожні нюанси.

“Твердження про надання російській мові статусу офіційної мені дуже не подобається, — наголосив він. — Хто це написав? Мені також не подобається твердження Президента про євроазійську лігу, тому що Україна має нині єдиний вихід — проведення за допомогою Заходу модернізації промисловості. Це дві великі помилки, за які народ не підтримає Президента”.

Червень 1995. Підписання Конституційного договору.

7 червня 1995 року Верховна Рада ухвалила

весілля. Кожного року Ігор Рафаїлович зі своєю дружиною відвідують могили батьків у Кременці.

Від своєї матері Ігор Рафаїлович успадкував владність, почуття лідера, наполегливість, а від батька — м'якість, доброту, інтелігентність духу.

На запитання, яким є Ігор Рафаїлович чоловіком, найкраще відповіла б його дружина Ніна Василівна. Познайомившись в університетській бібліотеці (до речі, і я освідчився там своїй дружині, можливо, у тому ж читальному залі), вони побралися у 1951 році, коли Ніна Василівна була студенткою хімічного факультету, а Ігор Рафаїлович — аспірантом кафедри теоретичної фізики Львівського державного університету. І хоча Ніна Василівна часто любить говорити, що вирішує в сім'ї не вона, а всім командує чоловік, проте мені здається, що Ігор Рафаїлович завжди прислухається до думки дружини. Ми прожили в одній квартирі по вул. Коцюбинського рівно 10 років: з 1973 року по 1983 рік, і я мав, на моє переконання, дуже добрий приклад, яким повинен бути чоловік. Батько американського президента Джона Кеннеді говорив, що критерієм успіху мужчини в житті є не його службова кар'єра, не фінансовий стан справ, а те, яку сім'ю він створив. Так от, згідно з висловлюванням Кеннеді-старшого, Ігор Рафаїлович досяг великого успіху в житті. Хай у шановного Читача не складається враження, що я ідеалізую ювіляра та “лакую” дійсність. Звичайно, як і в кожній сім'ї, між моїми тестем і тещею виникали непорозуміння чи сварки, але це було дуже рідко і, як правило, короткочасно. Ігор Рафаїлович має дуже добру рису: якщо спалахує, то його гнів швидко згасає, після чого він вибачається, що погарячкував.

Дуже важливо для сімейної гармонії, щоб чоловік і дружина були однодумцями. Ніна Василівна не раз підтримувала Ігоря Рафаїловича у важливі моменти, коли треба було приймати принципові рішення. Обоє ніколи не ставили та й зараз не ставлять матеріальні статки чи вигоди за мету свого життя. Ігореві Рафаїловичу двічі пропонували бути послом у Канаді, враховуючи його досить-таки велику популярність серед української діаспори, а працювати

послом у Німеччині пропонував сам президент Леонід Кучма (до речі, Ігор Рафаїлович дуже добре знає німецьку мову, вільно розмовляє й пише). Але то був час, коли в муках народжувалася Конституція незалежної України, і Ігор Рафаїлович, як голова фракції “Державність”, вважав за обов’язок залишатись у Верховній Раді (нагадаю, що Михайло Сирота, який вистояв, у прямому і переносному значенні цього слова, кожне слово Конституції, був тоді членом фракції “Державність”). А щодо Ніни Василівни, то її не спокусили матеріальні переваги такого призначення, ні перспективи влаштувати дітей за кордоном. Вона без тіні вагань підтримала свого чоловіка. І таких прикладів можна навести чимало.

Ще одна риса життя подружжя Юхновських: скромність, невибагливість. Літні відпустки вони, як правило, проводили з дітьми в Карпатах чи на Шацьких озерах (на озері Пісочному) або на Закарпатті, оминаючи чорноморські курорти чи туристичні путівки за кордон. Майже кожної неділі вранці вони сідали в електричку, їхали до Брюхович, а від залізничної станції пішки йшли лісом до Завадова, де варили крупник, а в грибну пору збирали гриби. Так було заведено ще від тих часів, коли їхні діти, Наталка і Павло, були малими. Ця традиція не порушилась і коли я увійшов до їхньої родини. У 1974 р. Ігор Рафаїлович купив перший у своєму житті автомобіль “Жигулі”. Але й тоді ми доїжджали до Брюхович, залишали машину біля обсерваторії і далі йшли пішки лісом 5-10 км. Погана погода, осіння мжичка не були перешкодою. А ще Ніна Василівна та Ігор Рафаїлович – завзяті грибники. Під час літньої відпустки на Шацьких озерах у стаціонарі Львівського держуніверситету вони регулярно назбирували та висушували по кілька сотень білих грибів. Для цього вставали десь о 4 годині ранку і вирушали на свої грибні місця.

Добре не пам’ятаю, але десь у 1982 чи 1983 році в подружжя Юхновських з’явилося нове заняття-захоплення – город. Ігор Рафаїлович та академік Я.Підстригач отримали невеликі дачні ділянки неподалік від села Чижки, що біля Львова. Це був правічний луг під самим лісом, мало

текст Конституційного договору, а 8 червня відбувся акт його підписання Головою Верховної Ради й Президентом України. Ця подія викликала найрізноманітніші коментарі.

“Важливим досягненням Конституційного договору є те, — вважає народний депутат України Ігор Юхновський, — що без потрясінь вдалося утворити парламентську більшість. На політичній арені України відбудуться перетасування. В основному, в лівому блоці”.

Вересень 1996. Початок роботи шостої сесії Верховної Ради України II скликання.

Вона, по суті, нічим не відрізнялася б від попередніх, коли б не та обставина, що сесія відкривається у новому конституційному полі України. А далеко не всі політики, в тому числі чимало народних депутатів, почуваються у цьому полі не вельми комфортно.

Цю ситуацію коментує голова парламентської групи “Державність”, народний депутат України Ігор Юхновський. За його словами, “Державність” визначила для законодавчого органу чотири головні завдання: першим з них має бути впровадження Конституції; другим — затвердження програми виходу держави з економічної кризи, яка передбачає підйом виробництва, монетарну політику, направлену на створення заощаджень, необхідних для інвестиційної політики, впорядкування податкової системи, ліквідацію пільг; третім — це затвердження бюджету України, а четвертим — весь комплекс питань, пов’язаний з системою державної безпеки.

За словами І. Юхновського, “Центр” і “Державність”, практично вже готові до об’єднання в новій групі центристсько-державницького спрямування; якщо Аналітично-

придатний для городництва. Навіть у завжди спокійної, оптимістично настроєної Ніни Василівни опустилися руки, коли вона побачила цю дуже нерівну, порослу чагарником ділянку. З того часу всі вихідні, включаючи революційні державні свята (жовтневі, травневі), сім’я проводила на дачі. Ігор Рафаїлович ніколи не підганяв до роботи, але сам працював із великим завзяттям та самовіддачею, часом незрозумілими нам. Для чого, заради чого так викладатися? Ніна Василівна не відставала від чоловіка. Їхня наполегливість дала через деякий час результат. Тепер і друге покоління сім’ї Юхновських не уявляє собі вихідних днів без праці на городі, хоча, щиро кажучи, не такої самовідданої, як у батьків. Особливих успіхів у городництві сім’я не досягла, але спільна праця, спільний обід у добрий спосіб згуртовують родину, особливо тепер, коли Ігор Рафаїлович та Ніна Василівна у Києві. Приїжджаючи на короткий час до Львова, Юхновські-старші насамперед роблять дві справи: їдуть у с.Раковець за джерельною, справді цілющою, водою та на свій город. І я дивуюся їм: маючи за сімдесят, вони ні на хвилину не присядуть на дачі без діла. І ще одну рису Ігоря Рафаїловича хочу відзначити – він ніколи не ділив і не ділить хатню роботу на суто чоловічу чи тільки жіночу. Він завжди допомагав (і я переконаний, що й тепер у Києві допомагає) Ніні Василівні в хатніх справах.

Яким я бачу І.Юхновського як батька? Звичайно, він є люблячим батьком, але його любов до дочки Наталки і сина Павла є дуже вимогливою, і мені видається, що деколи вона є навіть обтяжливою. Він ніколи не створював своїм дітям “теплих” умов, хоча і в радянські часи, і особливо в роки незалежної України мав для цього можливості.

Так, син Павло після закінчення фізичного факультету Львівського держуніверситету кілька років пропрацював у Фізико-механічному інституті імені Карпенка. Ігор Рафаїлович наполіг зосередитися на кандидатській дисертації. Будучи відомим фізиком, авторитетним у широких академічних та університетських колах колишнього Радянського Союзу, Ігор Рафаїлович міг, звичайно, посприяти тому, щоб син “вклався” у стандартні для

теоретика 3-4 роки праці і з успіхом захистив дисертацію. І.Юхновський чинить інакше: він ставить перед Павлом підвищену планку вимог і ревно слідкує за тим, щоб син “вигарував” дисертацію. Він допомагає синові, консультує його, перевіряє теоретичні обчислення. Павло має майже закінчену роботу...

Перші роки незалежності України були особливо складними для тих інститутів, тематика яких значною мірою була пов’язана з військово-промисловим комплексом Радянського Союзу. Фізико-механічний інститут НАН України належав до таких установ. Стають все частішими перебої із видачею зарплати, реформують і сильно скорочують штат інституту, в якому працює дружина Павла, вона потрапляє під скорочення. Постає проблема, як діяти. Павло полишає думки про захист дисертації і починає працювати в українсько-італійській фірмі. Спершу Ігор Рафаїлович був проти такого рішення сина, та й решта членів родини, в тому числі і я, несхвально віднеслась до такого рішучого кроку Павла Юхновського. Але минали роки, і от вже майже десять років Павло незмінно працює на одному місці, не залишив фірму і в досить важкі для неї часи.

Про взаємини Ігоря Рафаїловича з донькою Наталею мені писати важче, бо Наталка – моя дружина. Тому обмежуся описом лише однієї події. У ніч з 11 на 12 січня 1974 р. у Наталки почалися пологи. Боячись, що карета швидкої допомоги буде довго їхати (була зима та ще й глуха ніч), я вибіг на вулицю, і, на щастя (це справді було не інакше, як Боже провидіння), буквально за 50 метрів від будинку на вулиці Коцюбинського, де ми проживали, стояв старенький “Москвич” з увімкненими фарами, водій якого відразу погодився відвезти Наталю до лікарні. Батьки Наталки поїхали з нами. У приймальному покої лікарні (вул. Київська) черговий лікар не хотіла прийняти Наталю, бо якось не так було оформлене направлення. Усі ми, звичайно, були дуже розгублені. Але тут ще раз доля усміхнулось нам. У списку лікарів відділення Ігор Рафаїлович побачив прізвище знайомого, якому він телефонує з приймального покою і справа залагоджується. Відношення до нас різко змінюється:

консультативна рада при Кабінеті Міністрів стане реальністю, то базова парламентська група матиме можливість опертися на наробки Аналітично-консультативної ради — вдасться зблизити парламент і уряд.

Червень 1998. Друга річниця прийняття Конституції України.

Ігор Юхновський: “Конституція дала політичну структуру Україні. Залишається друга основна задача виходу з економічної кризи. Основний Закон закріпив сутність держави, її герб та гімн. Другим дуже важливим моментом Конституції є те, що українська мова затверджена як державна. По-третє, важливим в Основному Законі є те, що він підійшов до права приватної власності і до прав людини на приватну власність. Конституція, з одного боку, захистила націю, її

атрибути, мову. Але це не означає, що нація може спочивати на лаврах і може не думати про те, що її досягнення, її культура і промисловість мають конкурувати з аналогічними досягненнями інших націй. Адже ж тільки тоді, коли Україна стане в один технологічний рівень з розвиненими державами світу, вона буде вважатися стабільною і по-справжньому незалежною державою”.

Серпень 1998. Сьомі роковини незалежності.

Ігор Юхновський: “Сім років незалежності — невеликий часовий відрізок в історії кожної держави. Але Україна у свої сьомі роковини незалежності переживає вже третій етап державного становлення. Ми перейшли етап національного пробудження і самовизначення, який закінчився всенародним референдумом; етап створення адміністратив-

черговий лікар приймає Наталю, повідомляючи про те, що пологи, напевне, почнуться буквально через кілька годин. Ми залишаємось у лікарні. Час тоді, здавалося, ніби зупинився. Пригадую, що ми з Ніною Василівною ходили коридором першого поверху лікарні, читали лікарняну стінну газету, якісь медичні інструкції, часом присідали. А от Ігор Рафаїлович ці дві чи три години ні разу не присів жодного разу і навіть не зупинився, весь час ходив. Десь о пів на п'яту ранку мені причувся дитячий крик, а дуже можливо, що це був слуховий обман. Як би там не було, а через деякий час появився лікар і привітав батьків Наталки з народженням внучки, а мене — з народженням доньки. Ігор Рафаїлович найбільше радів, що пологи пройшли легко і що я став батьком. А я, відверто кажучи, почував себе дещо по-іншому, бо очікував сина...

Яким є Ігор Рафаїлович у ролі діда? Має двох онуків: Ірину та Андрія. Ірина закінчила Львівський медичний університет, навчається в аспірантурі, заміжня; Андрій — студент Державного університету “Львівська політехніка”, мріє стати дизайнером. Ніна Василівна та Ігор Рафаїлович відіграли велику роль у вихованні моєї доньки Ірини. Коли ми з Наталею влітку їхали до Кременця, вони брали внучку з собою на Шацькі озера, в пансіонат Львівського університету на озері Пісочному. Ігор Рафаїлович дуже добре плаває, купається в будь-яку погоду: саме він навчив внучку плавати, коли їй було 4 роки. Дідусь і бабуся читали Іринці багато книжок, а вона заохочувала їх, кажучи: “Цитай, цитай”. Якщо Ніна Василівна читала Ірині в основному дитячі книжки, то Ігор Рафаїлович — поезії Шевченка, Лесі Українки... Спершу нам здавалося, що це завчасно для маленької дівчинки віком 4-5 років. Як би там не було, але в нашої доньки, яку дід називав не Ірина, а Ярина, дуже рано проявився хист до складання віршів, а згодом і різних історій, які вона сама називала “mad stories” (божевільні історії). І в цьому, я переконаний, велика заслуга Ігоря Рафаїловича. Дід дуже гордився успіхами внучки, посприяв надрукуванню її віршів в “Українській газеті” та в кількох періодичних виданнях. Вірші були різні, деякі не по-дитячому серйозні. Ось уривок одного

з них, поштовхом до написання якого були відвідини виставки картин чеського художника Вацлава Фіали у Львівській картинній галереї. Це був 1986 або 1987 рік, точно не пам'ятаю (ми з дружиною і донькою в ті часи часто ходили в музеї). Увагу нашої Іринки привернув портрет Леніна, написаний Фіалою десь у 20-х роках. Це було “нетрадиційне” зображення вождя світового пролетаріату з вихолоною борідкою та витягнутою правицею: з портрета на вас дивився втомлений чоловік у кепці з сірим, порослим рудою щетиною обличчям, одягнений у невиразного сіро-зеленого кольору китель. А через деякий час 12-річна дівчинка написала:

Смертельно хворий чоловік
Схотів створить свою державу.
Собі на користь чи на славу?
Ми вже й не знатимем повік...
Низенький, хитрий чоловік
Свою створить надумав владу.
Очиці мруживши лукаво,
Словами ублажнив він вік.
У кепці сірій чоловік
все знищив – не створив нічого,
крім мору лютого, страшного...

Далі були набагато досконаліші і за формою, і за змістом вірші, зокрема непогані, як на мою думку, переклади Василя Симоненка на англійську мову. Тож не дивно, що Ігор Рафаїлович вже уявляв онуку студенткою філологічного факультету Львівського університету: університетська філологічна освіта була б добрим підґрунтям для майбутньої поетеси. Але Ірина обрала фах лікаря, не послуховавши порад діда і батька, бо я вважав, що донька повинна вступати на англійську філологію.

З обранням фаху онука Андрія в Ігоря Рафаїловича вже не було таких проблем. Змалечку Андрій виготовляв макети-копії автомобілів різних марок, майстрував власні моделі. Тож вибір Андрієм університету “Львівська політехніка” не викликав серйозних дискусій на сімейних

ного апарату держави і переходу до вільного ринку і, на кінець, ми увійшли в третій етап — осмислення становища і необхідності побудови високотехнологічного конкурентноспроможного суспільства.

Цей період, який вселяє в нас надію на краще майбутнє, бере свій початок із введенням в грошовий обіг української гривні. Проте, крім цього суттєвого фінансового чинника економічної стабілізації України, існує ще другий — набагато важливіший. Це — знищення кризи неплатежів всередині держави і досягнення позитивної платіжної спроможності у зовнішньоекономічних відносинах. Криза неплатежів пов'язана з технологічним відставанням усієї виробничої і, особливо, машинобудівної системи України. На одиницю продукції ми витрачаємо забагато енергії, матеріалів і робочого часу.

Собівартість нашої продукції при світових цінах на нафту і газ значно вища, ніж у Європі і Азії, а якість її нижча. Вихід з цього положення вимагає трьох головних заходів: модернізації виробництва, раціоналізації виробництва, зменшення витрат на газ і нафту. Я глибоко переконаний в усвідомленні цих завдань Президентом, урядом і Верховною Радою”.

Вересень 1998. Початок сесії Верховної ради під керівництвом О. Ткаченка.

Початок кожної сесії — палка полеміка на тему соціально-економічної ситуації в Україні та погрози послати уряд у відставку. Свій коментар про поточну ситуацію дає народний депутат України Ігор Юхновський.

“Зараз, як ніколи, Україні потрібна політична стабільність, — наголосив вчений і політик. — Усі три гілки влади повинні працювати

радах. А коли Андрій був ще школярем, то кожного літа дід і баба забирали його з собою на один місяць на Закарпаття, де вони проводили літню відпустку. Ігор Рафаїлович вчив онука плавати, гартував його купанням у гірських водоспадах, ходив з ним у гори. . .

Переходжу до найскладнішої частини моєї розповіді — опису моїх взаємин з Ігорем Рафаїловичем, як зятя та тестя. На побутовому рівні вони завжди були дружні і до сварок чи суперечок не доходило, хоча ми й прожили в одному помешканні (хай і у великому) разом десять років. А от наші наукові відносини складались дуже непросто. Я за фахом фізик-теоретик, закінчив Московський університет, три роки пропрацював у Москві за направленням, де й зробив кандидатську дисертацію, яку захистив у Львові у 1971 році. Я працював на посаді молодшого наукового співробітника у Львівському відділенні Інституту теоретичної фізики АН УРСР, коли в 1973 р. увійшов у сім'ю Юхновських. До речі, у жовтні 2000 р. мине 30 років, як я незмінно працюю на одному місці. За цей час змінювались лише мої посади та назви нашої інституції: відділ у 1980 р. переростає у Львівське відділення Інституту теоретичної фізики, а в 1990р. у самостійний інститут — Інститут фізики конденсованих систем АН УРСР. Ігор Рафаїлович у 1973 р. вже був членом-кореспондентом Академії наук УРСР, відомим вченим. І от тепер, оглядаючись назад, можу стверджувати, що тоді, особливо на перших порах, я занадто загострено сприйняв перспективу бути в тіні наукової слави І.Юхновського і — що б я не робив — фігурувати як “зять Юхновського”. Цим і пояснюється моя, навіть нарочито підкреслена відстань від наукової тематики, яку розробляв Ігор Рафаїлович зі своїми учнями. Ігор Рафаїлович не заперечував, але й не схвалював моєї наукової діяльності. Оскільки, як вже зазначалось, моя тематика була віддалена від наукових інтересів відділу, то під час кожного свого виступу на семінарі чи звіті за пророблену роботу мені доводилось добряче попотіти, щоб відповісти на всі запитання чи зауваження “шефа”. Мені, як правило, сильно перепадало в таких випадках, і характеристики типу “впертий, як осел” були досить частими. Попри все Ігор

Рафаїлович не прискіпувався до мене, він хотів лише розібратися в суті проблеми, але в ті часи я цього часто не розумів, тому з мого боку були затаєні образи. Зі свого боку Ігор Рафаїлович теж відчував певну незручність, що зять працює в тій же науковій установі, тому його вимоги до мене були підвищені. Так, мені довелося чекати переведення з посади молодшого наукового співробітника на посаду старшого наукового співробітника десять років, хоча в середньому цей термін в Академії наук та й в нашому інституті становив 5-6 років. Докторську дисертацію я захищав у Московському університеті, хоча вчена рада із захистів докторських дисертацій за спеціальністю “теоретична фізика” була і в нашому базовому Інституті теоретичної фізики в м. Києві. Звичайно, захищатися в рідному інституті було б набагато простіше, але ми відмовилися від цієї думки з стичних міркувань. Ігор Рафаїлович декілька разів, особливо після захисту мною у 1985 році докторської дисертації, пропонував мені піти працювати у вищий навчальний заклад з перспективою очолити кафедру. Такий перехід давав і певні матеріальні вигоди, і можливості адміністративної кар’єри, однак я відмовлявся, а Ігор Рафаїлович дуже й не наполягав.

ЮХНОВСЬКИЙ У НАУЦІ

Спогади про наші наукові стосунки плавно переходять у моє бачення І.Юхновського як вченого. Вперше я зустрів його на семінарі для студентів фізичного факультету, які виявили бажання займатися теоретичною фізикою. Як студент другого курсу, я не все зрозумів, але добре пам’ятаю, що мене тоді сильно вразили логічність і послідовність викладу Ігоря Рафаїловича. У 1964 р. я перевівся на четвертий курс фізичного факультету Московського університету. І от влітку 1965 р., повернувшись з Москви до Львова на канікули, я зустрів біля фізичного факультету по вул. Ломоносова Ігоря Рафаїловича. Він підійшов до мене, привітався, розпитував про навчання в Московському університеті. Я

злагоджено і виробити спільні дії для подолання фінансової нестабільності. Виділений МВФ кредит в розмірі 2 мільярди 200 мільйонів зробить нашу валюту стійкою. У нинішній ситуації іншого варіанту, як отримання цього кредиту, в нас не було. Але його треба використати розумно”.

– Вже з перших днів роботи другої сесії парламенту знову запанували політичні пристрасті. Як на Вашу думку, Верховна Рада несе відповідальність за фінансову нестабільність в державі?

– На мою думку, парламент також повинен розділити вину за ситуацію, яку нині маємо в державі. Представники від лівих фракцій у Верховній Раді постійно вимагали, щоб була орієнтація на Росію. А в нинішній безнадійній фінансовій кризі в Росії це привело до того, що

Україна не може експортувати в Росію свої товари, бо РФ стала неплатоспроможною. В той же час з боку уряду не все було зроблено для розвитку нашого внутрішнього ринку. Машинобудування не купує свого металу тощо. До тих пір, поки ми не наведемо порядку на внутрішньому ринку, будемо постійно мати проблеми з фінансами.

– Пік політизації в парламенті прийшовся на указ Президента про секвестрування бюджету. Чи має рашію голова бюджетного комітету Ю. Тимошенко стосовно того, що Верховна Рада повинна відмінити указ Президента?

– Указ Президента України про скорочення бюджету на 1998 рік пов'язаний з тим, що в нас не вистарчає коштів, щоб всім заплатити заробітну плату. Виходячи з такої ситуації, міністерства охорони

був дуже здивований, що він запам'ятав мене з виступів на студентських наукових конференціях і цікавиться мною. Далі доля звела нас двох у 1970 р., коли я просив прийняти мене на роботу в новостворений Львівський відділ Інституту теоретичної фізики Академії наук УРСР, який І.Юхновський очолював у 1969 році. Коли я почав працювати у відділі в жовтні 1970 р., то науковий ступінь (доктор фізико-математичних наук) мав лише Ігор Рафаїлович. У решті з нас не було ні наукових ступенів, ні звань, але була жадаба до знань, працьовитість та честюлюбство. Я вже мав досвід праці в Московському академічному інституті, мав нагоду слухати лекції відомих фізиків, чув чимало оповідей про їх спосіб життя та манеру праці. Стиль праці та керування відділом Ігоря Рафаїловича був незвичний і дуже відрізнявся від тих оповідей. У нас не було жорсткої, паличної дисципліни чи певних часових рамок приходу на роботу, але так було та й, напевне, і тепер є в інших теоретичних інститутах, чим я не здивую читача. А от тепер про нетипові речі.

Кожному працівникові відділу Ігор Рафаїлович формулював тему роботи, конкретні завдання, і кожні три місяці у нас відбувалися “прослуховування”. Проходили вони, як правило, по середах і починалися десь о 10 годині ранку. Кожен працівник відділу виходив до дошки і розповідав, що йому вдалося зробити за цей час. Така доповідь тривала від 30 хвилин до однієї години, а інколи, якщо виникали запитання, і довше. Неважко зрозуміти, що таке прослуховування затягувалося до 15-16 години, а зрідка переносилось і на наступний день, четвер. Ми, молоді, під кінець такого тривалого семінару втомлювалися і не дуже уважно сприймали доповідача, проте цього не скажеш про І.Юхновського: він і під кінець прослуховування виглядав свіжим і допитливим, а часом – по-дружньому в'їдливим із своїми запитаннями та зауваженнями. Під час кожної доповіді він щось занотовував у спеціально заведений для цього зошит, але найбільше нас вражало те, що задачі всіх своїх працівників він тримав у пам'яті. Це було навіть і тоді,

коли кількість працюючих у відділі перевищила за десяток та ще й додалися аспіранти. Так що не працювати, бити байдики хоча б кілька тижнів не було найменшої змоги, бо це відразу виявилось б на черговому прослуховуванні. І сам І.Юхновський був, є та й залишиться для нас взірцем працьовитості, наукової порядності і принциповості. При такому заведеному порядку у відділі йшов природним чином відбір найздібніших, найсильніших, найвитриваліших. Ігор Рафаїлович не раз підкреслював та й зараз стверджує, що працювати в галузі теоретичної фізики може лише фізично сильний і твердий духом молодий чоловік. Він агітував нас до занять спортом, залишаючись, як завжди і в усьому, прикладом. Пригадую, що на початку червня 1973 р. під Чернівцями протягом 10 днів працювала школа з теоретичної фізики. База відпочинку, на якій ми жили, знаходилась у дуже мальовничій місцині: буковий ліс з кількома старезними деревами, які були віднесені до пам'яток природи, невелике, але дуже гарне озеро. У перший же день перебування Ігор Рафаїлович організував ранкову зарядку: біг, а потім купання в озері. Найкращими плавцями серед львів'ян виявилися Ігор Рафаїлович та Петро Костробій (тепер, до речі, перший проректор Державного університету "Львівська політехніка"). Через кілька днів погода зіпсувалась, почалися дощі, і вже ніхто з нас не хотів вставати о 6 годині туманного, холодного ранку, а тим паче, купатися. Ігор Рафаїлович був єдиним з 40 чи 50 учасників школи, ранковий моціон якого не залежав від погоди. З бігу Ігор Рафаїлович починає свій робочий день, де б він не перебував: вдома, на відпочинку, у відрядженні за кордоном. Бігає він за будь-якої погоди і в будь-яку пору року. Двадцятиградусний мороз, чужа країна, легкий нежить ніколи не зупиняють його. Теперішня "ранкова норма" Ігоря Рафаїловича – 2 км бігу, а потім півгодини інтенсивних вправ з обов'язковим підтягуванням на перекладині або на гілці дерева, далі – контрастний душ або, якщо є можливість купання в річці чи озері. Можливо, що в такій високій фізичній культурі, самодисципліні та

здоров'я, освіти і інші не доотримують необхідної кількості грошей для виплати зарплати. Якщо ми не введемо ніяких пропорційних скорочень виплати заробітної плати зверху, то одні будуть отримувати стовідсоткову зарплату, а інші жодної копійки. Згідно з прийнятим указом, скорочення відбулося для всіх до тих меж, які уряд може з бюджету проплатити. Я розумію, що це є несправедливо, але нинішня фінансова ситуація до цього змушує.

Я вважаю, що ставити нині питання в політичній площині по відношенню до уряду і Президента України було б нелогічним. Треба все зробити, щоб забезпечити стабільність у фінансовій системі.

Вересень 1998. Чергове загострення стосунків з Росією, суто реваншистські випадки в Києві спікера Державної Думи Російської Федерації Геннадія Селезньова.

Візит спікера Державної Думи Російської Федерації в Україну Геннадія Селезньова відбувся 28-29 вересня. Виступаючи з трибуни Верховної Ради України, він порушив усі норми добросусідства, пошани до суверенітету незалежної держави, проявивши зухвалість і цинізм. Словом, він поведився так, немовби прибув до підлеглої йому провінції.

Ігор Юхновський прокоментував цю проблему: “Виступ голови Держдуми Російської Федерації був безглуздом, тому що Росія буде розпадатися. Вона не зможе справитися з важкою фінансовою кризою, яка її охопила. Шкода, що російська Держдума має такого нерозумного керівника”. Торкаючись економічних взаємин між двома державами, він наголосив, що Україна платить дуже високу ціну за безальтернативність щодо Росії. За його

організованості і є один із секретів доброго здоров’я, високої працездатності та творчого довголіття Ігоря Рафаїловича.

Наведу кілька пояснень, що означає стосовно Ігоря Рафаїловича вислів “висока працездатність”. У 70-80-х роках Юхновські проживали по вулиці Коцюбинського, а наш відділ знаходився за 5-7 хвилин швидкої ходьби від квартири. Ігор Рафаїлович приходив на роботу біля 10 години ранку, а завершував робочий день у відділі десь о 18 год. А далі, вже вдома, починалась “друга зміна” – від 20 до 23 години. Наприкінці 70-х років Ігор Рафаїлович працював над проблемою розрахунку статистичної суми тривимірної моделі Ізінга, це була одна із найактуальніших проблем тогочасної теоретичної фізики. Ці родинні “сидіння” після нелегкого робочого дня дали, таки без перебільшення, видатний науковий результат. Ігор Рафаїлович розвинув оригінальний метод обчислення термодинамічних властивостей тривимірної моделі Ізінга. Щоб стало зрозуміло читачам, які не є спеціалістами з теоретичної фізики, скажу одне: Ігореві Рафаїловичу вдалося розв’язати до кінця, “до числа” ту проблему, яку не зміг повністю розв’язати лауреат Нобелівської премії з фізики К.Вільсон.

Гарна творча атмосфера, що панувала у відділі, не могла не принести гарних результатів. Як вже зазначалось, коли було створено в 1969 р. Львівський відділ Інституту теоретичної фізики, лише Ігор Рафаїлович мав науковий ступінь. А через 10 років у складі відділу були член-кореспондент АН УРСР (І.Юхновський), 2 доктори фізикоматематичних наук та понад десяток кандидатів фізикоматематичних наук. І всі ми були вихованцями (як я, наприклад) або безпосередніми учнями школи І.Юхновського. Відділ організовував регулярні – через кожні два роки – наради зі статистичної фізики, на які приїжджали відомі спеціалісти з усього колишнього Радянського Союзу: Москви, Ленінграда, Києва, Харкова. Наукові здобутки відділу дістають належне визнання, тому він усе частіше фігурує як опонуюча організація під час захистів

кандидатських і докторських дисертацій, на семінарах відділу виступають вчені з різних міст України. Приємно отримувати листи з проханнями дати відгук на автореферат дисертації, бо твоя думка про неї важлива у ВАКу. І все це здобуто лише за десять років існування відділу! Хіба це не наукове диво, що за короткий термін виріс “з нуля”, сформувався колектив науковців вищої кваліфікації. Рамки відділу як структурної наукової одиниці ставали щоразу меншими для нас, аж – до замалих. І тут випадає нагода. На початку 1980 р. до Львова приїжджає Президент Академії наук СРСР Александров у супроводі Президента АН УРСР Патона. Мета поїздки – ознайомлення з академічними інститутами Західного наукового центру. Звичайно, для виступу керівникові такої малої структурної одиниці, як відділ, було відведено дуже мало часу. Але доповідь І.Юхновського про наукові здобутки відділу та перспективи була настільки ґрунтовною, що академік Александров відразу дав розпорядження про створення Львівського відділення Інституту теоретичної фізики АН УРСР. І.Юхновського призначають заступником директора ІТФ АН УРСР з наукової роботи і керівником Львівського відділення цього інституту. Відділення складається з трьох відділів, які очолюють І.Юхновський та його учні – молоді доктори наук І.Вакарчук і М.Головко. На закінчення перебування Президента Академії наук СРСР у Львові Львівський обком партії України організував прийом, на який Ігор Рафаїлович потрапив вперше і був прикром вражений і здивований його розкішшю та марнотратством: за кожним з гостей стояв офіціант, готовий виконати щонайменше бажання; на десерт подали полуниці, хоча за календарем був лютий чи березень. І.Юхновський довго не міг заспокоїтись, запитуючи і себе, й мене: “Якщо таке відбувається на рівні обкому партії, то що тоді твориться у верхах партії?”

Початок 80-х років був плідним і особисто для Ігоря Рафаїловича, і для нашого Відділення. Ми діставали міжнародне визнання. Все частіше з закордону надходили

словами, серед усіх країн світу ми платимо Росії найвищу ціну за газ, себто усі негаразди російських нафтогазових компаній сходяться і частково вирішуються за рахунок України. Щоб виправити це становище, І. Юхновський пропонує на 2 млрд. грн. скоротити витрати на споживання газу в Україні; максимальну увагу приділити участі України в будівництві нафтошляху Баку-Туапсе-Одеса-Броди як вкрай необхідного для України і для Європи; зменшити імпорт автомобілів і машин з Росії (імпортувати машини тільки найвищої якості); заморозити експорт за контрактами, що здійснюється в російських рублях.

Листопад 1998. Нові антиукраїнські реверанси Державної Думи Російської Федерації.

Після того, як Державна Дума Російської Федерації відмовилася ратифікувати угоду з Україною

про протиповітряну оборону (мовляв, ратифікація такої угоди означатиме закріплення за Україною статусу Севастополя і Криму в цілому), вона проявила чергову оригінальність. До Києва прийшла вже друга заява Держдуми, у якій російські парламентарії, незважаючи на наявність Конституції України, вважають недопустимим закріплення в Конституції Криму української мови як державної на території півострова. У заяві з приводу неприйнятності Кримської конституції (з точки зору імперії) говориться про те, що Росія буде захищати усіма доступними засобами своїх “соотечественників” та так зване російськомовне “населеніє” в колишніх радянських республіках. До речі, прояви цього захисту бачимо у все більш агресивній “кацапізації” України як на побутовому, так і на урядовому рівнях.

поштові листівки з проханням вислати відбитки тієї чи іншої статті. Зростала кількість захищених кандидатських дисертацій, а троє чи четверо співробітників мали майже готові до захисту докторські дисертації. Відділення починає постачати науково-педагогічні кадри найбільшим вузам Львова – університету та політехніці.

У 1982 р. Ігоря Рафаїловича обирають академіком АН УРСР. Це відбувається “з першої спроби”! Під час процедури голосування Ігор Рафаїлович займався бігом на стадіоні, у такий спосіб він вирішив переконатися, звичайно, хвилюючи для нього години...

Це тільки на перший погляд може здатися, що доля і успіх дуже прихильні до Ігоря Рафаїловича і все йому вдавалося і вдається у житті досить легко. Обранню академіком передували: важка праця, часті поїздки у провідні наукові центри України та до Москви, виступи на семінарах відомих вчених, підтримка яких на виборах потім багато важила. Перебуваючи досить близько до Ігоря Рафаїловича і на роботі, і вдома, можу без перебільшення та словесних гіпербол заявити, що за всіма його науковими здобутками, визнаннями, нагородами стоїть насамперед важка, часом дуже виснажлива праця, виняткова цілеспрямованість, воля і наполегливість.

Ще одну рису І.Юхновського як вченого хочу відмітити. Він вмів дуже швидко “переключатися” під час роботи з однієї теми на іншу. Більшості з нас, суджу по собі, потрібен певний час, щоб “втягнутися” в роботу, “увійти” в проблему. Але тільки не Ігорю Рафаїловичу. Пригадую, влітку 1984 р. під час відпустки на Шацьких озерах Ігор Рафаїлович працював над своєю монографією, присвяченою теорії фазових переходів. І от після плавання він сідав за стіл і починав писати з такою швидкістю, що здавалося, ніби плаваючи в озері, він все обдумав, а тепер залишилось тільки викласти на папері. А щодо продуктивності праці – то нехай судить сам Читач. За два чи за три тижні тієї відпустки на озері Пісочному він, опрацьовуючи свої статті, записи і т.д.,

зробив повністю рукопис монографії, обсяг якої у надрукованому вигляді становить 223 сторінки!

Продовжуючи тему про книги та монографії, написані І.Юхновським, розповім дві короткі історії, які ще додадуть кілька штрихів до його портрета. У 1989 році ми з Ігорем Рафаїловичем подали в Київське видавництво “Наукова думка” нашу спільну монографію “Квантово-статистична теорія неупорядкованих систем”. Книга була “позапланова”, тому ніякого гонорару за неї не передбачалося. Рукопис був довго в роботі на столі редактора, так що виходу книги у світ треба було очікувати не швидше 1991 р. І от у 1990 р. голландське видавництво “Elsevier” через рекламні проспекти “Наукової думки” зацікавилася нашою монографією і попросило нашої згоди на переклад її англійською мовою. Я вияснив умови перекладу. Згідно з існуючою тоді практикою 80 відсотків авторського гонорару належало Всесоюзному Агентству з авторських прав (ВААП), а 20 відсотків отримували автори, що становило приблизно по 400 голландських гульденів для кожного (800 американських доларів). У той час це була, звичайно, дуже велика для нас сума. Проте найбільш дивним у цій справі був той факт, що наш посередник – видавництво “Наукова думка”, завдяки якому “Elsevier” знайшов нас, не діставав ні копійки. Я виклав усі обставини Ігорю Рафаїловичу. Не пригадую дослівно, але реакція була така: “Доки Москва буде забирати наші гроші?” Ми відмовилися від угоди з “Elsevier”.

З утворенням незалежної України дуже гостро постало питання про україномовні підручники для вузів, зокрема з фізики. І.Юхновський вирішує написати підручник з квантової фізики. На мою думку, статистична фізика і квантова механіка – найважливіші і найважчі для студентського сприйняття розділи фізики. Ігор Рафаїлович віднаходить старі записи лекцій з квантової механіки, які він читав студентам фізичного факультету Львівського університету впродовж багатьох років, і починає їх

Цю ситуацію коментує народний депутат України Ігор Юхновський: “Відношення Росії до України або до інших колишніх держав з точки зору міжнародного права є специфічним. Керівництво Росії звикло до імперіалізму, дух якого вrostав у гени росіян протягом віків. На імперіалізмі та зневазі до інших народів в Росії виховані десятки поколінь. Коли Верховна Рада Автономної Республіки Крим прийняла Конституцію у відповідності до Конституції України, то з Москви зразу ж була негативна реакція або “оклик”. Але російське керівництво і, в першу чергу Державна Дума, повинно задуматися над тим жалюгідним становищем, в якому опинилася нині Росія, і все ж таки зменшити свої імперіалістичні “апетити”. Нині можна вже говорити, що Російська Федерація на грані розпаду. Такі звернення, які розсилає

Держдума, не мають для України ніякого значення. Я б хотів поставити запитання: “Що може зробити Росія Україні, якщо вона не змогла побороти навіть Чечню”?

Грудень 1998. Рік, що минає, коментує народний депутат Ігор Юхновський:

“1998 рік визначився тим, що відбулося усвідомлення стану української економіки”.

Січень 1999. Підсумки другої сесії та перспективи на третю.

Підсумки другої сесії Верховної Ради України III скликання коментує народний депутат України, академік Ігор Юхновський. За його словами, є підстави говорити ПРО ПОЗИТИВНІ РЕЗУЛЬТАТИ другої сесії Верховної Ради. Вони полягають у тому, що вчасно прийнятий Державний бюджет з аналізом економічної ситуації. “Вперше вираху-

опрацьовувати, “осучаснювати”. З понеділка до п’ятниці весь час забирає робота у Верховній Раді, депутатські обов’язки. Для праці над підручником залишаються лише суботи і неділі. На ці дні він приїжджає до Львова і всі вільні хвилини присвячує написанню підручника. Майже кожної неділі ввечері перед від’їздом до Києва він передавав черговий розділ підручника старшим науковим співробітникам Інституту, кандидатам наук Г.Понеділку та І.Мриглоду для остаточної редакції. Робота над підручником просувалася, звичайно, не так швидко, як над монографією на Шацьких озерах, але за рік підручник був готовий до друку, і видавництво “Вища школа” випускає у світ “Квантову механіку” І.Юхновського. Був це 1995 рік. А ще через три роки учень І.Юхновського Іван Вакарчук, обтяжений обов’язками ректора Львівського університету ім. І.Франка, напише та видасть свій підручник “Квантова механіка” – гарна естафета поколінь і приклади, гідні наслідування. (До речі, 200 примірників цього посібника безкоштовно передані Одеському державному університету, в якому, на жаль, державна мова поки що на сирітських умовах).

У 1990 р. на базі Львівського відділення ІТФ АН УРСР – був утворений Інститут фізики конденсованих систем АН УРСР, незважаючи на те, що двоє провідних докторів наук І.О.Вакарчук та Ю.К.Рудавський напередодні перейшли працювати відповідно у Львівський державний університет та Львівський політехнічний інститут і згодом очолили ці два найбільші вузи Львова. Діяльність учнів І.Юхновського на таких відповідальних посадах виявилась напрочуд плідною, вона відзначена державними нагородами України. За час їхнього ректорства у навчальних закладах відбулись серйозні зміни: університет став національним, а політехнічний інститут набув статусу державного університету. Незважаючи на зайнятість, І.Вакарчук та Ю.Рудавський не забувають дороги до Інституту, в якому вони пройшли шлях від аспіранта до доктора наук.

Зараз Інститут фізики конденсованих систем налічує 6 відділів, в яких працює один академік та одинадцять докторів

наук. Упродовж 30 років тут сформувалась самобутня українська школа теоретичної фізики, визнана в науковому світі, біля витоків якої стоїть І.Юхновський. Вихованці Ігоря Рафаїловича вже давно мають своїх учнів, стали завідувачами відділів.

Під час сесії Верховної Ради І.Юхновський живе в Києві і приїжджає до Львова лише в перервах роботи парламенту. Тоді обов'язково заходить до Інституту, дирекція якого завжди старається приурочити до приїзду Ігоря Рафаїловича або засідання вченої ради Інституту, або семінар з важливою науковою доповіддю. Починається такий захід, як правило, з вибачення Ігоря Рафаїловича, оскільки він зможе бути присутнім не більше однієї години. Але минає година, півтори... Ігор Рафаїлович забуває, що його чекають інші справи – тут він знову фізик! Будьмо відверті. За останні десять років роботи в парламенті І.Юхновський не має ні часу, ні змоги читати фізичні журнали, так що інформація, яку він отримує, слухаючи доповідача чи то на сесії Національної академії наук України, чи то на семінарі, є суб'єктивною. І тут на допомогу йому приходять великий досвід вченого і гідна подиву та “білої заздрості” інтуїція, що дає змогу йому безпомилково оцінити вартість та значимість обговорюваної проблеми.

Інститут фізики конденсованих систем НАН України стійко пережив і багатомісячні затримки (більш ніж скромної) зарплати академічного вченого, і відсутність фінансування наукових досліджень. Колектив Інституту зберігся, провідні вчені не роз'їхалися по закордонах. Це зовсім не означає, що працівники не їздять у наукові закордонні відрядження, і навіть досить тривалі: до одного року і більше. На запрошення львівські дослідники працюють у наукових лабораторіях: США, Японії, Німеччини, Англії, Франції, Мексики й обов'язково повертаються додому (за цих 10 років лише двоє працівників Інституту вирішили покинути Україну назавжди). Саме в тому, що ядро Інституту вціліло у нелегкий теперішній час, є і пряма, і опосередкована заслуга Ігоря Рафаїловича. Бо в Інституті панує генерований його директором добрий

вані усі пільги на основі прийнятих Верховною Радою законів. Ці пільги складають 17 мільярдів гривень. Ця астрономічна цифра була б не під силу будь-якій багатій європейській державі, не кажучи вже про Україну. Зроблені Комітетом з питань бюджету висновки про пільги будуть вимагати наведення відповідного порядку. Такий аналіз зроблений з державним резервом, а також із виділенням кредитів під гарантію держави. На другій сесії прийняті Закони про вибори президента і про столицю України місто Київ”.

Торкаючись перспективи, І. Юхновський наголосив, що третя сесія буде більш неспокійною у порівнянні з другою, бо потенційні кандидати на посаду Президента України сидять у Верховній Раді. На третій сесії можуть бути прийняті навіть нелогічні

популістські закони тільки для того, щоб отримати виграш в агітації під час президентської гонки.

Жовтень 1999. Останній перед президентськими виборами “день Уряду” у Верховній Раді.

Його коментує народний депутат України Ігор Юхновський: “З реальним наближенням президентських виборів Уряд знайшов гроші на виплату заборгованості бюджетникам. Проте хочу наголосити, що зменшення заборгованості по заробітній платі пов’язано з тим, що курс гривні упав порівняно з долларом у 2,5 рази і фактично виплачений людям борг у 2,5 рази менший, ніж та заробітна плата, яку повинні були вони одержати. Урядовці також замовчують такі реалії: з одного боку, вони зменшили заборгованість із заробітної плати в бюджетній сфері,

дух працьовитості, наукової і людської порядності, душевної стійкості та відданості тим ідеалам, які формують нового громадянина України. Щоб спуститися від пагеттики до земної прози, зазначу, що за останні 5-6 років відбувся дуже серйозний природний відбір наукових кадрів молодшої формації Інституту. Деякі з них зайнялися підприємництвом, банківською справою і досягли непоганих успіхів. Але на зміну їм приходять здібні випускники Львівського Національного університету ім. Івана Франка. І знову мушу вдатися до гіпербол. У ті нелегкі часи, які переживає Україна, і українська наука зокрема, Інститут фізики конденсованих систем НАН України є унікальним явищем: зберіг 90% свого кадрового складу, виріс якісно за рахунок захистів кандидатських і докторських дисертацій; кожного року на всі сто відсотків виконує план з прийому до аспірантури, випускає (без жодної копійки державних дотацій) фізичний журнал “Condensed Matter Physics”, який набуває все більшої ваги в науковому світі; при Інституті успішно функціонує вчена рада із захисту докторських дисертацій. За підтримки І.Юхновського при нашому Інституті було з метою забезпечення доступу до глобальної мережі Internet наукових та навчальних закладів Західної України, створено електронну мережу УАРНет, яка в даний час є найпотужнішим Інтернет-провайдером у Західній Україні. Ось таким є зараз Інститут фізики конденсованих систем Національної академії наук України – дітище І.Юхновського.

Знання фізики сильно допомагають Ігорю Рафаїловичу і в його політичній діяльності. Розповім один епізод, пов’язаний з Чорнобильською АЕС. За часів Радянського Союзу Чорнобильська АЕС була дослідницьким полігоном Московського Інституту атомної енергії ім. Курчатова. Українських ядерщиків туди не допускали. І навіть після того, як Україна стала незалежною, “за інерцією” там працювали вчені з Москви і отримували немалі гроші. Ігор Рафаїлович не раз бував у Чорнобилі. Під час перших відвідин він спробував вияснити, які проблеми вирішують вчені Інституту атомної енергії з Москви. У перші хвилини розмови

керівник проєкту, доктор фізико-математичних наук, віднісся дуже зверхньо до депутата Верховної Ради України, який хотів щось довідатись про їхню роботу. Але вже через 15 хвилин розмови, після кваліфікованих питань і зауважень Ігоря Рафаїловича десь поділися зверхність і “столичная спесь” заїжджого вченого. Виявилося, що подібні дослідження можуть виконувати не гірше, але сумлінніше і не за такі великі гроші українські вчені Київського інституту ядерних досліджень НАН України.

І ще один штрих до портрета І.Юхновського-вченого. У 1986 або 1987 році, точно не пам'ятаю, І.Юхновський перебував у науковому відрядженні в Канаді на запрошення канадського фізика українського походження, професора Ю.Даревича. У той час усі закордонні відрядження на Захід здійснювались тільки через Москву. Пан Даревич передав нам, що добре було б, якби хтось зустрів Ігоря Рафаїловича в Москві, в аеропорту. Склалося так, що я і співробітник нашого Інституту Юрій Головач мали залагодити певні справи в іноземному відділі АН СРСР і ми спланували час наших відряджень таким чином, щоб зустріти Ігоря Рафаїловича і повернутись разом до Львова. Ми досить довго чекали І.Юхновського в залі аеропорту Шереметьєво, і коли побачили його серед перших пасажирів рейсу з Канади, то дуже здивувалися з його багажу. На спині академіка висів великий, і як виявилося пізніше, дуже важкий наплечник, в одній руці він ніс не менш важкий портфель, а в другій – невеличку валізу. Наплечник і портфель були вщерть набиті книгами, підручниками з фізики, відбитками статей. А от особисті речі та скромні дарунки рідним помістилися у валізі...

ЮХНОВСЬКИЙ І ПОЛІТИКА

Як на мене, Ігор Рафаїлович має рису, яка є вадою в політичній діяльності: він ніколи не приховує свої думки чи оцінки, що часто не подобається тим, кого це безпосередньо стосується, й у справах, які не пов'язані з наукою чи економікою,

а з іншого – суттєво зросла заборгованість із заробітної плати у виробничій сфері. І це дуже небезпечно для України процеси”.

Ігор Юхновський:

“Ми вироблятимемо оптимізаційну методику в державі”

Розмовляла Галина
Левицька
“За вільну Україну”,
жовтень 1996

Нині дуже поширена думка, що в українському уряді досі існує доволі сильне проросійське лобі. Це підтверджується хоча б тим, що зірвано всі терміни будівництва нафтового терміналу під Одесою. Є чимало директорів державних заводів в Україні, котрі не спроможні розвивати зв'язки з іншими країнами, що утворилися на руїнах колишнього Радянського Союзу, а й далі продовжують орієнтуватися тільки на Росію.

керується переважно почуттями, а не холодним розумом.

Пригадую розповідь Ігоря Рафаїловича про сесію Академії наук УРСР у березні 1974 р., у засіданнях якої брав участь і член-кореспондент АН УРСР Віталій Петрович Шелест, син колишнього першого секретаря компартії України Петра Шелеста. Так от, на ранковому засіданні навколо В.Шелеста був своєрідний вакуум: крісла попереду і позаду В.Шелеста були порожні, бо вчені боялися сидіти поруч з сином опального керівника партії, аби хтось та щось не подумав і не запідозрив у симпатіях. І в перерві спостерігалась така ж картина. Ігор Рафаїлович не витримав, підійшов до Віталія Петровича, почав з ним розмовляти, а після перерви сів поруч з В.Шелестом і сидів до кінця засідань того дня.

Активна громадсько-політична діяльність І.Юхновського почалася з “Меморіалу”. Він очолив Львівське відділення цієї організації і допоміг багатьом людям віднайти сліди родичів, загиблих у часи сталінського терору в таборах Сибіру та в тюрмах. “Меморіал” організував восени 1987 р. у кількох залах Львівського музею “Арсенал” експозицію документів, фотографій, особистих речей політичних в'язнів радянського режиму. Ми з дружиною також дивились цю експозицію. Була непривітна дощова неділя, а в залах було дуже людно, важко було досягнути до стендів. Серед відвідувачів – літні люди і молодь, дехто плакав, бо не можна було без хвилювання читати прощальні записки ув'язнених до рідних, дивитися на нехитрі, зроблені в тюрмних камерах особисті речі, саморобні молитовники. З вірою в Бога і в Україну, в її кращу долю гинули люди. Думаю, що така експозиція мала сильний вплив на вичавлювання з нас крапля за краплею раба, німого і збайдужілого до всього, що його оточує. А щоб добитися дозволів на організацію цієї експозиції, відновлення могил січових стрільців на Янівському цвинтарі, доступу до архівних документів КДБ та інших справ, доводилося йти на поклін до Львівського обкому партії, до Комітету державної безпеки і мати не дуже приємні розмови. Але Ігор Рафаїлович не рахувався з часом

і зовсім не думав про те, що активна діяльність голови Львівського Меморіалу може не подобатися владі.

Все, що робив і робить І.Юхновський, несе печать оригінальності. Не є винятком у цьому і політика. Десь від середини 80-х років Ігор Рафаїлович серйозно захопився оцінкою суспільних і політичних явищ з позицій універсальних законів природи. Він узагальнює поняття суспільної ентропії і висловлює думку про те, що закони термодинаміки діють не тільки у живій природі, але і в суспільних системах. Такому висновку передувало прочитання великої кількості літератури, дискусії з ученими біологами, хіміками, економістами та істориками. Дехто з нас, фізиків, у тому числі і я, сумнівалися в цьому, але Ігор Рафаїлович наполегливо стверджував, що на підставі універсального другого закону термодинаміки СРСР як замкнена, ізольована система мусить рано чи пізно розпастися, бо така система має мінімальний коефіцієнт корисної дії і є дуже нестійкою відносно навіть незначних збурень. Що ж, перебудова та гласність і виявилися тими збуреннями, які спричинили розвал СРСР.

Чи мав І.Юхновський за мету будь-як увійти у “велику політику”? Висловлю несподівану для більшості з читачів думку: ні, не мав такої мети, хоча в силу обставин увійшов-таки в неї. На підтвердження такої думки можу навести цілу низку фактів, коли І.Юхновський свідомо пропускав вперед іншого, хоча міг цього і не робити, бо мав не менші шанси на політичний успіх. Наведу тільки один маловідомий факт, який не зачепить нічиїх інтересів.

У 1988 р. кілька академічних інститутів м.Львова висунули І.Юхновського кандидатом у депутати до Верховної Ради СРСР. Ігор Рафаїлович вагався, хоча розумів, що має шанси на успіх. І в цей час до нього особисто звертається поет Ростислав Братунь з проханням відмовитися балотуватися, оскільки їм належить йти по одному виборчому округу. І.Юхновський знімає свою кандидатуру – Ростислав Братунь стає депутатом.

Пригадую перші демократичні вибори до Верховної Ради

Народний депутат
України академік Ігор
Юхновський перекона-
ний, що вищеназвану та
ряд інших проблем
можна вирішити шляхом
створення спеціального
аналітичного органу в
системі виконавчої влади.
Він цій проблемі присвя-
тив чимало часу. Але на
шляху до реалізації
задуму стояли явно
незацікавлені сили як в
уряді, так і в прези-
дентській адміністрації. Чи
вони боялися “інородно-
го” тіла, чи зайвих “очей”,
чи, може, мали якісь інші
аргументи? Поки що на ці
запитання немає одно-
значної відповіді. А в
кулуарах говориться, що
всі з них є однаково
правдоподібними.
Але довгі старання
І. Юхновського закінчи-
лися успіхом. Нещодавно
Кабінет Міністрів України
прийняв постанову
(номер 1184) про ство-
рення Міжвідомчої
аналітично-консультатив-

ної Ради з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин при Кабінеті Міністрів. Головою Ради за посадою є глава уряду, заступником голови Ради обрано ініціатора ідеї, академіка Юхновського, секретарем Ради обрано екслівів'янина, колишнього мера Львова, народного депутата від Харківщини Володимира Пехоту.

– Після прийняття Конституції нині найбільшої ваги набирають економічні питання. А тому я вважаю, що важливим моментом у процесі реформування системи виконавчої влади є утворення Міжвідомчої аналітично-консультативної Ради з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин при Кабінеті Міністрів. Вона має займатися визначенням стратегії економічного розвитку нашої держави і виходу України з кризового стану.

УРСР у березні 1990 р. На засіданні Львівської крайової ради Народного Руху України за перебудову І.Юхновському випало балотуватися по Червоноармійському виборчому округу N 263. З виборчих округів м.Львова це був чи не найскладніший округ – конкурентом І.Юхновського виступав тодішній перший секретар Львівського міськкому партії О.Волков. Як разюче відрізнялись виборчі технології тодішні від сучасних! Учні Малої академії школярів м.Львова намалювали у підтримку свого президента з десяток наївних, але зворушливих плакатів, а наше Львівське відділення ІТФ АН УРСР виготовило за допомогою комп'ютера декілька сотень агіток (не применшую), бо на більшу кількість не спроможною була наша копіювальна машина. Папір був поганий, другого сорту і швидко розмокав на снігу з дощем. Але Рух провів велику роботу: активісти ходили по квартирах і роздавали агітки, в яких вказувалися прізвища тих, кого підтримує Рух на виборах до Верховної, обласної, міської та районної рад.

Передвиборча програма І.Юхновського 1990 року була дуже радикальна, як на часи існування СРСР. Я зберіг офіційну листівку, що висіла на виборчих дільницях Червоноармійського округу з інформацією про кандидата у народні депутати І.Юхновського. Подам дослівно витяг з його передвиборчої програми, з тієї частини, яка стосується політичного суверенітету України:

- земля, її надра, ріки і моря, повітряний простір у межах державних кордонів належать народові України;
- Україна має свої національні збройні сили і, відповідно, у складі свого уряду – міністерство збройних сил;
- Україна – повноправний член ООН, підтримує дипломатичні відносини з усіма країнами світу.

Це була програма побудови суверенної Української держави, і з нею Ігор Рафаїлович пішов на свої перші вибори до Верховної Ради. Ми, члени його передвиборчого штабу, радили йому написати більш “обтічну” програму, не так сильно загострювати увагу на державній незалежності України. Проте він виявився і сміливішим, і завбачливішим від нас.

На вибори у березні 1990 р. люди йшли, як на свято. На виборчих дільницях у Винниках висіли жовто-блакитні прапори поруч з радянськими. У багатьох людей на грудях були значки з національною символікою, незнайомі люди віталися один до одного словами “Слава Україні”. Результати виборів можна було передбачити уже й без підрахунків. Питання було одне: чи вдасться в першому турі набрати більше 50 відсотків голосів. Сергій Коцур і я, довірені особи І.Юхновського, були присутні в окружній комісії при підведенні підсумків виборів. Представник Волкова покинула комісію десь о 1 годині ночі, бо з даних дільниць, поданих найшвидше, стало зрозуміло, що перший секретар Львівського міськкому партії не має жодних шансів бути обраним. О пів на восьму годину ранку голова окружної комісії зателефонувала Ігорю Рафаїловичу додому і привітала з обранням його народним депутатом УРСР. Так відбулося офіційне входження І.Юхновського у “велику політику”. Надворі був березень 1990 року.

Не буду переповідати події і факти, про які багато писалося у пресі і що ми могли бачити по телевізору чи почути по радіо. До речі, Ігор Рафаїлович не любить говорити вдома про політику, а коли він займав посаду першого віце-прем’єра (жовтень 1992 р. – березень 1993 р.), під час його короткотермінових приїздів до Львова і поготів на розмови на політичні теми було “накладено табу”. Тому деякі маловідомі факти із-за лаштунків політики я переповім зі слів Василя Расевича – багаторічного помічника Ігоря Рафаїловича.

Василь Расевич, випускник історичного факультету Львівського держуніверситету, упродовж 1990-1994 рр. перебував з І.Юхновським у Києві, виконуючи обов’язки помічника. Як і депутати Верховної Ради, не кияни, він жив у готелі “Москва”. Дуже порядна, спокійна, врівноважена людина. Не встиг Ігор Рафаїлович стати першим віце-прем’єром, як Василю Расевичу по телефону запропонували – за деякі “незначні послуги” – постійну прописку в Києві та однокімнатну, “пристойно умебльовану” квартиру. Він відмовився від такого “дарунка”.

– Але за новою Конституцією питання стратегії внутрішньої і зовнішньої політики визначає Верховна Рада. На цьому, зокрема, наголошують опоненти Ради...

– Робота нашого уряду і команди Президента дуже часто подібна до пожежної команди, яка вирішує ті чи інші складні ситуації в державі. За тою важливою і, можливо, громіздкою роботою десь губиться нитка основного розвитку держави. І щоб виробити певний шлях розвитку держави, потрібно було утворити цю економічну Раду. Така Рада є у Франції. В США є Рада із зайнятості. Наприклад, у США Рада опрацьовує певну стратегію економічного розвитку, веде моніторинг її розвитку. І незважаючи на зміни уряду чи президентів, вона існує постійно.

– Міжвідомча аналітично-консультативна Рада

утворена при Кабінеті Міністрів, чи урядовий чиновницький апарат здатний допустити в свої апартаменти “свіжі сили”?

– Насправді, це досить трудне запитання. Рада складається з колегії, головою Ради є прем'єр-міністр, а я заступником. Колегія Ради складається з віце-прем'єрів і міністрів, а також з науковців, підприємців і директорів підприємств. Ця Рада широкого профілю і нараховує понад 50 осіб. Я думаю, що наша Рада не буде мати опору всередині уряду.

– Але коли прем'єр-міністром був Євген Марчук, то Вам, попри чисельні намагання, не вдалося створити таку Раду. А якщо на місце Павла Лазаренка прийде інша особа, то що тоді буде?

– Ми не боїмося зміни

З перших днів роботи в уряді І.Юхновський починає працювати над проблемою зменшення енергетичної залежності України від Росії. Він їде в Казахстан і Туркменію. Переговори в Казахстані були дуже непростими, з короткими перервами тривали 16 годин. У критичний момент Ігор Рафаїлович не витримав і заговорив українською мовою. Першим заступником голови Ради міністрів Казахстану був тоді українець за походженням. Намічених домовленостей було досягнуто. Після закінчення переговорів перший віце-прем'єр Казахстану проводжав І.Юхновського до аеропорту. Був вечір, в салоні автомашини було темно, їхали мовчки, бо обидва були дуже втомлені. І раптом з приймача, увімкнутого водієм за згодою свого начальника, залунала українська пісня, а згодом Ігор Рафаїлович почув дивне схлипування свого сусіда, який сидів з ним поруч. По щоках першого заступника голови Ради міністрів Казахстану текли сльози, яких він не соромився. Можливо, зустріч з І.Юхновським нагадала йому власне коріння? Прощалися вони, як друзі.

Ще Ігор Юхновський вів інтенсивні переговори через посла Ірану з урядовими колами цієї країни про закупівлю іранської нафти, яка, до речі, була і дешевшою, і чистішою від російської. До того ж, транспортувати нафту танкерами від грузинського порту Поті до Одеси – це також його ідея. В березні 1993 р. по дипломатичних каналах все було підготовлено до візиту І.Юхновського в Іран та для підписання договору. Але за два дні до від'їзду президент України Л.Кравчук підписує Указ про звільнення І.Юхновського з посади першого віце-прем'єра. Проросійські фінансові та політичні кола виявилися сильнішими і завадили І.Юхновському в 1993 р. реалізувати те, про що так дружньо хором усі говорять і досі, включаючи й теперішнього президента: єдине зовнішнє джерело енергоносіїв таїть у собі загрозу політичної та економічної незалежності України. Наговорено і написано на цю тему дуже багато, але конкретних кроків зроблено дуже мало. Маємо надію на уряд В.Ющенка.

Працюючи в уряді, І.Юхновський намагався дістатися до суті багатьох дивних та незрозумілих речей, зроблених

попереднім урядом: чому будинок для торговельного представництва України у передмісті Парижа обійшовся державі набагато дорожче, ніж будівля у престижному районі Брюсселя; чому закуплені за завищеними цінами через маловідомі посередницькі фірми великі партії непотрібних ліків, які, до речі, виготовляла і фармацевтична промисловість України; чому через африканські держави закуплено екологічно шкідливі мінеральні добрива і т.д. І.Юхновський створює комісії для вивчення цих справ. Деякі урядові чиновники подають заяви на звільнення ще до початку роботи цих комісій: очевидно, мають добрих інформаторів. Були зачеплені кланові інтереси різних впливових груп. Ось чому саме така діяльність І.Юхновського була від самого початку приречена на невдачу. Чи розумів він це сам? Але не міг чинити інакше, бо так веліло його сумління. Ігор Рафаїлович ніколи не говорив з рідними про ці справи, і ми не торкалися цієї теми.

У своїй політичній і громадській роботі І.Юхновський є щедрим на ідеї і ніколи не проявляє честолюбного бажання визнання свого авторства. Дуже часто висловлені ним гарні думки підхоплювались іншими, втілювались у життя, і... забувалось, хто їх автор. Так було з ідеєю Ланцюга єднання між Львовом та Києвом, відновленням діяльності Києво-Могилянської Академії. Висунута І.Юхновським 24 серпня 1991 р. на позачерговій сесії Верховної Ради УРСР пропозиція проведення 1 грудня цього ж року референдуму про незалежність України піддавалась критиці не тільки політиками, але й нами в родинному колі. Навіщо потрібен референдум з його непрогнозованими результатами? Чи підтримають східні регіони України ідею незалежності? Ці та інші сумніви огортали багатьох із нас у ці дні. А Ігор Рафаїлович не переставав стверджувати, що тільки після всенародного волевиявлення Акт про незалежність України, прийнятий 450 депутатами, набуде реальної юридичної сили і світ визнає Україну як самостійну державу, і що він вірить у мудрість українського народу. А цю віру додають йому численні зустрічі з людьми під час поїздок по Україні в ході

урядів. Те, що ми робимо, – це макроекономічний аналіз міжгалузевого балансу (який впливає із виробничого взаємозв'язку між окремими галузями, з одного боку, і потреб населення, тобто коефіцієнтів попиту, з другого, та виробничих здатностей держави). Наша робота полягає в тому, щоб виробити баланс між пропозицією і попитом в середині держави і на основі цієї рівності вивести оптимальні співвідношення для цін, заробітних плат, прибутків і податків. Ми вироблятимемо оптимізаційну методику, яка нині розвинена у всьому світі і потрібна в нашій державі. Ми хочемо знайти всі інформаційні системи України, знати, що кожна інформаційна система знає і чим вона займається, об'єднати зусилля всіх інформаційних систем і спільно працювати для виведення стратегічної

лінії економічного розвитку держави.

– Якщо б така Рада при Кабінеті Міністрів була утворена до подання у Верховну Раду бюджету на 1997 рік і урядової програми, чи могла б вона запропонувати суттєві доповнення?

– Що стосується до програми уряду, то, безумовно, були б внесені зміни. Навіть той попередній план Ради, який ми склали і представимо Кабінету Міністрів, буде використаний при корекції програми уряду. Ми вже розглядали програму уряду на депутатській групі “Конституційний центр” (частина депутатів цієї групи одночасно входить і до Ради) і внесли свої пропозиції.

Наші основні пропозиції ґрунтуються на тому, що ми на основі статистичних даних розвитку економіки України

передвиборної боротьби за посаду Президента України. Перше грудня 1991 р. засвідчило політичну мудрість і силу передбачення І.Юхновського. Саме після оголошення результатів референдуму пішла злива визнань України як незалежної держави урядами держав усього світу.

А настрої людей Східної України під час референдуму може відобразити розповідь-сповідь простої жінки з Полтавщини: “Зайшла я з чоловіком у кабінку для голосування. Чоловік наказав мені, щоб я обов’язково голосувала за незалежність, а я стою і плачу, як дура, бо України незалежної дуже хочеться, а за Союзом жалко” (ці слова переповіла мені наша сусідка).

Дуже ранні телефонні дзвінки завжди викликають почуття тривоги у тих, до кого телефонують. Так було і в нас рано-вранці 19 серпня 1991 р. Десь о 6 годині ранку до нас зателефонував Ігор Рафаїлович і сказав приблизно так: “Мені тільки що телефонував Філенко (депутат Верховної Ради) з Києва. В Москві відбувся військовий переворот, Горбачова скинули, більше нічого не відомо. Ми з мамою вилітаємо до Києва. Будьте розумними”. О 9 годині ранку він взяв участь у нараді у Львівському облвиконкомі, на якій обговорювався план дій. Після наради вилітає до Києва, де збираються члени Народної Ради, а ввечері після кількох спроб добивається зустрічі з Головою Верховної Ради Л.Кравчуком і від імені Народної Ради просить його виступити по українському телебаченню із заявою про осуд заколоту і підтримку Б.Єльцина. У вересні 1991 р. в газеті “Молода Галичина” була надрукована стаття депутата Верховної Ради Тараса Стецьківа про роботу Народної Ради і особисто Ігоря Рафаїловича у дні путчу. Пізніше дехто назве цю статтю явним перебільшенням ролі І.Юхновського під час ГКЧП, агіткою в ході президентської кампанії. Я не був тоді поруч з Ігорем Рафаїловичем, і не дуже багато він розповідав нам про ці серпневі дні, але знаючи трохи його характер, можу підписатися під кожним словом статті Тараса Стецьківа. Ця стаття ніскільки не є перебільшенням.

Часом ранні дзвінки приносили і радісні звістки. Так було 28 червня 1996 р. Приблизно о 6 год ранку у нашій квартирі задзвонив телефон. Це телефонував Ігор Рафаїлович із Верховної Ради і сказав якимось дуже рівним голосом: “Маємо Конституцію”. Про закулісну сторону боротьби за Конституцію мені не відомо майже нічого: Василь Расевич уже не працював помічником Ігоря Рафаїловича (він повернувся до Львова, в науку), сам же Ігор Рафаїлович розповідав про конституційні баталії дуже скупко. Відомо тільки, що були дуже непрості, часто на підвищених тонах, зустрічі Президента з головами фракцій Верховної Ради другого демократичного скликання. І тоді, в такі критичні моменти, слово до Президента Л.Д.Кучми брав Ігор Рафаїлович. Думаю, що до слова голови фракції “Державність” прислухались не тільки тому, що він був серед присутніх найстарший за віком. Знаю, що у справу прийняття Конституції Ігор Рафаїлович вклав дуже багато зусиль і праці, особливо у процесі переговорів, переконань і деколи умовлянь членів фракції комуністів.

Якщо написання тексту Основного Закону України було прерогативою вчених, спеціалістів-правників і т.д., то Декларацію про державний суверенітет України писали члени Народної Ради, дуже часто до пізньої ночі в готельному номері І.Юхновського. 16 липня 2000 р. ми відзначали десяту річницю від дня прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України – цього доленосного документу, а без якого не було б і Акта про незалежність України, історичну вагу якого можна буде по-справжньому оцінити лише на відстані багатьох років від 16 липня 1990 року.

Спробуємо собі уявити, як непросто було схилити на свій бік частину “групи 239”, яку велику підготовчу роботу треба було зробити, щоб Верховна Рада, в якій комуністам належала абсолютна більшість, прийняла-таки в понеділок вранці 16 липня 1990 р. Декларацію “за першим заходом” і настільки швидко, що деякі депутати, які запізнились на кілька

робимо передбачення, виходячи із міжгалузевого балансу, а також із необхідної рівності між пропозицією і попитом в середині держави.

Вважаємо, що основним у виробничій діяльності держави є отримання прибутку, який би дав можливість погасити бюджетний борг і дав би можливість інвестувати у розвиток виробництва.

І ще дуже важлива ділянка — це монетарна політика. Вона має знайти заощадження і інвестиції, їх першочергове вкладення в розвиток виробництва. А також треба знайти ув’язку з податковою політикою і інформаційним забезпеченням всередині держави. Ці вузлові пункти є основними темами, якими буде займатися Міжвідомча аналітично-консультативна рада. І якщо б ми ці основні напрямки виробничого розвитку представили уряди

раніше, то я думаю, що програма була б теж повнішою. Але не дивлячись на те, що ми утворені досить пізно, наші перші результати ляжуть в основу виступу прем'єр-міністра при його представленні урядової програми.

А що стосується бюджету на 1997 рік, то, безумовно, з боку Ради були б певні корекції. Насамперед, знайдення джерел поповнення прибуткової частини бюджету.

хвилин, навіть не встигли зареєструватись. У цій події велика історична заслуга Народної Ради та її голови І.Юхновського.

І.Юхновський має й таку рису, яка не особливо сприяє йому в політичній діяльності: не вмів і не хоче працювати на "публіку", не бажає подобатися всім, часто говорить такі речі, які не до вподоби іншим, але в яких він свято переконаний. Так було, наприклад, на Установчому з'їзді Народного Руху України за перебудову. Тоді Ігор Рафаїлович повернувся з Києва розчарований: не тому, що його промову сприйняли досить прохолодно (не було овацій, вставання з місць зі словами "Слава Україні", як під час деяких дуже емоційних виступів). Було боляче, що більшість учасників з'їзду не зрозуміла його думки про співпрацю і використання на перших порах побудови суверенної Української держави досвіду тієї частини еліти компартії України, яка сприймає ідеї її незалежності. Ламати легко, але будувати нове суспільство без знань та досвіду державної роботи дуже важко. Для прикладу І.Юхновський говорив про тодішнього першого секретаря Львівського обкому компартії України Я.Погребняка, стиль роботи та мислення якого різко вирізнялися порівняно з іншими партійцями. Телебачення засвідчило, з яким гомоном невдоволення, тупотом ніг зустріли промову Я.Погребняка на одному з Пленумів ЦК компартії України восени 1989 року його колеги по партії.

Висловлена тоді, у 1989 р., думка І.Юхновського сильно відрізнялася від загального ейфоричного настрою з'їзду. Його ввічливо вислухали, були ввічливі оплески і все. А все-таки: чи мав рацію тоді І.Юхновський? Чи придалися б у роботі Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської обласних Рад першого демократичного скликання досвід та знання таких людей, як Я.Погребняк, чи принесли б користь їх знайомства та зв'язки з керівниками східних областей України – їхніми колишніми соратниками по партії? Відповіді ми не матимемо, бо так не сталося. А задуматися варто, щоб уроки не тільки минулої, а й сьогоденної історії не минали марно.

Досвід вченого, висока ерудиція та широкі знання дуже знадобилися І.Юхновському в його роботі Державним радником з питань науково-технічної політики Державної

Думи у 1992 р. Їх він використовує і тепер, очолюючи Міжвідомчу аналітично-консультативну раду при Кабінеті міністрів. Бо знання дають змогу йому зрозуміти проблеми енергетики і металургії, біотехнологій і виробництва рафінованої олії. Я читав висновки, підготовлені Аналітично-консультативною радою про стан енергетики, сільського господарства, цукрової промисловості України. Склад авторських колективів, які робили ці аналізи, різний, але стиль і манера викладу – однаковісінькі. Тут відчувається рука І.Юхновського, бо тільки він вміє так “розкласти все по полицях”. Отже, на початку зроблений докладний аналіз стану галузі, але на диво в дохідливій формі, зрозумілій навіть неспеціалісту, коли цифри, діаграми, таблиці не втомлюють, а читаються з цікавістю. Далі йде порівняння з досягненнями інших країн світу у цій галузі. На жаль, майже у всіх випадках таке порівняння явно не на нашу користь. Накінець даються рекомендації, що треба зробити, щоб подолати у стислі строки відставання. Все просто і зрозуміло, немає жодного зайвого слова, все логічно вмотивоване. Потрібні, дуже потрібні такі розробки Аналітичної ради нашим урядовцям і господарникам, бо вони дають змогу подивитися на проблему згори, побачити її цілісно і звернути увагу на окремі деталі (що найголовніше?) вибрати чи знайти оптимальний спосіб розв’язання. ... А кілька днів тому телефонував Ігор Рафаїлович з Києва. Говорив із задоволенням: “На засіданні Кабінету міністрів, в якому брали участь В.Ющенко і всі віце-прем’єри, слухали Аналітичну раду. Тривала двогодинна дискусія, сперечалися...”

У безперервній, безкорисливій праці – сенс його життя і, можливо, секрет творчого довголіття.

Ось таким він є, Ігор Рафаїлович Юхновський, у переддень свого сімдесятип’ятиріччя.

Львів

Ярина Гурська-Приймич*

Онука І.Р.Юхновського, народилася в січні, перед Василем, 1974 року. В дитинстві дуже любила слухати дідові байки, а ще більше – вигадувати свої. Нині Я.Гурська-Приймич аспірантка Львівського державного медичного університету ім. Данила Галицького.

УКРАЇНА

Мене тривожить журавлиний спів
І кришталевий гомін водограю,
Бір смерековий у Карпатським краю
Й осінній синьо-золотистий дзвін.

То все – моя земля, моя країна:
Чарівна, стоголоса у піснях,
Розп'ята, мабуть, на семи хрестах,
Невільна й вільна рідна Україна.

Лиш їй одній мій найдорожчий дар,
Моя пошана і моя любов,
Мій дух, мій розум, мого серця кров
Без сумніву кладу їй на вівтар.

Нехай вони возродяться в калині,
В жоржин гарячим квіті, у піснях...
Будь-хто із нас зазнати може крах,
Лиш вічно-вічно жити Україні!!!

1989

СКРІЗЬ ІНІДЕ

Тепер не важливо, як мене звати,
Точніше, як звали.
Я – згусток енергії в просторі Всесвіту,
Скажу, щоб ви знали.
Плоть моя знищена, вмерла вона
Сорок днів тому.

* Передрук вибраних віршів з "Української Газети" № 19, 1993 р.)

Чи не востаннє я маю шанс
Завітати додому.
Я – те, що ви звали Душею,
Тепер – Біополем.
Таких, як я, тисячі,
Зв'язані щастям чи горем,
Коханням, зненавистю й пам'яттю
Вашого Світу.
Ми поруч витаєм невидимим світлом.
Бачити нас ви нездатні,
Нездатні нас чути.
Тільки у пам'яті вашій можемо ми бути.
Скільки разів ми вмирали?
Тяжко сказати...
Щоразу, однак, воскресали.
Варто це пам'ятати.
Смерть ще лякає
Людей цього світу.
Не пізнали вони Таємницю,
У Всесвіті скриту.
Наші душі живуть,
З одного в інший лик переходять.
Про це вони можуть не знати -
Існують лиш вічно.
Ми – то згустки енергії, сховані в тіло.
Ми – то невидимі промені, сяючі сміло.
Є ті серед нас, що померли,
І ще ненароджені:
Мудреці, королі, і купці,
І негідники вроджені.
Ми – то часточка Всесвіту,
Невід'ємно прекрасна.
Кожен з нас – це є частка історії,
Чи легенди, чи казки.
Ви нас спитаєте, звісно:
Де ми знаходимось? Де?
Відповідь є найпростіша:
Скрізь і ніде.
Ніде...

1990

СТРІЛЕЦЬКИЙ
ЦВИНТАР

У небо врїзався з берези хрест,
На нїм – віночок, сплетений із дроту,
Калини кетяг, наче кров народу,
І свічечка, тонюсінька, мов перст.

Між колючок калина червоніє,
Вінок з барвінку стрічки обплели,
Де сплять вкраїнські січові орли,
І свічки вогник ясно пломеніє.

А сонце, зганьблено-червоне,
Сіда за сірий небосхил.
Нерівна лінія могил
У золоті каштанів тоне.

Надійде ніч, день промине,
І будуть лиш хрести сіріти,
Тремтячі свічки пломеніти
Поміж каміння де-не-де.

1989, Львів

“То було
гарно,
то було
ДИТИНСТВО ...”

Панорама Кременця

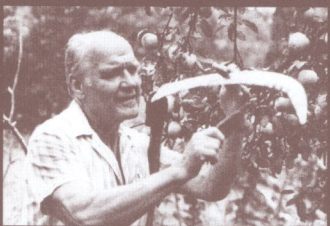
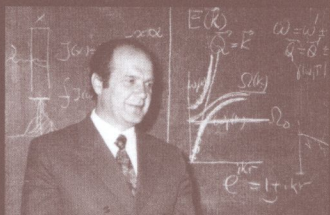
“Мій дід Фортунат
зі старої дворянської
родини Бельських. Це
були споконвічні свяще-
ники з пра- і прапрадіда”

“У цих
перипетіях
життя були
надійні
стернові нашої
родини: мої
батьки”

“Мама
завжди
сповнена
рішучості
добитися
свого.
Батько був
моїм
провідником –
надзвичайно
працьовитий,
добрий
і поміркований”

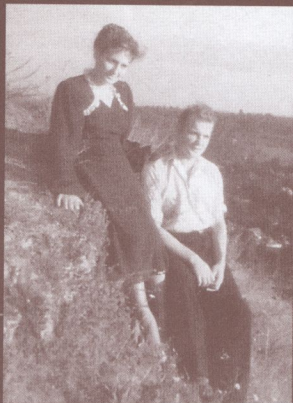

26 4'91

“Людині треба
родину: якщо
є родина,
то людина
завжди буде
шаслива. Я то
мав і весь час
почувався
на силі”

З дружиною
Ніною Василівною

Ніна + Ігор = Кохані

Уся родина Юхновських.